

ב"ה.

ע ש ר ת ש ל מ ה

ספר תקנת עגונות ש' מלחמת העולם

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

אשר הניח אחריו ברכה הרהגה'צ מו"ה
ר' שלמה זלמן קליין זצ"ל
שהו" ראב"ד בקהל סילאדימשע' והגליל
תע"א.

יוצא לאור עם קצת הוספות על ידי בנו יקותיאל קליין

התש"ו (מ' מרחשון, — יומא דהילולא)

מישקאלין (הונגריי) תע"א

גדסם בדפוס של אחים נעוירץ בדמשט. שנת תש"ו לס"ק

ב מ ק ו ם ה ס כ מ ה

החתים חתרם סי' מ"א כתב ע"א נמילת הסכמה בזה"ל: .חלילה לי
מחדול ליתן הסכמה. כי מיום שזלזלו בנמילת הסכמה ירבו ספרי מירוס בישראל
ומדפיסים ספרים חדשים וקוראים להם בשם ראשונים. אבל ב"ה כי עדיין יש ריש
יראי השם שאינם לוקחים ספר חדש אם לא יראו הסכמה מרב בדוק ביראת
השם עכ"ל.

הב"י של הספר הזה מונח תחת ירי וכל אחד מן הקוראים יוכלו להוכיח
ממקורותיו ומי שיעיין בו יבין ויראה שכל תכלית הדפסת הספר הזה הוא להשיג
הסכמת הגדולים למה שכתוב ומפורש בו ואני מרים להתנאי לאור שוב פעם
בחוסת כל ההסכמות וההערות שיגיעו אלי ע"י הכתבות הגרשמות כאן.
המ"ל

כתבות תשובה:

Klein Károly rabbi Budapest, (Hungaria)
Andrássy-út 43. Karmel Pansió

Rabbi Mose Klein 2065 Morris Avenue Bronx N. J.

Dávid Giládi Tel-Aviv R'chov Mapu 15. Palestina.

כל מקום שנמצא בספר הזה גוי או עכרים. הכוונה על הכופרים בדי'
אבל הגנים שאנו חוסים בצלם. אדרבה אנו חייבים להתפלל עבור שלומם כל הימים.

Feletős kiadó: Klein Károly, Budapest. Andrássy-út 43.

Nyomatott Gewürz Ferdinánd könyvnyomdájában
Budapest, VI. Király-u. 18.

א.

דבר אל הקורא!

תשורה יקרה אביא בפעם הזאת לפני קהל הרבנים הגאונים הנכבדים שלי בכל קצוי תבל אשר שם הם מסחרים, שידעו להעריך את הדברים הנכתבי כאן וימצאו לנכון ולמועיל לפרסם "קונטרס ענוות" זו לעזרת נשים להועיל, כי הלא ידוע בפני כל יודעי דת ודין מצבן הקשה של הנשים לאלף ולרבבות שסובלות צרות רבות ואנחות, מתוך חומר שמחמירין עליהן בסופן ובתחילות, והנה באתי בקונטרס הזה מעט הכמות ורב האיכות, להשתטח לפני גדולי הדורות, אשר שאלות קשות כאלה אל לבן נוגעות, ובני סמך הנך להורות, שישימו פנים מסבירים אל השורות הנכתבות ביני עמודא דנירסא של הלבנות, ע"י אומן אמן לאבות, ובהשתתפותו בצער שערי בת רבות, ובירדו לעמקו של הלכה בלי צדדיות, מתוך ידיעות ורגשות אמיתיות, שא"א לתארן במלות, להמציא מזור ותרוסות, לשחרר ענוות אומללות מכבליהן הנוראות, למען יפתחו שערים מסוגרים ולא נעשה ח"ו שארית עמנו כלנו כלים.

קורא נכבד! הקונטרס הזה הוא לקט מן הלקט מארגו ספרים מלא כ"י שהניח אחריו ברכה כבוד א"א מורי ורבי ההנהיג מוה"ר שלמה זלמן כרליין ד"ל שהי' ראב"ד בקהל סילאדיטשעוה הגלילות ומאחר שאחרי המשבר הנורא נשאיתי אני לכדי במדינתנו פה (הונגרי) מבני משפחתנו הגדולה שיש בו מעט מועיר מן הכשרון להוציא לאור קונטרס הזה ולהביאו אל הדפוס, אמרתי להרהיב בנפשי עוז — בתור זעירא דמן חבריא — להחל ולהתעתד למלחמת מצוה ולפרסם דעת קדושו של אבי הגאון בנוגע לשאלה הקשה ההיא העומדת עכשיו ברזמו של הפרובלמיות בעולם הרבנים, כדת מה יעשה עם הענוות האומללות שנמלטו עוד במדינות האלה לרבבות ונתרחבה בעריה לשאלת עם בפרטיות ובכלליות.

קורא נכבד! הקונטרס הזה נכתב י"ב שנים אחרי המלחמה הראשונה ומאז ועד עתה הופיעו כמה ספרים וכתבו תשובות הרבה בנ"ד, החלה תסיסה רצינית בעולם הרבנים לעשות דבר מה להסיר כבלי הענון מן הענוות, אבל הניעות נעשו רק לשאיפות ולא עלו ולא הצליחו להגיע לידי מרומי מדרגות, ואחרי ראות צרות עמי הנדכה ביסורין שאין כמוהן וצורך החיים המעשיים שאין לכוכם עוד ואין להעביר עליהן בעצימת עינים וברסיון ידים, אמרתי — כמאמין בן מאמין — שאציע דברי כבוד אדמורי אבי הגאון הנאמרים בענין זו לפני הרבנים

עמרת הקדמת בן המחבר שלמה

הרבנים הגאונים שבכל קצוי תכל, בשם התודיק שנתנה לכלנו, אולי יקרה לי מקרה טהור לכא בקשר עם אדירי עם, רועי ישראל נאמנים ויודעי העתים אשר יאסרו אך את האסור ולא יעמיסו על כלל ישראל חומרות שאין להן כל יסוד כפי המבואר בפנים הספר, ועל ענינים נעלמים כאלה וכירב כיון הרמב"ם דל בכתבו: "ויש שישימו התורה והשכל שני קצוות סותרות ואין, עלינו לחוץ בין התורה והמושכל . . . (אגרת תחית המתים) ועוד: "החמלה היא מה שצוה בו השם יתעלה: שופטים ושוטרים התן לך בכל שעריך" (מגן פליה) ואת החמלה הזאת של השופטים בדורנו אני מבקש! שמואל בדורו, יפתח בדורו כמו שמסורש בפנים הקונטרס, וד"ל.

הדמיון המשוה והחילוק המחלק שבין זמן כתיבת הקונטרס ובין זמננו אנו, דהיינו החילוק בנוגע לשאלות ענינות שהוא בין המצב שהי' אחרי המלחמה הראשו ואחרי המלחמי היותר גורא' הזאת, אציע בפרוטרוט בסוף הספ' ועל הקור' לסלוח במה שאמריחחו לקרוא את כל הקונטרס מתחלה ועד סוף, כי הענינים מורכבים בידד ומשלימים זא"ה, (הקונטרס נחלק לד' חלקים: ההקדמה, הפתיחה, מהדורא קמא ותנינא) ועוד זאת אודיע שמפני כבוד אבא זצ"ל ומפני שהם דברים חשובים ותלויים בשערה התאמצתי בכל אפשרויות ידיעתי המך שלא אשנה כלום מכי הנמצא ת"י, אך מאחר שהובלתי אתי את הכי בשק"נבי, בורם ובמטר בכל דרך הסכנות והתלאות שלי, נמצא באזה מקומות שהן מלין ממושטשין והוכרחתי למלאותן ולהשלימן, כדי שתהא בהן הבנה.

קורא נכבד! עוד תפקיר חשוב אחד אמלא: אספר קצת בשבחו של אבא, כפי מדת ענותנותו ואפיתו לקיים שמו ולפרסם זכרו בישראל, נולד בק"ק סילאדיטשעה בשנת תרכ"א ונפטר בשנת תשי"ג ט' לחודש מרחשון בבית החולים בקלויזענבורג, והובל לקבר אבותיו לסילאדיטשעה, תולדות ימי חייו לא אספר, כי "עקר תולדותיהם של צדיקים מעשיהם הטובים", רק כדי להתילדו על משפחותיו להראות ספר יהוסו אודיע לאין מכירין, שהי' בן לאאזי הה"ג מוה"ר משה קליין אבדק"ק סילאדיטשעה, בן הה"ג הצ' מוה"ר שמואל שמעלקא קליין בעהמ"ח ספר "צורר החיים" ראבדק"ק סעליש מנוע הפלאיה הקדוש ולמעלה בקודש מנטעי נאמנים של דוד המלך נעים זמירות ישראל, הוא הי' איש טוב מאד, איש אמת וצדק מעביר על מדותיו יותר מדי, והקדים לשאול בשלום כל איש, אהבת השם, אהבת התורה, ואהבת ישראל נארגו למסכת אחת בלבו הטהור, וחיו בהתפעלות תמידית בנפשו ונתבטאו בקולות ונגונים שהמציא בלא ידיעת תוי נגינה וכלי שיר, הרבנו של עולם וההייליגע תורה' והידישע קינדערלעך מיערע' היו תמיד שגורים בפיו, עיין ופעל, אטר ועשה, נור וקיים בשבילם כל משך ימי חיותו

חיותו, מדי שבת בשבתו המציא זמר חדש והי' נרנ' בסוגיא אחרת בש"ס בהודמנות הסעודה שלישית ומי שהי' שם הרניש שאיך היו למוניה אחת: הננון והלמוד, נפשו התרחבה מאד בראותו התגליות היפסיות של הטבע והרניעו עיניו בראותן מאד, כי הי' מלא הרגשות אידיאליות קדושות, בביתו היתה שמחת בית השואבה תמידית ואשרי עין ראתה ואוזן שמעה זאת: ננון ולמוד התורה מבקר השכם ועד ערב מאוחר, עבדות השם מתוך שמחה ובטחון ולא מתוך עצבון וסגופים המפריעים ומעכבים, זאת היתה שיטת חייו! הרמונית המוסיקה היתה המסגרת והתוכן של חייו, לא רק כח דמיוני ליצירות אלא גם כח עורר לאוזן בו כל שטחי חייו, תכלית חייו היתה לעבוד את ה'רבונו של עולם, קצר הנויל מחכיל לתאר גודל אנושיותו ומפני דוחק דחק הומן, המצב הנורא והענין הרציני אשר בו אנו עסוקין, אסתפק בעוד קטעים קצרים: בן שמונה עשרה שנים הי' כשנבחר לממלא מקום אביו וצ"ל, ועל תלונת אהדים מבני קהלתו אמר ה"ישיב לב" הקדוש בזה"ל: "דער יונגער מאן איז מאקע יונג, אבער לערנען קענן ער דאך!" — פ"א התוכח אתו רב צעיר אחד בפלפולא דנירסא, דיוקא לקנתר ולא התנהג אתו באהדית כיאה ופנה אל רב אחד מחבריו שישב מצדו ואמר לו בזה"ל: "מי הוא זה האיש הצעיר, אינני אוהב אותו! לרנע פנה שוב אל הרב ההוא ואמר לו בזה"ל: "דיא תורה הייסט גערן האבן, אפי' וועגן מען האט איינס ניכט גערן, ווייסט איהר וואס, איך וויל מקיים זיין ואהבת לרעך כמוך, איך האב' איהן גערן סונים נאנצען הארץ!"

כהנה וכהנה ישנן דברים ומעשיות שאפשר לספר עליהן מאותן ארבע וששים שנה ששמש בתור רב בק"ק הניל, ושהשתמשו ללקח ולמופת לכל בני עמו אשר אהב ושיראו למדותיו, ענותנותו וגדלותו בכל שדרות התורות והמדעות והחיים היום יומיים שלו.

את החיים היום יומיים הנשנכים והקדושים האלה השיג אבינו בחברת ובעזרת אמנו הצדקת היה הנבורה של האשת חיל מרת פ"נא בת אא"ז הרב הנאון מוה"ר יקותיאל שווארץ אבדקיק קסלנקמונושטור וצ"ל, הקריבה את כל ימי חייו והקדישה לילות כימים בשביל מנמה אחת, מלה המכילה את הכל: "תורה! והנה גם היא עזבה אותנו! נשפכה דמה על קדושת השם עם בנותי נכדי וניני במתי מספר לא מעט, כמה שלא נאמר אפי' בתוכחה המרה.

והנה ברנש היתמות הכואבת בלבי והתמרמרות אבלות בלתי שקטה בנפשי אכנה שם הספר הזה בשמו הקדוש של אבי ואקראהו בשם **עֲטֶרֶת שְׁלֹמֹה** ואקדישהו לעלוי נשמת אמי הצדקת ולעיני כ"ב משפחתנו ולעיני כל אותם המליונים שנהרגו ונשרפו ונשחטו על קדושת השם . . .

הכותב בדמעות: מישקאלץ ט' מרחשון תש"ו יומא דהלולא דאבא

הרב יקותיאל הקמן קל"י

ב.

ה ק ר מ ה

יתברך ה' יתעלה הקורא שעזרנו עד כה להוציא מכה אל הפועל קונטרס זה, כי זה הרבה שנים מעת שעברו זעם, קצף ושטף מלחמת העולם ונשארו אלפים, אולי רבבות ענוות יודיות, אשר אין להן ראיות ברורות שבעליהן מתו במלחמה וחשבתי בלבי, מה יהי עם אותן הענוות הלעולם תעננה ואין להם היתר להנשא עמי דיני תורתנו הקדושה הנתפרשה לנו בתלמוד ובפוסקים, ראשונים ואחרונים? ובתשועת השם יתברך נותן התורה, יתברך יתעלה שמו לנצח המצאתי היתר לרובא דרובא נשי ענוות אלו עמי שים ופוסקים, כאשר יבואר בפנים בקונטרס דין.

אמנם יש מקום להשואל לשאול ב' שאלות עיד הקונטרס דין: חדא, מי הוא זה הרב דסילאדיטשע רב שאינו מפורסם שהוא גדול בתורה, מה ראה על ככה להורות בדבר גדול כזה, הנוגע ברומו של עולם ובחשש איסור א"א החמור במאד? הלא על גדולי הדור המפורסמים מוטל הדבר, ורב קטן, כמו הרב מסי' משעה הי"ל להיות נחבא אל הכלים? והשאלה הב' היא, שמה ראה המחבר הלז לסלול דרך חדשה בהתר ענוות אלו, אשר לא דרכו בה עד עתה רבותינו הפוסקים האחרונים וזכרונם לברכה?

רבותי וחברי הנכבדים, בעלי הוראה הקוראים בספר הזה! ב' שאלות אלו גם אנכי שאלתי מעצמי, אמנם גם תשובה מצאתי עליהן, השאלה הראשונה שאלתי מעצמי עלי, במדה יותר גדולה מאשר שהעולם יוכל לשאלה ממני, כי אנכי יודע יותר מך ערכי בתורה ובבקיאות בש"ס ופוסקים מכל איש שבעולם ושאלתי מעצמי שאלה הנ"ל, שאלתי, הגם שזה הרבה שנים עלה ברעיוני התר הנכתב כאן בקונטרס, וכן זה איזה שנים רשמתי לעצמי קונטרס בענין זה וככיו לא הוצאתי מחשבתי אל הפועל מחמת הכתי ואת, שכתבתי בשאלתי זו פה.

אולם התרוץ הוא, יען שהמתנתי כמה וכמה שנים בכמחוק שגדולי הדור שיחיו יהיו המתחילים בדבר מצוה גדולה כזה, להחזיר כבלי ענון מעל הנשים הענוות הרבות האלו ואנכי רק סניף אה"י להם.

אמנם יען שתוחלת נכונה היא ואין קול ואין עונה ואין קשב לצרות נשים ענוות

ענונות אלו וגם אנכי עמקן בצרה, כי גם בנליל הרבנות שלי ישנן כמה נשים ענונות של מלחמת העולם, אשר אין בידן ראיות ברורות, אמרתי בלבי שאם גדולי הדור מחשים ואין עושין מאומה בדבר הזה, בודאי מקום הניהו לי מן השמים בזכות אבותי הקדושים זי"ע להתגדר בו.

ובאתי במנילת ספר הזה כתוב בפני גדולי הדור, בעלי הנראה לגלות להם דעתי בענין החשוב הזה, בצפוני שגם כבודם יסכימו לדברי אלה.

ועל השאלה השני, שמה ראיתי לסמוע בדרך חדש, אשר לא דרכו בו עוד סוסקים האחרונים ז"ל, אוכל להשיב באופן פשוט: הלא דבר מלחמת העולם הוא ג"כ דבר חדש אשר לא הי' מעולם, לא בש"ס ולא בדברי ראשונים ואחרונים דל לא מוזכר מלחמה כזו, אשר גרמה צרה גדולה כזאת, שנשארו עיי ענונות לאלפים בכל פנות ומהנות העבריים באירופה, באמריקה ואולי בכל העולם, והיות שענין הנורא של מלחמת העולם שנשארו אחרי' כמה אלפים ענונות הוא דבר חדש שלא הי' לעולמים, לא בימי חכמי הש"ס ולא בימי הפוסקים הראשונים והאחרונים ז"ל, ע"כ הייתי מוכרח לסלוד דרך חדשה בהתר הענונות האלו, אבל לא היו כנגד התורה הקדושה, ואדרכה בהתאים לתורה"ק וש"ס ופוסקים.

אנכי הדברים האלה אמרתי לפרש מאמר התנא בפיו דאבות משנה א': שני חכמים בלשון המשנה, ברוך שבחר בהם ובמשנתם, על סיום המאמר: ברוך שבחר בהם ובמשנתם, יש ב' פרושים, חדא, ברוך, הש"ס יתברך שבחר בחכמים ובמשנתם, ועוד, ברוך, האדם" אשר בחר בחכמים ובמשנתם, דהיינו שכדאי הוא וראוי שיתברך מן הקב"ה ע"י שבחר בחכמים הצדיקים ובמשנתם האמיתית אמנם הקושיא היא, האם לא היו שני חכמים דבריהם בלשון המשנה, דהיינו בלשון הקדש לא היו כדאיים, שכביכול הקב"ה או בני ישראל יתברכו ע"י שיבחרו בחכמים ובמשנתם? ע"כ אמרתי לפרש כוונת המשנה עדין: הנה מאת שעמדו ב"א על דעתם, התחילו לחשוב ולהשכיל בתכלית בריאתם וקמו חכמי ארץ ברורות הם והשכילו בשכלם והעמידו רעיונות פילוסופיות ע"ד תכלית חיי האדם וסדר קיומי חברתם והתפשטות חיי המדינות איש איש עפ"י השגתו הוא ומאז ועד עתה קמו הרבה חכמים מחכמי אדו"ע, אשר התעסקו בשאלה זו של תכלית חיי האדם, זה אומר בכה וזה אומר בכה, מה שזה בונה זה סותר ומה שהיתה ברור הקדמם חכמה, היא בדור שבאחריו סכסכות, וכן להפוך.

אמנם הקב"ה ית"ש לנצח ולעולמי עולמים בחר בנו, עם בני ישראל, ורע אבות קדושים ונתן לנו תורת אמת מן השמים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה וכוה

ובזה הודיענו שאנחנו בני אין צריכין לחפש בשכלנו מהו תכלית חיי האדם בעולם, הוא כביכול נתן לנו תורתו הקדושה ואמר אמר לנו שזהו האמת שלכם זהו תכלית החיים שלכם: קיום תורה שעי' תוכלו להשיג חיים בעוה"ז וחיים נצחיים בעולם הבא.

וזהו החלוק בין ב' האמתיות האלו, בין האמת של התורה הקדושה ובין האמת של החכמים הפילוסופים? האמת של הפילוסופים, יען שבא מן האדם, בעל תכלית שגם חכמתו קצרה ואינה נצחית ועל ביה מוס דופי, ע"כ מה שהוא בונה, הבא אחריו סותר סותרו ומה שזה אוסר, זה מתיר, אמנם האמת של תורתנו הקדושה היא נובעת ממקור החכמה והאמת, מן הקביה שהוא בלתי בעל תכלית, ע"כ תורתו נ"כ אמת נצחית, בלתי בעלת תכלית, שאינה סובלת שנויים, התורה היא האמת האמתית ולכן אם באה איזה ענין או שאלה לפני חכמי ישראל שבכל דור ודור, אפי' נושא חדש אשר לא הי' מוכר בסניהם לעולם והיו צריכין להבין ולהשכיל ולברר הדבר עפ"י שכלם הוד והבהיר, מקיט לא החליטו דעתם בדבר שאלה ההיא, רק אם ראו שהחלטתם היא מתאימה עם האמת הישנה מן השמים, כלומר, עם תורתנו הקדושה, וכל מה שהתנגד להקבלה הישנה, השליכו מהם, יען שהדבר ההוא לא נראה להיות אמת.

וזהו ידוע שהספר החמישי שבתורה הקדושה נקרא, משנה תורה, יען שהדברים חשובים הנאמרים בד' ספרים הקדומים נשנו בספר החמישי, רבנו הקדוש קרא לסדר דברי תנאים שחבר בששה סדרים: "משניות", כלומר, "משנה תורה", יען אף שיביאו במשניות דברים אשר הגם מפורשים בתורה, מימם הם מתאימים עם התורה ואינם כנגדה ואדרבה, הם מיוסדים על הבסיס הישנה והאמת של התורה הישנה, רבנו חרמב"ם ז"ל קרא ספרו הגדול "יד החזקה" משנה תורה כיון שכל דבריו מתאימים עם האמת הישנה, היינו עם תורתנו הקדושה, ועפ"י פרוש המלה של "משנה" הוא חזרה. "משנה תורה" הוא חזרת התורה, זהו מה שנכתב במשנה זו: "שנו חכמים", דהיינו מה שהחכמים, "שונים" ומלמדים לבני ישראל, זה אינו חכמת עצמם, מה שהמציאו הם לבדם וכדו מלבם, אלא, הם שנו "בלשון המשנה", מה שהם מלמדים הוא "משנתה" של התורה העתיקה כל מה שהם שונים, אפי' אם הם דברים חדשים שלא היו לעולמים, מימם הם "תחריט" בהם על המקור שהיו הדברים מושלבים, מותאמים ומשותלים עם האמת הישנה הנמסרה לנו מסיני וע"כ האמת של החכמים הוא אמת אמתית וע"כ, ברוך שבחר בהם ובמשנתם, ברוך "השם" שנתן לנו אמת מוחלטת, בלתי נשתנית כזו, או ברוך "האיש" שמקבל ע"ע אמת יקר ערך כזו, כמו שפרשתי לעיל.

מורי ורבותי וחברי! אמת כזו אני מציע לפניכם, שהוא רק משנה תורה, כי גם

היא מתאימה עם האמת הישנה ואדרבה מרבותינו בעלי התלמוד, ראשונים ואחרונים למדתי שצריך לחזור על כל צדדי התרים בדבר התר ענונה, חכמי התלמוד מתאמצין להתיר אסור החמורה של הערוה שלא תשכ בת ישראל ענונה בעדות עד אחד (יבמות פ"ו ע"ב ופ"ה ע"א) ועדות אשה (שם) אפי' מפי השמוע' התנוקת (שם קכ"א) אפי' מנכרי מסלית (שם) אפי' ע"י בת קול (קכ"ד ע"א) והטעם מפני שחששו רבותנו דל חכמי התלמוד כי כ"ד תקנות ענונית ועשו כל הצמדקאות כדי להציל הענונה מכבלי הענן ד"ו צריך ברור, דלכאורה אפשר לשאול מאי כולי האי? הא האשה אינה נצטווה בספרי ורבי? אמנם חכמנו ז"ל ידעו שא"א לצוות לשבע מסירת נפש בלתי מונבלה, כי הטבע תובעת את שלה בלי עכוב (עיין בסוף פרק האשה שלום).

והשתא ממינ' אם לא תהי' לאשה מסייג ותציית להטבע, תונה ח"ו באיסור, ואם תהי' לה מסירת נפש ולא תונה, כמה צער ומרה שחורה תסבול ע"כ, ע"כ חשו חכמינו ז"ל אתקנות ענונות וחפצו להציל בנות ישראל מן הצער ומרה שחרה או מן הונות ח"ו, ובדרך זו הלכתי גם אני, שאם חבדל חשו לתקנות ענונות ויחידות פרטיות כי, מכ"ש וק"ו ובי"ב של ק"ו שאנו צריכין להושי ולדאוג לתקיע של אלפים ענונות ולמצא להן דרך הצלה מכבלי ענונות ע"ד שכתבתי לעיל שיהי' מתאים אל האמת הישנה, אל תורתנו הקדושה.

ואברך את ד' אשר טוב נמלנו ברוב חסדיו והראני הדרך אשר יורה אותנו איך להתיר הענונות האלו לעלמא, דרך האמת הישנה של תורתנו הקדושה, והגני שת את הדברים האלה הנתנים לי מן השמים בספר הזה הנקרא: "ספר תקנת ענונות של מלחמת העולם".

וכאשר ברכתי על הנגמרה, כן אערוך תפלה לצורי ולקוני על העתיד שיעזרנו ללמוד וללמד עוד הרבה שנים ולהוציא לאור שאר ספרי ג"כ ובפרט ספר אחד, מעט הכמות, רוב האיכות, ה"ה "ספר הרב" ב' חלקים, א' "מורה דרך הלכה" ב'. "מורה דרך הנדרה", אשר נגמר כבר יותר מעשרים שנה, ברוך ד' לעולם אמן ואמן.

ג.

פ ת י ח ה

הנה זכרנו לעיל בהקדמה שחכמינו דל בתלמוד חשו מאד אחקנות ענונות לקולא דבר זה מפורש בנמרא בשני מקומות, חדא: בריש מס' גיטין דף נ' ע"א על הא דמקשה שם ה"י בדף ב' ע"ב ארבה דאמר מעמא דמהני דשליח המביא נס ממדינת הים צריך שיאמר בס"ג ובס"ג, משום דבני מדינה אין בקיאים לשמה, ליבעי תרי, דהא ה"י דבר שבערה ואין דבר שבערה פחות משנים, וע"ז משני הנמרא שם, רוב בקיאים הם ואפי' לרי"ט דחייש למיעושא סתם ספרא דדיינא מונמר נמורי ורבנן. הוא דאצריכו ל' (נע"י) פרשי' ותוסי' והכא משום ענונה אקילו בה רבנן וכו'.

דעוד איתא:

בנמרא יבמות דף ס"ח ע"א אהא דאיתא שם במתני' דף ס"ז ע"ב, האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעלך וכו' וכו' וקדייקא שם בנמרא שממתני' דא נשמע שעד אחד מהימן להעיד לאשה שמת בעלה וכדקתנינן בפירושו: הוחזקו להיות משיאין עד מפי עד, אשה מפי אשה, מפי עבד ומפי שפחה, מניל דע"א מהימן, וקא שקלא ופריא הנמרא ומסקנה דמלתא שאין שום סברא שעד אחד יהי' נאמן מן התורה במקום חזקת אשת איש ואיכ' למה האמינו חכדי' כאן, אמר ר' זירא, מתוך חומרי שהחמרת עליה בסופה (שאם בא בעלה, אתה נותן עלי' כל החומרות שבמתניתין) הקלת עליה בתחלתה (להחזירה לינשא מפני שהיא חוששת שאזי תתקלקל ולא מינסבא עד דבורקת שפיר) לא ליחמיר ולא ליקיל, משום ענונה אקילו בה רבנן.

אלו הן השני מקומות בשי"ס, אשר נאמר בהם בפירוש זה הלשון: משום ענונה אקילו בה רבנן, דהיינו שלא תשאר האשה ענונה בלי בעל וכאשר הזכרתי מעמא דמילתא בהקדמה הנ"ל.

אמנם חילוק יש בין שני מימראות אלו דיבמות ודיגיטין, שבמס' גיטין הפרוש של משום ענונה אקילו בה רבנן הוא, שאקילו על גורתך שגורו עבד חשש רחוק, שהשליח יאמר בס"ג ובס"ג והקילו על גורתם זו שאין צריכין שני עדים בדבר, וכאן במס' יבמות, כיון דמסקנת הנמרא הוא שאין שום מקום לומר שעד

שעד א' יהי' נאמן באיסור ערוה החמורה, בדאיכא חזקת אשת איש, עיב הכוונה להכמינו דיל' עשו הצמדקאות שהחמירו עלי' בסופה, כדי שעייב תהי' דייקא ומינסבא ועייב יהי' אפשר להאמין לעיא, אשר אינו נאמן מן החורה בעלמא כנגד החזקה וכאן נאמן להקל אדון תורה.

וכך מפרשים התו' שם בדי' מתוך וכו' בשם ר"י וז"ל דלית לן למימרה, אנן סהדי דדייקי ומנסבא ונאמן מן התורה, אלא מחקנת חכמים הוא דנאמן ואין זה עקירת דבר מן התורה, כיון שדומה הדבר הגון להאמין וכו', (ויעייש) ונמצא לפי דברי תוס' אלו, דהפי' כאן דבשביל ענונה, אקילו בה רבנן אדון תורה, שמדית אין עיא נאמן כנגד חזקת א"א וחכמים עשו הצמדקאות, כדי שיהי' הגון להאמין לעיא מחמת דייקוהא דהאשה.

אמנם הרמב"ם ז"ל בסוף הלכו' גירושין כתב, דהא דעד אחר, עד מפי עד, מפי אשה, עבד ושפחה ונכרי מסלית ומפי כתב נאמנים הוא מדאורייתא, דבמילתא דעבידא לגלויי ולא יכול להשמט אם יבא בעלה לא משקר אינש ויעיש.

הנה לכאורי' נראה מרהיט לשני' דאיצ כלל לזה דאשה דייקא ומינסבא וליכא שום קולא בדבר זה, אמנם האמת יורה דרכו, שגם להרמב"ם צריכין לסברא זו דאשה דייקא ומינסבא, דהא איתא במתני', גמרא יבמות קכ"א ע"ב, אפי' שמע מן התינוקות הרינו באין מלספוד ומלקבור את איש פלוני, כן וכן רבנן הוו התם, כן וכן ספדני הוו התם, יכול לבא לביד ולהעיד שכך שמע, ומתירין האשה על פיה, וכן ססק חרמב"ם פ"ג מהלכות גירושין הלכה ט' נוכח הוא בש"ע אה"ע סי' י"ז סעיף י"ב) ובנידן זה לא שייך למימר כלל הסברא של משום דעל"ג, דהא אין הקטן בר דעת והא ראי' שאם קטן מעיד בפני ב"ד שמת איש פלוני אין מתירין את אשתו כ"י ברמב"ם שם הלכה ח', אלא ע"כ, דכאן מצאו החכמים מתוך אומדנות דעתם שהדבר נוטה לאמת וסמכו את עצמן על הסברה של ר' זירא כפי' האשה רבה הגיל מתוך חומר וכו' הקלת עלי' בתחילה, דמשום עינונה אקילו בה רבנן.

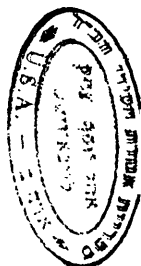
הנה בפנים הבאתי מנודע ביהודא קמא תשובה ל"ג, שגם הוא כתב שם כהג"ל, דלאו בכל מקום שייך למימר גם להרמב"ם דהקילו משום דבמילתא דעליג העד נאמן מדאורייתא, דהא עד מפי עד, דאם הבעל יבא לביתו יכול להשמט שהאחר אמר לו כן, ויעייש בדבריו, אמנם לדעת, אינני מבין דברי קדשו של רבנו בעל נובי' ז"ל, כי מה חילוק יש בין דבר זה ובין מה דמייתי בבכורות ל"ז

ע"א הבהן נאמן לומר להחכם שבכור זה נתן לו הישראל במזוזה להשוואל עליו מן החכם. מטעם דמילתא דעליג לא משקר אינש. דאפשר לשאול לישראל הבעלים אם הכהן אומר אמת, איכ בניז נמי, עד הוה חמעידי בשם אדם אחד שאמר לו שמת סלוני, ע"כ נאמן עייז שאמר לו כך משום דמילתא דעליג לא משקר אינשי, דהא אפשר לשאול אותו שאמרו אם אמת הוא או לאו, או אפשר שידוע לו השקר שאמרו בשמו ויבא ויבטל העדות הלזה, ואיכ ששימא שנאמן ועיז לא נוכל לומר שיכול להשמט שלא אמר לו כך, כהנ"ל, ואיכ יש להבירד להאמין שאמר לו כך ואותו הראשון שאמר שראה המעשה של מיתת הבעל ניכ נאמן מטעם מילתא דעליג לא משקר אינשא ושם יבא הבעל אי"א לו להשמט ויהי נתסם בכוביו, ולא ירדתי לסוף דעתו של רבנו הגדול, שלמה לא יהי עד מפי עד ניכ נאמן לרמב"ם דל מדאורייתא מטעם דמילתא דעבידא לנלוי לא משקר אינשי כהנ"ל?

הנה לכאורה אמרתי לתרץ דהא דמילתא דעליג למי"א הוא דוקא בפני ביד, אבל שלא בפני ביד, כמה שקרנים ופסלנים ישנם בעולם וע"כ עד מפי עד אינו נאמן כאן שהראשון לא אמר דבריו בפני ביד, אמנם זה אינו, מחמת כי מעמים, חדא דהלשון מילתא דעליג למי"א משמע אפי' שלא בפני ביד, דאי דוקא בפני ביד, כך הלי"מ דבמילתא דעליג, אינו מעיד שקר, אלא וודאי מסתמא אינו משקר, כלל בין בפני ביד ובין שלא בפני ביד.

ועוד הרי רבנו בעל גובי נופי לא אמר מעם זה אלא מעמא דהעד יכול להשמט אם הבעל יבא לביתו וצ"ע, דדברי ר' זירא מוכרחין הם ממתינתין דריש האשה רבה, דהחמירו בסוטה והקילו בתחילתה ואיכ ע"כ מעמא דר' זירא דדייקי ומינסבא, אמנם עכשיו באמת יהי קשה ארברי רבנו הרמב"ם ויל שכתב שם ס"ג דהלכות נירושין וזל:

אל יקשה בעיניך שהתירו החכמים הערוה החמורה בעדות אשה, או עבר, או שפחה, או עכו"ם המסלסית (צ"ע והסבר קצת, מה ענין נכרי מסלסית למילתא דעליג) ועד מפי עד, מפי הכתב ובלא דרישה וחקירה כמו שבארנו שלא הקסידה התורה על עדות שני עדים ושאר משפטי עדות אלא בדבר שאי אתה יכול לעמוד על בוריו אלא מפי העדות ובעדותן, כגון שהעידו שזה הרג את זה, אבל במה שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה ואין העד יכול להשמט, לא הקסידה התורה עליו, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר וכי' עכ"ל ויעייש

• וקשה מאי האי דקאמר כאן, דאל יקשה בעינינו דמדן תורה משום דהר"ל מילתא

מילתא דעליג יהי נאמן, הא בזה לא תרצת עוד האי דמשנה קביא דעיא שאמר משום תינוקת גיב מקבלין עדותו ומתיר הענונה וכאן לא שייך כלל התנצלותו של הרמב"ם דיל דנאמן מדאורייתא כהנ"ל.

ע"פ פשטות ה"י אפשר לחרץ שלכך מזכיר רבנו הרמב"ם ד"ל דבר זה שמדאורייתא נאמנין, אף דלא צריך לענין התר ענונה לזו כהנ"ל, מימ יש נ"מ, דעד כאן סמכו רבנן אדיוקא של האשה אפי' בדליכא עדים כשרים מדאורייתא היכא דליכא באמת עדים כשרים מדאורייתא, אמנם היכא דאיכא עדים כשרים מן התורה צריכים לקבל עדותן הם ולא עדותן של הכשרים רק מדרבנן, והשתא אם יש לפני הבי"ד עד שכשר מדאורייתא מטעמא דמילתא דעליג לא משקר אינש, ויש עד ששמע מפי התינוקת שאינו כשר רק מפני הצמדקאווה של חכמינו ד"ל דמתני' ריש האשה רבה (שהחמירו עלי' בסופה כדי להקל עלי' בתחילתה וכמ"מ) דרב זירא שם פ"ה ע"א הנ"ל ומשום ענונה אקילו בה רבנן) בודאי נכון יותר מן הדין לשמוע הנהגת העד הכשר מן התורה, אולם אין דעתי מיתבא בתרוץ הוה, כי אם כך ה"י כוונת הרמב"ם ד"ל, ה"י לו לפרש דבר זה.

על כן נלעיד שכוונת רבנו הוא זו: כי לכאורה גם זה תימא שרבנו התחיל בדרבנן ומסיים בדאורייתא, כי מתחיל בזה הלשון: "אל יקשה בעיניך שהתירו". ההכמ"ם הערוה החמורה בעדות אשה, או עבד, או שפחה וכו' ומסיים: "שלא הקפידה התורה על העדות שני עדים ושאר משפטי העדות, אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו, אלא מפי העדים וכו', אבל בדבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה וכו'". לא הקפידה התורה עליה, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד "בשקר", משמע מזה הלשון שמדאורייתא הוא נאמן בדבר העבידה לנלווי, ולפי"ז ה"י לרבנו הגדול הרמב"ם ד"ל לאמר: ואל יקשה בעיניך "שמתירין" הערוה החמורה סתם, כי דבר זה הוא מן התורה, כמו שפ"י לאחזי דלא בעינן כאן משפטי העדות כלל במילתא דעליג.

וראיתי לרבנו הנוביי ד"ל במהדריק תשובה ליג הנ"ל שעמד בתמוה הזאת וכו' לתי' דעד זכר כשר מדאורייתא, אבל עד מפי עד ועדות אשה ושפחה וכו' אינו כשר אלא מטעם קולא דבמקום ענון, שלא תשאנה בגות ישראל ענונות ויעייש תמצית דבריו היקרים.

אמנם אף שעפר אני תחת רגלי רבנו הנוביי ד"ל, דבריו אינם נראים לי כלל, דמשפחות לשון הרמב"ם ד"ל משמע, דלא בעינן כאן במילתא דעליג משפטי עדות כלל, ומשפטי עדות הם שני עדים זכרים, דרישה וחקירה, ואשה ושפחה, עבד ועד מפי עד פסולין וכן עדות מן הכתב ועכ"מ מסלפית פסול, והשתא דכלל

דכללא כ"ל, דלא בעינן במילתא דעליג משפטי עדות כלל, משמע דכל הני דפסולים להעיד בעיני דיני נפשות או ממונות כשרים כאן מדאורייתא, וכן קשה לפי גובי דל, למה מסיים הרמב"ם עוד:

לפיכך הקילו חכמים בדבר זה והאמינו בו עד אחד, מפי שפחה

ומן הכתב.

וסי' הגובי הגיל. ע"א מפי שפחה שזה אינו נאמן רק מדרבנן, ה"ל לפרש רבותא מפי: ע"א מפי עד אחד נ"כ אינו אלא מדרבנן, לפי שיטתו שהבאנו לעיל, וגם לרבות שזהו ממש לשון המשנה ביבמות קכ"ב ע"א, מוכח כנמרא ריש האשה רבה פ"ז ע"ב, והחזקו להיות משיאין. עד מפי עדי, מפי עבד, מפי אשה, מפי שפחה (ושם אינו מדלג לוטר עד מפי שפחה).

אמנם האמת יורה דרכו דכוונת הרמב"ם דל כאן לפיכך הקילו חכמים בדבר זה והאמינו בו. עד אחד, זה ענין בפני עצמו. מפי שפחה זהו נ"כ ענין בפני עצמו (שגם השפחה נאמנת לדבר) וכן: מן הכתב (שגם עד עפי כתב כשר בדבר עדות זו) והא דלא קתני גם כן כל הפסולים הגיל, דאמרו כי רוכלא ליחשב ולחול, אלא מביא מכל מין וסוג אחד אחד, ובלי דוחק כל אחד הוא ענין בפני עצמו והמקום, כדי שלא תשאנה בגוי ענוונות וא"כ הדרי קשייתנו לדוכתא, הא מדאורייתא נאמנים כל הפסולים האלו? ע"כ נראה לענין לאמת דברי קדשו של רבנו הרמב"ם דל באופן זה:

דהנה איתא בגמ' יבמות קכ"א ע"א דבנפל במים שאין להם סוף לא תנשא לכתחילה אף דרובן למיתה, מ"מ חיישין מדרבנן למיעוט הנמלטין והיה בכל ענין שיש רוב למיתה ומיעוט לחיים, כגון הא דמביא שם בבביתא בנפל לגוב אריות, או הא דמתני' קכ"א ע"א ראו וכו' צלוב, או החי אוכלתו, א"כ לכאורה קשי' גדולה אדברי הרמב"ם דל שכתב, יען שבמילתא דעליג לא משקר אינש לא בעינן משפטי העדות, הכי באמת אינם בעולם שקרנים, אשר נאמר עליהם ומצח וגו' מאנת הכלם? אלא דחוקה זו דבמילתא דעליג לא משקר אדם ה"ל חוקה הבאה מכח רוב שהם בעלי בושה, א"כ ה"ל לדבן לחייש אמינותא מפי חומר אשת איש ולא לסמוך ארובא, כמו שגורו במים שאליהם ובנפל לגוב אריות וכו' שלא לסמוך ארובא, אמנם אקושי' זו משיב הרמב"ם דל בעצמו במה שכתב שם, שדבר רחוק הוא שיעיד העד שקר במילתא דעליג והו' יותר מן הרוכ דבמים שאליהם דה"ל חשש רחוק, כי רק כמעטא דמעטא הוא ובמשאלים ומיעוט הנמלטים הן מצויים ו"ל מדרבנן סמוך סיעוטא לחוקת א"א ואיתרע לו רובא, משא"כ כאן דבר רחוק הוא וה"ל כמעטא דמעטא וליכא למימר סמוך מעוטא לחוקת ואיתרע לו רובא.

והשתא זה יהי הפרוש הנכון בדברי רבנו הרמב"ם דל: אם קשה יהי בעיניך שהתירו חכמים, שדרכם להחמיר בתחילת העדות (בכורות מ"ז ע"ב רש"י תחילת העדות, דהיינו ראיית המת לא הקילו עד שיכירוהו יפה) ולא לסמוך ארובא כמו במים שאלים, שלא סמכו ארוב הנמבעין למיתה מהאי טעמא (ויעי' במדכ"י ס' האשה שלום ס"י צ"א) וכאן נמי ה"ל כתחילת העדות, דיש חשש, דילמא לא ראה העד הפסול המיתה כלל ומשקר והאך סמכו ארובא? וע"ז בא רבנו הרמב"ם דל כמתרין: שלא הקפידה התורה אשני עדים ושאר משפטי העדות אלא בדבר שאי אפשר לעמוד על בוריו אלא מפי העדים וכו' אבל בדבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה ואין העד יכול להשמיט אם אין הדבר אמת, כגון זה שהעיד שמת פלוני, לא הקפ"י התו' עליו שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד שקר וכו' ויען שדבר רחוק הוא, אינו דומה לשאר הדברים שהחמירו בם החכמים אדון תורה, שלא לסמוך ארובא, מטעם הנ"ל, יען כי ה"ל מיעוטא דמיעוטא, וליכא למימר: סמוך מיעוטא לחזקה ואיתרע ל"י רובא כשי"כ לעיל ואת"ל נחמיר בזה מהמת חומר א"א כאמור שם במשאלים, ע"ז הוא מסיים כי משום שלא תשארנה בנו"י ענונות, לא רצו חכ"ל להחמיר חומרא גדולה כי"כ, כנלע"ד בס"י דברי רבנו הרמב"ם דל.

ומשי"כ הרמב"ם ז"ל שלא הקפ"י התורה על העדות שני עדים וכו' אבל בדבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה וכו' (לא הקפ"י התורה, מפני שדבר רחוק הוא שיעיד בו בשקר) אין כוונתו בזה דוקא עד זכר, אלא כל העד הכשר בדבר הזה, דהיינו עד אחד ואשה ושפחה ועבד ועכו"ם מסלפ"ס ועד מפי עד וכו' והדבר מוכרח כן, דהא כתב הרמב"ם ז"ל בפ"י ב' מהלכ' חליצה הלכה ל"א וגם בהמניד משנה הלכה כי"ט דהלכות גירושין וז"ל:

ואפ"י אשה, או עבד, או קטן שהוא מכיר ונבון, נאמנים לומר זה פלוני אחי פלוני וזו היא יבמתו וחולצין על פיהן, משא"כ בשאר עדויות של תורה, בין לעדות ממון, בין לעדות איסור, שזה דבר העשוי להגלות הוא ואפשר לידע אמתת הדברים שלא מפיהן, כענין שבארנו בסוף הלכות גירושין, ע"כ.

דרי' כתב רבנו הרמב"ם בפרוש סברא זו, אפסולי עדות ממש אשה ואעבד שנאמנים מדאורייתא משום דעבד' לגלוי' בלא העדים, דכאן א"א לומר מרבנן, כי בשלומא נבי אשה שמת בעלה י"ל משום ענונה אקילו בה רבנן, אבל כאן נבי חליצה, מה תקנות ענונות שייך בו? ימתנו עד שיבאו עדים כשרים או כדמעלנו, בכלל הפסולים ס"ל להרמב"ם דנאמנים מן התורה בדבר שאפשר להתגלות, אפ"י בלא עדים.

אמנם לאחר העיון יש לשאל: היתכן שמאור הנולה, רבנו בעל גובי דל שהי' בקי בכל חדרי התורה, יהי' נעלם ממנו דברי הרמב"ם אלו? איז שאין מכאן שום ראי' משם כנגדו, ולאחר העיון הדק היטב מצאתי שהוא כן, דהנה הרמב"ם מזכיר כאן בהלכ' חליצה, שאף קמין שהוא מכיר ונבון, נאמך ולעיל פירו מהלכ' נירושין כתב בהלכה ח' דאין הקטן נאמך להעיד לאשה שמת בעלה, מפני שאינו בר דעת ואיכ תקשה מ"ש דנבי חליצה נאמן קמן שהוא מכיר ונבון ונבי ענונה לא? מה טעם הדבר? ובאמת הטעם הוא פשוט, דהא

ביבמות ל"ט ע"ב גבי אישתמדי' נהו דפליגו בה רב אתא ורבינא, חד אמר בעדים ח"א אפי' קרוב, אפי' אשה והלכתא גלוי' מילתא בעלמא הוא ואפי' קרוב, אפי' אשה עכ"ל הגמרא.

ואיכ מוזכר כאן גלוי' מילתא בעלמא? ולא כמו ביבמות דף צ"ג ע"ב, קמין ע"א וקמין ע"ב טעמא דע"א, משום דמילתא דעבודא לגלוי' לא משקר אינשי וכו' וחילוק גדול יש בין הלשונות האלו, לנמיב הפרוש, שאין אנו צריכים להעדות כיכ', רק לגלוי' מילתא בעלמא, אבל במילתא דעליג ל"ט הפרוש, שאנו צריכים להעדות צורך גמורי, אמנם במדעליג נאמן עד אחד כמו עדים גמורים, והשחא כאן גבי חליצה, דיש לנו החלוק והחליצה גם חזקה דאין אדם מעיז פנים לבא לפני ב"ד חליצה, למי שאינה חליצתה ואין אנו צריכין רק גמביע, מכשיר הרמב"ם ז"ל שם גם קמן נבון ומכיר, אבל גבי אשה ענונה דצריכין עדות גמורה מדאורייתא, אינו מכשיר כל קמן, אפי' נבון ומכיר, ולפי' נוכל לומר שפיר דגם אשה ועבד גיב אינו נאמנים בעדות גמורה ורק כאן במקום שהוא גמביע נאמנים מדאורייתא, אבל גבי ענונות דצריכין עדות גמורה אין נאמנים מדאורייתא ורק מדרבנן ועל דרך שכתב רבינו בעל גובי דל, ומה שמדמה רבנו הרמב"ם דל הא דחליצה להאי דענונה, אין רצונו בזה רק לומר שכמו שם גבי ענונה יצא הדין מכלל עדות אחרת כן הוא גבי חליצה, אמנם האי בדיני' והאי בדיני' ובאופן זה: גבי עדות אשה שמת בעלה עד זכר, נאמן מדאורייתא ועד מפי עד ושאר פסולין אינן נאמנין מדאורייתא, ורק משום ענונה אקילו בה רבנן, וכאן אשה ועבד ואפי' קמן מכיר ונבון, נאמן מדאורייתא כיז יש ליישב עפי' שיטתו של רבנו הנרי דל, אמנם בין אם הפרוש בדברי הרמב"ם סוף הלכות נירושין, כדברי הגובי דל, דעד אחד נאמן מדאורייתא, מטעם הדבר רחוק הוא שיאמר שקר ושאר הפסולין רק מדרבנן נאמנין מהאי טעמא כדי שלא תשארנה בגרי ענונות, ובין שהפרוש רחוק הוא שיאמרו שקר במדעליג ואף שיש אפשרות שישקרו, עכ"ם בדרך רחוק אין חוששין לדבר זה שאינו מצוי כיכ, מימ תמצא ראי' מזה למאי שכתבנו, בהתר השני' בפנים:

שהיכא שיש תרתי רובא גם במים שאלים וכדומה שניכ דבר רחוק

הוא ההצלה. לא חוששין לזה והאשה מותרת דעלמא
 והוא ראי' ברורה, דהא רבינו הרמב"ם ז"ל אינו אומר 'שאין מציאות כלל לשקר'
 בדעליג, אלא הוא אומר 'שדבר רחוק' הוא שיעיד העד שקר בדבר שעתיד
 להתברר, ודק.

ועוד אני צריך להשהות אצל דברי הנובי הנ"ל שכתב הרמב"ם ז"ל רצה לומר
 שעי"א נאמן מן התורה מן האי דרשה דספרי: לא יקום עי"א באיש
 באיש איני קם, אבל קם באשה שמת בעלה להתירה, ושעם הדבר
 משום דהר"ל מילתא דעליג ולא משקר אינש, ויעירש בדבריו.

ואף שאיני כדאי להיות אפי' שרפרף להנלי רבנו בעל הנובי ז"ל, מ"מ מוכרח
 אני לומר שהדברים האלה קשים הם מאד: חדא, דאם הרמב"ם ז"ל טהא קרא
 ס"ל דעי"א מדאורייתא מעיד באשה למה שתק הרמב"ם ז"ל מהאי דרשה כאן
 ולמה לא התנהג כדרכו בקודש לסדר שיטתו ולפרש דבריו גם כאן כמו שהביא
 למשל בהלכות טוען ונטעין ס"א הדרשה דכלל עון ולכל חטאת אינו קם אבל
 קם לשבועה? ויעי' שם. ועוד אי מן דרשה בספרי יליף לה, למה ל' 'מעם'
 בדבר זו? וכי' דלכך אומר הרמב"ם השעם שמביא בספרי כדי שנלמד מזה גם
 שאר פסולי עדות אשה, עבד, שפחה וכו' איכ' אול בשיטתו של ריש דדרש
 טעמא דקרא ואיכ' למה לא יהי' כל הפסולין עדותן מדאו' מטעם מדעליג לא
 משקר? וצ"ע (אלא לאו שבתלמוד דידן ליתא להאי דרשה, ואף לספרי נמי אינו
 אלא אסמכתא).

ואחזיר עוד אל דברי רבנו הרמב"ם ז"ל הנ"ל שכתב דעי"א, לפי הסברת הנובי
 ז"ל ולפי סברתי אני, שכל הפסולין כשרין 'מדאורייתא' מטעם דמדעליג
 לי"מ, מני' הא? הא הסוגיא דריש ס' האשה רבה מוכח בפירוש דלא כוותי', הא
 הנמרא רוצה שם לומר מעיקרא דנאמן מדאורייתא, כמו אצל אמר לו עי"א אכלת
 חלב, או הודע אליו חטאתו ולא שיודיעו אותו אחרים וקא' משיב שם הנמרא
 שמשם אין ראי' דעד אחד נאמן מדאורייתא, דילמא טעמא התם משום דשתק
 ואחזי' רוצה הנמרא לדמ'ת לספק חלב וספק שומן דעי"א נאמן לומר שומן וקא'
 מותב הנמרא, דהתם ליכא חוקא דאיסורא והכא איתחזק איסור דאשת איש ואח"כ
 רוצה הנמ' לדמות להקד'ש מכל וקונמות וקא' מותב הנמ' דילמא משום דבידו
 ואי באופן דלאו בידו מני' דגם באלו נאמן ואיזי מסיק הנמ' אמר ר' זירא מתוך
 חומר שהחמרת בסופרה, הקלת עלי' בתחלתה, לא ליחמר ולא ליקיל, מיזום
 ענונה אקילו בה רבנן.

והישתא אם כהרמב"ם ז"ל, למה לא אמר הנמ' דעי"א נאמן מדאוריית' במילתא
 דעליג

דעליג, לרבנו בעל נובי דיל, דיש לנו קרא עיו הייל להגמ' להביא הפסוק ההוא דספרי: לא יקום ע"א באישי אבל בעדות אשה שמת בעלה נאמן!

איכ מוכח פשטות הסוגי דריש האשה רבה דלא סיל כלל האי

נאמנות מדאוריית' במדעליג

וכי' דסמך א"ע אסוניות דרף ציג עיב דאיבעי עד אחד ביבמה למישורי יבמה לעלמא וברף קטיו ע"א במלחמה וברף קטיו עיב ע"א בקמנה או הטעם דעד אחד מהימן משום מדעליג לימ מינשי, או הטעם משום באשה דייקא ומינסבא וכו' יעייש, אמנם בכיז קשה האך הניח רבנו פשטותי הסוגי דריש אשה רבה מפני ספיקא דהלכי שלש האיבעיות דלא איפשוט? אמנם כבר תרצו המפורשים (ורע"י) בית שמואל אה"ע סי' יז סעיף ק' קמ"ג דהרמב"ם ז"ל אול בשיטת הריף דל שכתב בסוגי דעד אחד במלחמה שאיפשוט האיבעיא בעובד' דדוגלת, דאית' שם ביבמות דף קכ"א ח"א נכרא דאמבע בדוגלת ואסקיה אנישאר דשביסתנא ואנסוה רבא לדביתהו אסומא דשושבנוי, דהיינו עסי עד אחד והא מים כמלחמה, עיכ דמשום דמדעליג נאמן העד, אמנם רק בקברתיו נאמן, כי בל"ז יש לחוש לבדדמי.

והנה לכאורה ישנם כאן ב' קושיות: חדא, דילמא נס כאן, בעובדא דדגלת מינקר שראו סימנים מובהקים שלו, כמו דמפרש הגמ' לעיל קטיו גבי שני תלמידי חכמים ב"יש הנ"ל תירץ ק"ו (זה) ועוד הקשה בעל המאור ז"ל, דילמא שושבינה לא ראה המביעה ולכך נאמן דלא שייך על זו בדדמי?

ולענין יש לתרץ שני ק"ו אלו בדרך פשוט, כי מעשה דשני תיה שנשארה קבלה מימות רבנו הקדוש והוא ברייתא ודרך התנא הרבה פעמים לסתום דבריו, עיכ אפשר לפרש המעשה המקובל כהיג, דאסיקונה קמן חזינהו לאלתר וקאמרו סימנין (ר"ל מובהקין תי'), אבל האי עובדא דדוגלת שהי' בימי רבא והגמ' מפרש הטעם שהתירו האשה משום דרזינהו השושבין המכירו ואי הי' הטעם בשביל שלא ראה המביעה, או הטעם בשביל שהוא סימנים מובהקין הייל להגמ' לפרשי את הדבר הזה ולא לסתום, כי דרך האמורא לפרש דבריו ולא לסתום (תשו' הרשב"א סי' מ"ד) איז דהיתר רק מחמת שחזר והכיר בו שהוא זה כדמפורש שם, (ובדרך זה מתורץ גיב ק"ו הנובי קמא תשובה כ"ה על הריף דיל בדיה ואיכ עיקר וכו' ודריק ותמצא שפיר.

אמנם עדיין יש לתמוה אדברי הרמב"ם ז"ל הנ"ל שכתב ואל יקשה בעיניך שהתירו החכמים הערוה החמורה בעדות אשה, או עבה, או שפחה וכו' ומסיק משום דה"ל מעדליג וכו', הלא הוכחנו דאפילו אם הפרוש בדברי הרמב"ם

כְּדִידֵי ס"ל "שְׁבַל פְּסוּלֵי עֲדוֹת נִשְׂרִים מְדַאֲרִייתָא בְּמַדְעֵלִינִי, או שְׁהַפְּרוּשׁ הוּא כְּנֻבִי ז"ל, דָּרַךְ עֵינֵי זָכַר כְּשֶׁר מְדַאֲרִייתָא וּשְׂאֵרֵי פְּסוּלִים אֵינֶם כְּשִׁירִים רַק מְדַבְּנִן (כְּמוֹ שֶׁדִּבְרֵנוּ לְעֵיל מִזֶּה בְּאִרְכּוֹת) או הַפְּרוּשׁ כְּדִבְרֵי הַרִיבִ"שׁ ז"ל דְּסִיל דְּכָל הַפְּסוּלִים לְהַרְמִיבִים רַק מְדַבְּנִן נִשְׂרִים הֵם (וְעֵינֵי שֶׁכָּבְרוּ סִי קִנְיָה שֶׁכָּתוּב פְּרוּשׁ נִחְמַד בְּלִשׁוֹן הַרְמִיבִים "שְׁלֹא הִקְפִּידָה תוֹרָה" וְעֵינֵי שֶׁ) וְעַ"פ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת שְׁלֵמָה לֹא נִחוּת הַרְמִיבִים לְתֵרֵץ גַּם הַתְּמוּהָ הָאַחֶרֶת, כְּמוֹ שֶׁהוֹכַחְתִּי לְעֵיל שְׁנֵם הַרְמִיבִים עֵיכ צִרִיךְ לְטַעֲמָא דְרִי וִירָא שְׁמַתְךָ הוֹמְרָא שֶׁהַחֲמֵרָת עָלֶיךָ בְּסוֹסָה, הִקְלַת עָלֶיךָ בְּתַחֲלִילָהּ, דֵּהָא פֶּסֶק דְּעִי הָעֵד הַמַּעֲיֵד שֶׁשִּׁמְעָה מִהֶתִּינוּקָת כְּהִנִּיל גִּיכ מְתִירִין הָאִשָּׁה עֵיכ לֹא מִשּׁוֹם מִלְרָא דַּעֲלָנָה הוּא אֵלֶּא מִשּׁוֹם דְּאִשָּׁה דִּיִּקָּא וּמִנְסַבָּא וְהִילַל לְהַרְמִיבִים לְהַקְשׁוֹת גַּם זֶה וְלְתֵרֵץ דְּמִשּׁוֹם דִּיּוֹקָה דִּידָהּ וּמִשּׁוֹם שְׁלֹא תִשְׁאַרְנָה בְּנוֹי עֲנוּנֹת הַרְבֵּי כֵּן.

וְהִנֵּה לְפִי דְּבָרֵי הַרִיבִ"שׁ שֶׁכָּתַב דָּאָךְ לְהַרְמִיבִים ז"ל "אֵין עֲדוֹתֶיךָ שֶׁל הַפְּסוּלִים נִשְׂרִים אֵלֶּא מְדַבְּנִין", הִי אִפְשָׁר לִזְמַר דְּבַר נִחְמַד לְתֵרֵץ קוֹ דָּא וּלְפָרֵשׁ דְּבָרֵי הַרְמִיבִים "שְׁלֹא כְּפִירוּשׁוֹ שֶׁל הַרִיבִ"שׁ ז"ל" דֵּהֵינִי שְׁכוּנַת הַרְמִיבִים הוּא עַל דָּרַךְ שֶׁכָּתַב הַפְּזִיחָה בִּיּוֹד סִי קִטְז' ס"א הַמּוֹכָא גַּם בְּפִנִּים, וְהוּא:

שֶׁהַדָּבָר שֶׁהַתּוֹרָה הִתִּירָה בְּפִירוּשׁ אִי אִפְשָׁר לְחַפְּמִים לְאַסְרָה דֵּהֵינִי שְׂאֵין כַּח בִּיד חֲכָמִים לְעִשׂוֹת נֶגֶד מַה שֶּׁמְפִּירֵשׁ בְּתוֹרָה, וְהִשְׁתָּא אִם לְאַסּוֹר אֵין כַּח מְכִישׁ לְהַתִּיר וּלְהַפְּשִׁיר כְּנֶגֶד מַה שֶּׁמְסַלָּה הַתּוֹרָה בְּפִירוּשׁ וְאִיכָּךְ הִקְוִשׁ הוּא:

אֵיךְ הַכְּשִׁירוּ הַחֲכָמִים נְבִי עֲנוּנָה עֲדוֹת קְרוּבִים וְאִשָּׁה, עֲכוּ"ם וְעֵבֶד? הֵא הֵנָּךְ אִמְעִימוּ בְּפִירוּשׁ בְּתוֹרָה "עֲדוֹת קְרוּבִים" בְּמִס' סְנֵהֲדִירִין כִּי עֵיב מוֹלֵא יוֹמְתוֹ אֲבוֹת עַל בָּנִים, "עֲדוֹת אִשָּׁה" בְּמִס' שְׁבוּעוֹת ל' עִ"א מוֹעֲמָדוֹ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים, "עֲדוֹת עֲכוּ"ם וְעֵבֶד" בְּמִס' בִּיק ס"ז עִ"א מִפְּנֵי שְׂאִינֵיכּ בְּנֵי בְרִית וְכָל הַתּוֹרָה זֵהִּי תוֹרַת עֲדוֹת לְבָנֵי בְרִית נִאֲמָרָה וְלֹא לְעֲכוּ"ם וְעֵבֶד, וְכֵן "עַד כִּכְתַּב" פְּסוּל, מִשּׁוֹם שֶׁנֶּאֱמַר מִסִּיהֶם: וְלֹא מִפִּי כְּתָבָם (יִבְמֹת לִ"א ע"ב) וְהִי "כְּעַד מִסִּי עַד" פְּסוּל מֵהָאִי טַעֲמָא, וְכֵן נִאֲמַר בְּתוֹרָה:

עִפִּי שְׁנֵי עֵדִים יִקּוּם דְּבַר וְלִפִּי דְּבַר מִמּוֹן שְׂאֵין הֵתֵר בְּדָבָר עֲרוּהָ מִטַּעֲם חֻקָּת אִשָּׁת אִישׁ שְׁחֹת מִשְׁנִים,

וְעִי בֹא לְתֵרֵץ הַרְמִיבִים ז"ל בְּמַתְק לְשׁוֹנוֹ: "וְאֵל יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ שֶׁהִתִּירוּ חֲכָמִים הָעֲרוּהָ הַחֲמִמָּה בְּעֲדוֹת אִשָּׁה, או עֵבֶד וְכוּ' הֵא דְּבַר פְּסוּל עֲדוֹת אִשָּׁה וְעֵבֶד וְכָל הַפְּסוּלִים אִמְעִימוּ בְּתוֹרָה בְּפִירוּשׁ וְהִילַל הַקְּפִידָה עִי, שְׁלֹא יוֹכְלוּ חֲכָמִים לְהַכְּשִׁיר דְּבַר כּוּהָ, וְעִי בֹא הַרְמִיבִים לְתֵרֵץ וּלְזַמַּר שְׁלֵמָה: "אֵל יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ? וְהַטַּעֲם הוּא מִפְּנֵי "שְׁלֹא הִקְפִּידָה הַתּוֹרָה" עַל עֲדוֹת שְׁנֵי עֵדִים וְשֶׁאֵין מִשְׁפָּטֵי עֲדוֹת, זֹאת אוֹמֶרֶת: הַפְּסוּלִים וְדוּחָק אֵלֶּא כְּדָבָר שְׂאִי אֵתָּה יוֹכֵל לְעַמּוֹד עַל בּוֹרֵיו בְּלִי הָעֵדִים כְּנוֹן, פְּלוּנִי הֵרָא אֵת פְּלוּנִי, או לֹה מִפְּלוּנִי, עַל אֵלֶּה "הִקְפִּידָה הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה בְּפִירוּשׁ" אֲבָל דְּבַר

דבר שיוכל להתברר בלא עדים, כמו בנדר שאם יבא הבעל לא יוכל העד להשמיט. מזה לא מיירי התורה הקדושה. בפירוש וע"כ יכלו החכמים להכשיר ולסמך על סברתן הן שבמדעליג לימ אינש ומשום ענונה שלא תשבנה בנוי ענונה, הכשירו חכמים פסולי עדות אלו בהצטרפות דיוקא דאשה מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה וכו'.

והשתא שסיר מתורץ הקושי כי על זה שעשו חכמינו ז"ל בריש סרק האשה רבה במתני' הצמדקאות שהחמירו על האשה בסופה כדי שנוכל להאמין לה ברנחילתה איא להקשות שום דבר.

דהא אין זה כנגד התורה, דבשום מקום לא מצינו מסודש בתורה שאסור לעשות כן.

(להאמין לע"א ולפסולין בדבר שיתברר מאליו) אבל במה שהאמינו חכמינו ז"ל עדות פסולים, שהתורה אסרה בפרוש ע"ז צריכין באמת תרץ ובאור ותרוץ הרמב"ם ז"ל כהג"ל.

ב"ז אמרתי ליישב קושי הנ"ל, אמנם חלילה לפעוט כמוני להכריע כנגד גדולי עולם רבינו הריב"ש ורובנו הנב"י, כי דברים אלו לא נאמרו אלא לפלפולא בעלמא ואין ביהמ"ד בלא חדוש, אבל בהא נחתן ובהא סלקין, שלדברי הריב"ש הרמב"ם ז"ל ג"כ ס"ל דכשרות של פסולי עדות אינו רק מדרבנן, ונוכחי ס"ל דלרמב"ם עד אחד זכר כשר מדאורייתא ועד מפי עד ושאר פסולי עדות עפ"י נוב"י אינם כשרים לרמב"ם ז"ל רק מדרבנן.

ועתה נראה נא

מהו שיטת רש"י ותוספות וראב"ד בענין זה, אי נאמנות עד אחד ופסולי עדות בענונה מדאורייתא היא, או רק מדרבנן, כמו שבי' החו' בתהילת הסוגי' בריש האשה רבה שהבאתי לעיל.

ונראה לענ"ד פשוט שהתו' אף לאחר האיבעי' של עד אחד "ביבמה" וע"א "בקטמה" וע"א "במלחמה" שבאיבעיות אלו נחלה מעמא דע"א משום דמדעליג לימ, ששיטא דהכא לא הדר ב"י מן האי סברה שכתבה בריש האשה רבה, דאינו אלא מדרבנן, דאליכ דרכו של תוספות לפרש דברים כאלו, ועיין נא בתו' ברף צ"ד ע"א ב"ד: כי ריבועי לך יבמה לעלמא שכתבה בסוף הדבור, דהני ג' איבעיות ה"י בזה האופן, אי מעמא דעד אחת, דהיינו עיקר דומעס הוא זה "דבמדעליג לא משקר ופני' בדיוקא פורתא של האשה", או דילמא, מעמא דע"א, דהיינו העיקר מעס, "דהאשה דיוקא ומינסבה והיכא דלא דיוקא האשה דיוקא רבה, אין הע"א מהימן" ועייניש, וא"כ

שפיר איז'ל דהתוס' כשיטתה קיימה וחתור על מה שאמרה בריש האשה רבה. "דרך מדרבנן האמיננהו לע"א בכל מקום, ואפי' את"ל דאיפשטא האיבעיא מעובדא דדונלת כשיטת הרבי אלפסי ז"ל, מי"מ לא נפשט אלא שמדרבנן מהימנו ועוד נוכל לומר שהעיקר מחמת דיוקה" ונאמנות רק "טפל" וכן נוכל לומר גם להפך "שהעיקר מחמת העד" שבמדעלי"ג לי"מ ודיוקה היא רק "טפילה", וזה האחרון נראה להתאמת לפי משי"כ התו' בסוגיא דע"א במלחמה דף קט"ז ע"א בד"ה טעמא דעד אחד שהוא נאמן משום דמדעלי"ג לי"מ, הכא נמי לי"מ ולא יאמר בדדמי, כיון שהדבר יהי' נלוי כלומר שאם ע"א יספר איזה מאורע ישניה ע"ע, שלא יאמר רק דברים שרם בטוחים ולא יאמר בשום פעם בדדמי ויעיי"ש עוד בזה בסוף הדיבור, והשתא כאן דנפשט האיבעיא מעובדא דדונלת ע"כ נשמע דעיקר הטעם הוא משום דבמדעלי"ג למ"א, דהא האשה ע"כ לא דייקת שפיר מטעם זימנן דמתני' ל"י הנאמר שם בהאיבעיא, אמנם כן לפי שיטת התו' דס"ל דע"א במדעלי"ג ד"מ ואפי' חשש בדדמי ליכא באמת לא סבר כשיטת הרי"ף והרמב"ם ז"ל דבעינן "קברתי" דהא במדעלי"ג לי"מ אפי' לומר בדדמי,

וזהו גם שיטת הראב"ד מובא ברא"ש ובנמוקי יוסף בסוגיא דעד אחד במלחמה דס"ל עפ"י הירושלמי דע"א במלחמה לי"ב קברתי, כי במדעלי"ג לי"מ לומר שקר אפי' בדדמי, כי משניה ע"ע שלא יתפסו אותו בשקר, ובפרט בדול להתיר א"א לעלמא.

ובכן צריכים אנו ליישב שיטת רש"י בסוגיא דע"א במלחמה הנ"ל, דהנה רש"י כתב שם בד"ה והכא לא דייקא ותרווייהו אמר בדדמי כן הדברים כאשר אתה אומר, דהיינו העד אומר בדדמי והיא מחמת זימנן דסני' ד"י לא דייקת שפיר וסומכים עליו, אי"כ צריכין אנו להבין ב' דברים: בראשון הא בתחילה אם העד אומר בדדמי איך אפשר לסבור מעיקרא דטעמא הוא כאן משום דעלי"ג לי"מ הי"נ לי"מ, מאי אהני לן דלא משקר הא אומר בדדמי ? ! — שנית באיזה אופן איפשטא הספק מעובדא דדונלת אי מטעם מדעלי"ג, או מטעם דהיא דייקת ? ונלע"ד לדבריו רבנו רש"י ז"ל האיבעיא הוא בזה האופן, "כי עפ"י הרו"ב אין העד אומר בדדמי רק אפשר שיקרה מקרי כך "עפ"י מיעוטא", והשתא איבעית הנמרא הוא באופן זה: דהנה בנפל במים שאל"ם ובנפל בנוב אריות ובמגוייד או צלוב ובכל דבר "שורבן למיתה" חששו חז"ל שלא ליחול אחר רובא, אמנם קי"ל שאין גזירות חכמים דומות זל"י, שאין ללמוד לגזור גזרה מאידך גזרה דרבנן אלא היכא שפרשו בפרוש כך כמו שהבאתי בפנים מזה, והשתא אליבא דרש"י ז"ל האיבעיא הוא כך :

ע"א במלחמה מהו ? א"י אי טעמא דע"א משום מדעלי"ג לי"מ הי"נ ד"מ ואחשש מעוט בדדמי לא גזרו חכמים כאן, כמו בנפל במשאל"ם וא"כ מהימנן גם במלחמה

במלחמה. ב') או דילמא מעמא דע"א מהומן לאו משום דמדעלינ' לי"מ, דכי נמי לי"מ מ"ס חוששין שיאמר בדדמי אפי' בלא מלחמה, כמש"כ הסני יהושע ז"ל בנימין ב' ע"ב בגמ', ואף שהוא מיעוט, מחמת חומר אשת איש החמירו גם כאן שלא לחלל בחר רובא וא"כ במלחמה דיימנן דסניא לי' וקאמרו שניהם בדדמי לא מהומן. דשלא במלחמה דאין לאשה במה לתלות, בודאי תידוק שפיר, אבל במלחמה השנאה תנורם שלא תבדוק שפיר ותאמין להעד שמת ובאמת יוכל להיות שגם העד אינו מעיד רק בדדמי, והשתא אכיל שנמשטה הך איבעיא מעובדא דדונלר בב' סנים, כלומר,

א') מטעם דמדעלינ' למ"א ואין חוששין אמיעוט דבדדמי, או ב') מטעם דאשה דייקת ומינסבה בשביל שני מעמים.

חדא כמ"ש התו' שהבאתי לעיל בדף ב"ד ע"א בדיה לאיסור כרת החרת, דמשום דסניא לי' לא אמרינן דלא דייקת ונאנב אציע בכאן שראיתי בספר רבנו הגדול בעל דברי חיים ז"ל חלק א' לאה"ע, תשובה מ"ב, שהאיבעיא דע"א במלחמה נפשט גם מסניא דע"א ביבמה, כוונתו בודאי היא משום דמסקנת הנס' בע"א דיבמה שאם אית לה ע"א שמת בעלה מותר להנשא להיבם, והשאלה היא למה? דילמא מרחמה לי' ? א"ו הטעם משום מדעלינ' לי"מ ולא בעינן דיוקא דידדה, וכן מסיק שם רבא בדף צ"ב ע"א דע"א ביבמה, דהיינו למטרה ממנה, שאומר שמת היבם נאמן, ורבא הוא כתרם והלכה כמותו והשאלה הוא ג"כ שלמה הוא נאמן? הא זיימנן דסניא לי' ! א"ו מטעם דמדעלינ' לא משקרי, והנה ראיתי שמביא רבנו הגדול בעל ד"ה קושיא אחת, שלמה לא נפשטה נמי האיבעיא דע"א בקטטה קל"ז ע"ב ? ולפענ"ד יש לתרץ קו' זו עפ"י מש"כ התוספות והאיבעיא הוא אי עיקר טעמא הוא משום דיוקא דידה ובעינן דיוקא "רבה" או עיקר הטעם הוא משום דמדעלינ' ל"מ די בדיוקא "זוטא" ? נועיין בחר צ"ב ע"א בדיה כי תיבעי לך בסוף הדבור]

וא"כ כיון שהראותי לדעת בהג"ל שכל הפוסקים, אפי' התו' מודים לדעת הרי"ף שנמשטא האיבעיא מעובדא דדונלר והרי"ף בעצמו שכתב והאיבעיא דע"א במלחמה נפשטא מאיבי' דדונלר ובאיבי' דע"א בקטטה כתב בפרוש דלא איפשטא וקשי' הוא למה? הא ע"כ הטעם משום מדעלינ', וכבר הקשה קו' זו הנמוי שם על הרי"ף, אמנם עפ"י דברי תו' הנ"ל אין כאן שום קושיא על הרי"ף ולא על כל אותם הראשונים דס"ל נמי דאיפשטא האיבעיא כהג"ל, יען דס"ל כפי התוספות הנ"ל, דהאיבעיא ה"י שעל איזה דבר ה"י עיקר דמסקנת חז"ל בנאמנות ע"א, אם מחמת מדעלינ' וא"כ די בדיוקא זוטא באשה ואפי' אם סני' לי' או מרחמה לי' יש עכ"פ דיוקא זוטא, או הטעם העיקרי הוא לא משום הומטורא דע"א, אלא משום דהאשה דייקא ומינסבא ובעינן דיוקא רבה וא"כ במלחמה דאיכא במה לתלות ובמים שאלי"ס דג"כ איכא במה לתלות ועל יסוד זה אפשר לומר זיימנן דסני' לי' ולא תידוק, שמת במלחמה או במים, נדהא בלא מלחמה ובלא מים אין חוששין אוימנן דסני' לי' ולא תידוק,

חידוק, דליכא במה לחלות כדמשמע בריש האשה רבה)
והשתא שפיר פשטינן האיבעי מעובדא דדוגלת דשם הי' גי' מת
כמלחמה ואינסבה רבא לדביההו אפומא דשושבינה.

אמנם עכ"פ בעינן דיוקא וזמא מן האשה נמי שתידוק אף בסני' לי' .ובדרך זה
איפשטא האיבעיא ההוא, אבל בע"א .במטמה" דאנן סהדא דלא תידוק כלל וליכא
"רק" במדעל"ג לא משקר בלבה, בלי דיוקא דאשה כלל .זה לא נפשט מעובדא
דדוגלת, וא"כ שפיר קאמר רבנו הרי"ף ז"ל דהך איבעיא דע"א בקטטה לא איפשטה.

אמנם הקושי אינה אלא על הרמב"ם ז"ל, דהא איהו ע"כ לית לי' האי סברא,
דהא כתב בטעם הדבר דע"א בקטטה אינו נאמן. דהחששא הוא דילמא
שכרתו העד והשאלה היא .שלמה הוכרח רבנו הרמב"ם ז"ל לתת טעם חדש מה
שלא הוכרח בנמי ? וזוהו נראה ראוי ברורה למה שכתב רבנו הריב"ש ז"ל בתשובה
קס"א להרמב"ם, דמשום טעמא דמדעל"ג לי"מ אקילו בענונה אפי' אי ליכא דיוקא
דאשה .כלל".

ומה שהכריחו לרמב"ם ז"ל לתת טעם חדש .דדילמא שכרתו ולא אמר דאיפשטא
האיבעי .מעובדא דדוגלת, י"ל דטעמא של הרמב"ם הוא יען באיב' דע"א
ביבמה דף צ"ג וצ"ד דאיבעי הראשונה פשטה ר' ששת וסרמא דנמ' כן הוא ואיבעי
השני' פשטא רבא ע"כ מטעם דמדעל"ג לי"מ, ואיבעי דע"א במלחמה שלא נאמר
עלי' תיקיו גי' א"ל דאיפשטא מההיא דדוגלת, או מע"א ביבמה, אבל הך איב'
נאמר בה בפירוש תיקיו ע"כ לא איפשטו ומדהנך איב' איפשטו ע"כ מטעמא דמדעל"ג
לי"מ, אי"כ למה נאמר כאן תיקי', ובכן חוששין משום
דהאשה בקטטה עם בעלה יש יסוד לחוש שתעשה כל התפעלות לאסור
עצמה עלי' ושוכרתו העד.

כמש"כ רש"י ז"ל על המשנה הדיש האשה שלום: קטטה בינו לבניה י"ל, מתוך
ששונאתו רוצה לאסור עצמה עליו.

ונלענ"ך דע"כ איפשטא האיבעי דהעיקר הוא בע"א מהומן מחמת דעל"ג לי"מ
ובעינן דיוקא וזמא להתי, ולריב"ש אפי' דיוקא וזמא לא בעינן, וכל זה
דיוקא .היכא דליכא דיוקא רבה באשה, או סמכין אעד אחר מטעמא מדעל"ג וכו',
אבל היכא דליכא למימר שהע"א מהומן מחמת מדעל"ג, ויש דיוקא רבה דאשה לברה'
אפי' בלא עד סמכו רבנן ואקילו בה שלא תשבנה בנוי' ענונות, ויש לי' ב' ראיות
מפורשות על זה: חדא, מהא דאיתא ביבמות קכ"ב ע"א במתני' ובגמ' שהיכי דליכא
חשש שדים משיאין אבת קול וקוי"ל כן בש"ע אה"ע סי' י"ז סעיף י', דהא בזה לא
שייך לומר כלל מדעל"ג, דהא לא ידעינן מי הוא ולא הכרנו אותו לא בפנים ולא
בש"ע

בט"ע דקלא וגם לא יתבייש אם ימצא הדבר שקר, דהא הלך לו לדרכו וא"כ בשום אופן ליכא למימר שסמכו על מדעלי"ג (שלא יוכל העד להשמיט אם ימצא שקר, דהא אינו לסנינו שיהי צריך להשמיט) א"ו. שסמכו חז"ל בהאי התר אדיוקה של האשה לבדה, שהדייק דיוקא רבה ולא תינסבה עד שתדע בברור שמת בעלה, זאת היא הראי האחת.

ועוד יש לי ראי ברורה לזה ממה שהבאתי לעיל ממתני דיבמות והנמי שם קכ"א ואס"י שמע מן התינוקות וכו' ויעי"ש וגבי ריגוקות בוודאי לא שייך מדעלי"ג ל"מ דהא לא בר דעת ולא בר עדות הנן כלל וכלל ואלא אמאי סמכו בדרגה דא ? א"ו. על דיוקא של אשה ומשום ענינה אקילו בה רבנן, (ולקמן מבואר עוד ראי שלישי מהא דבפסולי עדות הולכין אחר רוב דעות).

(ואפסיק) בכאן קצת מן הפתיחה, כדי לפרש דבר אחד שאנו עסוקין בו עכשיו, כי עלינו לפרש באר היטב מה שמוזכר בפתיחה דא והוא מוזכר בגמ' ופוסקים, ראשונים ואחרונים שאשה דייקא ומינסבה ושום אחד מן הראשונים והאחרונים לא פרשו לנו, שמה הוא דיוקתה של האשה ? את"ל שלא תנשא עד שלא תמצא שני עדים כשרים, תביא אותן לפני ביד ! את"ל שתמצא עד אחד, או שאר פסולי עדות שמעידין לה שמת בעלה, מה מהני לה אותן הפסולין יותר מן אותן שכבר היו לפני ביד להתירה ? וגם בשביל זאת א"א לומר שתידוק ולא תנשא עד שתמצא שני עדים כשרים, הא התו' כהאשה רבה פ"ח ע"ב, בדי"ה ודכא, בסוף הדבור כתב דהאשה דייקא ומינסבה אתרי ותרי, משמע מזה דדייקא ומינסבה לאו ע"י עדים הוא וע"כ השאלה הוא : מהו דייקתה ?

אמנם נראה דייקנותה של האשה היא נוגע רק לעצמה וללבה, כי כל זמן שלא תבא השמוע' או עד אחד, או עדים הפסולים האחרים ובכל אופן שהכשירו החכמים את העדות שבעלה מת, האשה לא תידוק ותחשוב מעצמה על בשורה הכי רעה, יען כי זה כמו האדם שאבד אבידה יקרה, יקרה אולי ימצא עוד אבידתו, יקרה עד רגע האחרון שלה, וכך היא האשה, אף שבעלה נעלם ואבד ממנה יש לה תקוה, אולי ישוב אלי בחיים ולא תסור מהתקוה ההיא, אמנם מיד שתשמע שביד מקבלין עדות שמת בעלה, מיד תבדוק אצל לבה, כלומר, את לבה, מה הוא אומר לה, כי הלב יודע מרת נפשו (משלי י"ד) ותרגיש ריחף אם מת בעלה, או לאו ? (עפ"י דרך שאמרו חז"ל במס' סנהדרין דף צ"ד ע"א: אע"י דאיתו לא חזא, מולי' חזא ובמדעלי"ג העד האחד יבא בתור מולה.) וגם תחשוב ותעיין עכשיו ששמעה אומרים שמת בעלה, שמה הי' דרך הרנהגותו אלי' עודה בשעה שהי' יוצא לדרך ולמה הוא שוהה כ"כ זמן רב ולא הודיעתה שהיכן הוא ומפני ששהה זמן רב תחשוב ותדון מזה.

מוה, שבוודאי אם חי ה' בא לביתו ושלמה לא יודיע לה היכן הוא וכל כדברים האלה וכיו"ב, ויעיי' משיכ רש"י בכתובות דף כ"ב ע"ב בד"ה באמר דברי לי שאין לבי גנופה, "שכרי לי אלו ה' קיים ה' בא" וביבמות דף פ"ח ע"ב פרש"י דקו"ל השערות האלו "רק האשה יודעה ודא אחר", כנלע"ד בפירוש הרב הוה של האשה דייקא ומינסבה) ועכשיו נחזור להמשך הלאה את הפתיחה דנן, דהנה לאחר שהתבוננתי בתשובות רבנו הגדול בעל נוב"י מהדו"ק אה"ע תשובה ס"ג שהוכרתי בפתיחה דנן וכן בפנים, מצאתי שם בראשית התשובה בד"ה ואם ה' בעובדה ידי' וכו', יוצא מדברי קדשו בקצור אמרים שס"ל

דדיוקא דהאשה הוא ג"כ שתחקור ותדרוש אצל בני אדם על בעלה אם מת ולרוב סעמים תמצא אפי' ב' עדים בד"ה.

ואני בעניי לא זכיתי להבין דבריו אלה כלל, מחמת כמה טעמים והן: חדא, אי דיוקא דידה הוא ג"כ שתחקור ותדרוש אצל בני אדם על מיתת בעלה, למה לן להמתין עד שיבא העד הראשון, נחיר לה להנשא ונטיל עלי' החומרה שבסופה ונקל לה בתחלתה כי היא ממילא תהי' דייקא ומינסבא ונצוה עלי' שתגלה דיוקא שלה בפני ב"ד, ממי ששאלה ועי' מי שנתבררה לה שמת בעלה ויגבה נמי הבי"ד אח"כ את העדות, או אותם העדים שבררו להאשה שמת בעלה, וגם יוכל להיות שהאשה בעצמה תהי' נאמנת ע"ז בפני הבי"ד אפי' אם לא יבואו העדים שחקרה עליהם בפני הבי"ד, ועוד, אי דיוקא דידה נמי בדרישה ובחקירה היא ואצל בני אדם, א"כ צריכין אנן מלבד העד שהעיד בפני הבי"ד עוד דוח"ק אצל ב"א אחרים, למה תעשה האשה דוח"ק זאת בסתר לעצמה, ב"א השגחת הבי"ד? הא הבי"ד ה' צריך לומר להאשה גלי נא לפנינו אותם ב"א שקבלת מהן ידיעותך, הביאי נא אותם לפנינו, כדי שנשמע מפהם מה שאמרו לך, אם באמת הם רואים שצריכין לשמוע עוד עדים בדבר זה, ועוד בו שלישיית, שהנה איך אפשר לסמוך בדבר כזה שהוא דבר טורחא מרובה על נשים עצלניות, דהא כלל הוא נאמר דנשים עצלניות הן ולא מהימני בדבר שהוא טורחא באיסור דאורייתא, ואפי' את"ל דגם למרות עצלנותא דאשה מהני החומרא שהחמרת עלי' בסופה, כמו לענין שלא תשקו מ"מ ב' תמוהות הראשו' לא יעלו כזה

אולם לפי משיכ דדיוקא דהאשה היא אצל עצמה, בלבד היא או שתעשה חשבונה לעצמה כהנ"ל אין כאן שום קושי, ומה שמדייק רבנו דינו זה דאליכ' למה לא מיבעי' לי' בנמי גם ד"ז אע"א בקטנה, אי בקטנה היא משום דאשה דייקא ומינסבה אינו נאמן, דהא קטנה לאו בת דיוקא היא ואי הטעם משום דמדעליג' לא משקר, גם בקטנה נאמן, איכ' ע"כ דהעד אפי' במילתא דלעליג' לא משקר, מי הוא דא' לשקר מפני דיוקא דידה ויעיי' שו"ת ולענ"ד י"ל פשוט, דהנה בג' דאביעיות האלו בע"א ביבמה ובע"א במלחמה ובע"א בקטנה, האביע' "משני צדדים" (ע"ד התוספות) אי עיקר הטעם משום מדעליג' לי"מ, הי' נאמן משום דיש עכ"פ גם מצדה "דיוקא וטא",

זמא. או עיקר המעש' הוא משום. דיוקא דאשה' וא"כ צריכך. דיוקא רבה' ובג' מקומות אלו ליכא דיוקא רבה ולכן אינו נאמן? אבל בעיא בקמנה אי"א לשאול אי עיקר המעש משום דמעליג לא משקר, דהא בעינן עכ"פ מצד האשה דיוקא זוטא ובג' קמנה ליכא שום. דיוקא' וא"כ אין כאן שום איבעיא, דלפי הת"י בוודאי אינו נאמן ע"א בקמנה (וה"י כי לאמר בזה עוד להיות שאין ענין זה שייך לעיקר הפתיחה דא, לא אצריך בזה יותר) הוצא לנו מכל הג"ל שאליבא דכל הפוסקים ראשונים. הקילו חכ"ל, בעלי תלמוד בעוננה בדבר העדות אדון חוריה. דהיינו שעשו הצמדקאר במתני' דריש דאשה רבה, שהחמירו עלי' בסופה, כדי שתדיוק יפה בתחילתה כדי שלא תשב עוננה לעולמים והאמינו כל פסולי העדות, כדמבואר לעיל

לריב"ש אליבא דרמב"ם הכל מדרבנן, ולנוכ"י אליבא דרמב"ם בע"א מדאורייתא ושאר פסולין מדרבנן, מטעם מדעליג לא משקר ודיוקא דאשה, ולריב"ש במדעליג אפי' בלא דיוקא דאשה כלל התירו החכמים, ואני תוכחתי דהרבה פעמים הקילו החכמים מחמת דיוקא דאשה אפי' אי ליכא סברת דמדעליג ל"מ ונמצא כללי של דבר, דכדי שלא תשכנה בגנות ישראל עונות הקילו חכ"ל כנגד הד"ת.

והשאלה חשאלה היא, שלמה החמירו החכמים בכמה מקומות ולא סמכו א"ע על דיוקא דאשה ובאזה מקומות החמירו על ד"ת, כלומר בדברים שמתירין תן מן התורה והם אסרו אותם ואסרש שיחתי בפרוטרוט, דהנה איתא בפרק האשה בתרא במתניתין:

אין מעידין אלא על פרוצוף פנים עם החומם אעפ"י שיש סימנים בגופו ובכליו וכו'

ומסקנת הנ"ל ופוסקים דא' סמנים דאורייתא מתירין האשה בסי' אמצעי נמי ורק בארץ או גוף שהוא סימן גרוע אין מתירין דה שכיח הרבה והיה בכלים של חיור ופוסקי כן, דבכרים אלו שכיחים ואי סימנים דרבנן, אזי אין מתירין רק אם יש בהם סי' מובהק שאינו מצוי, אבל בסי' אמצעי שהוא מצוי אין מתירין ובכלים אפי' בסי' מובהק לא מתירין משום דחוששין לשאלה.

והפליאה נשגבה בעיני, מ"ש מזה שהבאתי לעיל דעד אפי' תינוקת, או מפי בת קול (דאין בזה שום ממשות של עדות דאורייתא) מצאא חכ"ל לנכך לקבל עדותן בע"כ רק מדרבנן וסמכו א"ע על דיוקא דידה, וא"כ לו יהא דסימנים דרבנן, מ"מ מחמת דיוקא דהאשה ה"י להם לחכמים להקל בעוננה, כמו שהקילו בגי עד מפי תינוקת ובגי בת קול, וכ"כ דכאן חוששין דילמא איתרמי סימן כסימן והתם ליכא חשש כה"נ? א"כ גם שם איכא למיחוש דילמא סיפורם של התינוקות הם רק חימו מילי בעלמא וכל ססורם הוא של הבל דכמו שקראו שם איש לקמצא כדאיתא

כדאיתא שם כך אפשר שגם המעשה שמספרים הכל חבל ושחוק תינוקות. אלא
 הדחמים לא חששו לזה יען דמראין הדברים שהאמת הרא ועל החשש המיעוט אולי
 עשו התינוקות גם בחזירתן שחוק מהני לן דהאשה מחמת חומר שהחמרת עלי' בסופה
 הקלת עלי' בהחילתה שבוודאי דייקדא שסיר והתירו האשה וטעם זה גם בבת קול, אף
 דאין ע"ז לחוש דילמא בכ"ז איזה איש המציא הביק לצחוק בעלמא, מ"מ ראו
 חכמינו ז"ל שראוי להאמין בו ועל החשש המיעוט אולי מצחק ד"י, סמכו חכ"ל על
 זה שהאשה דייקא ומינסבא.

א"כ הכי נמי נהי דסימנים אינם רק מדרבנן דילמא איתרמי סימן כסימן מ"מ הרי
 איש זה בעל האשה שיש לו אלו סימנים אמצעים בוודאי נאבד ממנה ותיחוש
 דילמא איתרמי עוד אדם אחד שיש בו סימן זה של בעלה ובא לכאן ונאבד ומת
 כאן והו' באמת רק חשש עפ"י מיעוטא שיהי' לו זה הסימן וגם הוא נאבד מאשתו
 ולמה לא יהי' דיוקא דהאשה גם כאן להסיר חשש זה דילמא נאבד עוד איש בעולם
 כאן באותן סימנים ואין המת הלזה בעלה של אשה זו, אלא של אחר, ולעשות דברי
 חכמינו ז"ל במילתא בלא מעמא א"א דהא אמר מר זוטרא בניטין י"ד ע"א שלשה
 דברים שוויהו רבנן כהיכנתא בלא מעמא קנין דמעמד שלשתן וכו' וגם על ג' דברים
 אלו כתבו התו' דיש טעם להתקנה אבל מה שמועיל לקנות הוא בלא מעמא ומשמע
 מה דכל דברי חכמינו ז"ל אינן כגזירה בלי טעם וא"כ קשה כהנ"ל.

והנה הראשונים ז"ל תירצו האי תמוה (ועיי' מרדכי סדק האשה שלום ס' צ"א וס'י
 צ"ב) ע"פ דאיתא בגמ' בכורות דף מ"ו ע"ב בשלהי העמוד דמקשה שם הגמ'
 אין מעידין עד"ש יהיו שניהם עם החוטם, שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן, ואיך
 אחמירו והא' אנו מוחזקים להיות משראים עד מפי עד מפי אשה מפי
 עבד מפי שפחה, כי אקילו רבנן בסופה (אבל) בתחילתה לא אקילו פרשו בסופה
 לאחר שכינו יפה בזה הקילו חכמים בסוף עדותן להחזיקן אפי' בעבד ושפחה, אבל
 בתחילה תחילת העדות דהיינו ראיית המת לא הקילו עד שיראנו יפה ע"כ, דהיינו
 פירצוף פנים עם הפרחת ועם החושם וה"ה נמי לענין סימנים אי סדרי ג"כ לא הו"ל
 תחילה ראי' ראי' יפה, אמנם עדיין לא נה דעתה מאי סוף העדות שייך למימר נבי
 שמע מפי התינוקות שהבאתי לעיל, הא מעידין גם אתחילת ראי' שמת וספדוהו וכי
 שייך למימר אחינוקות שאינן בני עדות כלל שראו תחילת ראי' יפה ולכך האמינם
 בסופה, א"ו רק כהנ"ל שחכמינו ז"ל שיערו שיש להאמין במספרים דברים כאלו מסיחין
 לפ"ת ועל חשש דילמא מצימי מלי בעלמא היו איכא החזקה דאשה דייקא ומינסבה
 ולמה לא עבדו חכמינו ז"ל גם בסמנים כדהוקשנו לעיל אסימנים דרבנן ועל החשש
 הרחוק דילמא איש אחר הוא נסמך אדיוקא דאשה כהנ"ל, ועוד הקושיא התניח
 לפי תירוץ זה של הגמ' מה נענה לפי תירוץ השני של הגמ' שם יכיר לחד והכרת
 פנים

פנים לחדר וא"כ הדרגא מן התירוצ' הקודם דלא אקילו רק לבסוף ובתחילה לא אקילו כי לתירוצ' הזה גם בתחילה אקילו בעוננה (ויעיי' שו"ת דברי חיים אה"ע סי' ל"ט) ונלענ"ד לתרין תמיהא הראשונה כך: דחילוק בין תחילת העדות לסוף העדות הוא דהאמת הוא שחכמינו ז"ל בעלי התלמוד רצו להקל בעוננה כדי שלא ישבו בנות ישראל ענונות, אמנם הא' תינה אם רק השאלה היא אם מת בעלה של אשה דא או לאו כגון שבאו עדים, כלומר אפי' עדים פסולים שמת האמינו מסני מילתא דעל"ג או מסני דיוקה דהאשה כדמבואר בדברים הקודמים, וכאן אין ג"מ לשום אשה אחרת כלל, אבל היכא שיש ג"מ גם לאשה אחרת, כגון אם מוצאים אדם מת והספק הוא אם המת הזה הוא בעלה של האשה הזאת שנעלם בעלה ממנה או של אחרת ונמצא החשש ע"י שיקילו לאשה זו יחמירו לאשה אחרת דלא תמצא בעלה דילמא לאותה אשה תהי' לה סימנים מובהקים ביותר וע"י שהקלת לאשה זו כבר החלטת שהוא בעלה של אשה זו ודילמא הוא בעלה של האשה האחרת ולא תמצא האשה האחרת יסוד להתירה לסיכך מנעו חכמינו ז"ל א"ע מלהקל בכה"ג כי אולי יקלקלו לעוננה אחרת ורבנן רק לתיקונה רצו ולא לקלקולה (כמדומני שראיתי סברה זו בילדותי ואינני זוכר אי' ראיתי) וא"כ זה יהי' הפירוש בדברי הגמ' בכורות הנ"ל בתירוצ' הראשון עפ"י פרש"י, כי אקילו בה רבנן בסוסה לאחר שכוונו יפה שזה הוא בעלה של זו ואין בזה שום ספק וא"כ אין ג"מ לאשה אחרת כלל בדבר הזה הקילו בסוסה להחזיקו אפי' בעבר ושפחה אבל כתחילת ראית המת לא הקילו עד שיכירוהו יפה דאליכ' איכא חששא שמא בעלה דאשה אחרת הוא ועד שיתקנו לאשה זו יקלקלו לאשה אחרת זה לא רצו החכמים כהנ"ל, ומה שנוגע אל התירוצ' השני יכיר לחד והכרת פנים לחד א"כ הדרינן מהאי חילוק דהתהלת וסוף עדות באמת כתב בשו"ת דברי חיים הנ"ל בשם רשב"ם דלתירוצ' השני גם בתחילת העדות הקילו ויעיי"ש.

אמנם דא קשה במאד מה דאיתא שם באותה משנה דיבמות דף ק"ט: אין מעידין אלא עד שחצא נפשו ואפי' ראוהו מנוייד או צליב או החי' אוכלת בו וכו' וכן איתא לקמן קכ"א במשנה ובברייתא בגמ' נפל במים שאין להם סוף אשתו אסורה וכן בברייתא שם נפל לגוב אריות אין מעידין דכולן רובן למיתה ואם נשאת לא תצא, מאי ראו חכמים להחמיר כאן מדאורייתא כ"כ? היכא דליכא הוהר מפורש מדאורייתא עשו חכ"ל הצמדקאות להציל האשה מן הענן והיכא דיש הוהר ברור מדאורייתא דרובן למיתה, והא' ראי' באם נשאת לא תצא, החמירו שלא הנשא ולא סמכו א"ע אהיתר מפורש בתורה? וכ"ת יען במיעוט הנמצטין הוא מיעוט השכיח, אפי' א"ת כך, היו יכולים לסמוך חכ"ל אאשה דייקא ומינסבא והאי תירוצא דכתחילת עדות החמירו אינו מספיק, דהא הא הנחנו לעיל דהאי תירוצ' אינו מוסב רק היכא דיש להסתפק אם אין המת בעלה של אשה אחרת וא"כ אפשר שמקלקלין לעוננה אחרת אבל כאן השאלה אינה בוודאי רק אם בעלה של אשה זו חי או מת, ועוד נהי' דיש מיעוט

מיעוט הנמלמין, "הא יש עוד רוב מלבד הרוב הנסבעין, "רוב הנמלמין יבואו לביתם" והמיעוט הנמלמין שאינן באים לביתם הוא באמת חשש רחוק במאד ובכח"נ לא גורו רבנן אפי' באיסור חמור הא"א והחזקה כמו שפ"ה בריש מס' נישין שהבאתי לעיל, ועוד בה שלישיה, הא קהוינן דעשו חב"ל כל מיני התפעלות כדי להציל האשה מכבלי העונן שהחמירו עלי' בסופה כדי שתהא אפשר להקל עלי' בתחילתה במתני' דריש האשה הבה, ועוד מצינן שם דף פ"ה ע"ב וקו"ל בש"ע אה"ע סי' י"ז סעיף ע' דפסולי עדות הדולכין אחר רוב דעות: י' נשים אומרות לא מת וי"א נשים אומרות מת הרי זה תנשא, ואף דחמינו ז"ל אמרו שם ובדף ק"א ע"א דמאה נשים כאיש אחד דמי וא"כ מן הישר לומר י' נשים הרי הן כאיש א' וי"א נשים ג"כ הו"ל כאיש אחד והו"ל פלגי ופלגי שא"א להתיר, אמנם חכמינו ז"ל לא כן אמרו ולא התחכמו לומר שהולכין ברוב דעות המתירין אחריהן, ואף שאמרו גם לאיסור הדולכין אחר רוב דעות, אולם לא האיסור הי' כוונתם, דהא אפי' בדליכא רובא לאיסור דהיינו מחצה על מחצה ג"כ אולינן לחומרא מחמת ספק השקול א"כ ע"כ כוונת חכמי' הי' בהא דאולינן בחר רוב ע"כ רק עבור הקולא הי' בעדות ועל מה סמכו? ועכ"ה על דיוקא של האשה וא"כ האמינו חכמי' בדיוקא של האשה בפני הקנות עגונות אצל הרוב דעות שהם תקנו להאמין להם, והשתא בנפל למים שאין להם סוף או בכל הדברים הנ"ל שרובן למירתה והתירה התירה, באו חכמים ואסרו ולא סמכו אהתירה של התורה הקדושה וגם לא על דיוקא של האשה וזה לכאורה

חידה בלא פתרון שנאמר שנוירת החכמים הם כדלכרא בלא טעמא זה בוודאי א"א לאמר כדהעלנו לעיל, והתירין היותר נכון וברור על קו' זו הוא מה שכתבתי בפנים בקצור שמכאן יהי' ראוי שרבנו אלעזר מווערדון המובא במדרכי סרק האשה שלום סי' צ"ב

שס"ל דגם באומדנא ע"י הזמן כגון שלא בא לביתו זמן רב של ר' שנים ג"כ אפשר להתיר עגונה ויעיי' שם.

ואולי ד' שנים לאו דיוקא אלא מהמת שהשאלה באת לפניו כך, (ועיי' ח"ס אה"ע מהדו"ק תשובה צ"ג בסופה) אלא כ"ז שהכמי הדור יישערו וידונו בדבר שמדלא בא לביתו זמן רב כ"כ עד שנשתכח שמו ואבדו זכרו בוודאי מת אפשר להתיר האשה עגונה שתנשא

וא"כ אפ"ל דלכך לא התירו חכמים היכא דרובן למיתה תיכף ע"י העדת העד שראו כך שנעשה המעשה שרובן למיתה כגון שראו שנפל במים שאל"ס ולא עלה לפניהם וכיו"ב, יען שדבר הזה בליים עתיד להתברר לאחר זמן, ממתינין עד עבור הזמן שנוכל לדון ע"י שמת.

כי מצינן אם יבא לביתו בתוך אותו הזמן ע"כ יפה עשו דהא חי הבעל ואם לא יבא לביתו יתברר ממילא שמת ותהא האשה מותרת "והו"ל הדבר הזה כמו רוב שעומד להתברר בוודאי" ולכתחילה לא תנשא כמש"כ חת"ס ז"ל בתשובה צ"ג מתוך חומר א"א

א"א נזרו חכמים שלא יסמכו על הרוב שעומד להתברר ממילא לאחיה, אמנם אם נשאת לא תצא, התורה התירה.

כי עד כאן פסקין דרובא העתיד להתברר אין סומכין עליו אלא אי עתיד להתברר תיכף, אבל אם רק לאחזי רב עומד להתברר, לא צריכין מן התורה להמתק, או אולי הא דרוב העומד להתברר צריכין לברר הוא ג"כ אינו מדרבנן.

השאת לפי תקנת עונות חכיל נבי אותן עונות העומדות לפנינו ברור וחזיר כשלמה לבנה ונקי בלא שום עקש וסתלחול ששקידת חכיל בתלמוד הי' קודם כל דבר זה הוא העיקר אצלם להקל בדבר האשה ענוה שנעלם בעלה ממנה וכאשר הבאתי משני מקומות בשים שאמרו כך בפירוש ביכמות פ"ה ע"א ובנימין דף ז' ע"א בזה הלשון: משום ענוה אקילו בה רבנן, ועל כן:

א' היכא דהספק הוא רק זה אם בעלה של אשה זו מת או לאו הקילו חכמים במאד והאמינו לכל ססולי עדות עד מפי עד אשה ועבד וכנרי מסליה, ואשה מפי אשה מפי עבד ושפחה וכי' מטעם דמילתא דעליג לא משקר וגם מטעם דיוקא של האשה מחמת חומר שהחמרת עלי' בסופה וכו'.

ב' היכא דליחא רק דיוקא וזשא כגון בעד אחד ביכמה או ע"א במלחמה סמכין דעיקר המעם שהקילו החכמים מחמת דמילתא דעליג לא משקר ומתירין האשה ולפי הנ"ל אפי' אי ליכא דיוקא של האשה סמכין אעד דמילתא דעליג לי' אמרינן אפי' בלא דיוקא דהאשה כלל.

ג' היכא דליכא למימר כלל מילתא דעליג לא משקר אינש, כגון בעד מפי התינוקת או שמעו מפי בת קיל שהבאתי לעיל סמכין אדיוקא דהאשה לבדה להקל בענוה, והי' בפסולי עדים הסותרים זה את זה כגון י' נשים אומרות לא מת וי"א אומרות מת ע"כ לא משום דעליג לי' הקילו דהא התם כשם שיש סברה זו להרוב כך איכא סברה למיעוט נמי אלא ע"כ אדיוקא דהאשה סמכו חכיל להקל בענוה, כ"ז אם הספק הוא רק אם בעלה של אשה זו מת או לא מת.

ד' אבל אם הספק הוא אם המת הזה בעלה של אשה דא או לאו, בכגון דא לא הקילו חכמים להתיר וסימנים בלי הכרת פנים וכיו"ב, כי חשו אולי יקלקלו לאשה אחרת ע"כ כהנ"ל וזיד בכל מקום שתראה שהספק הוא כזה אם הנפטר הוא בעלה של אשה זו או לאו תיכף תמצא שם שלא הקילו חכמים.

ה' היכא דאיכא למיחוש לברדמי האשה עצמה אינה נאמנת לומר מת בעלה אף דעליג

דעל"ג אליבא דכ"ע אפי' להת' דס"ל דבע"א משום דעל"ג ליכא למיחוש לבדדמי וכן להראב"ד הנ"ל, דהיינו כגון שהאשה עצמה היתה במלחמה או שראתה שטבעה בעלה במים שאל"ס דכמו במלחמה דמיא, אם העלוהו מת אינה נאמנת שהוא בעלה מפעם זימן דסניא ל"י ואומרת בדדמי ולהר"ף אפי' ע"א ואפי' שני עדים אינם נאמנים במלחמה או במים שאל"ס שראו הטביעה, משום חשש בדדמי אפי' אמרו קברתיו ולהת' ולהראב"ד כהנ"ל דלא חוששין בדדמי אפי' בעד אחד במלחמה או במים שאל"ס הדומה למלחמה בראו הטביעה (כדמשמע כ"ז במשנה ובגמ' ות' ושאר המפרשים בריש האשה שלום).

ו' בנפל למים שאל"ס ובכל המקומות ודברים שרובן למיתה שהבאתי לעיל החמירו חכמים אדאורייתא, יען שהדבר עומד להחבר ע"י אומדנא של הזמן בלאיה כהנ"ל ובפנים הספר.

לאחר שקראת ולמדת קורא הנעים בהתירא דא ותראה עד היכן הדברים מגיעין וכמה שקדו חכמינו ז"ל שבתלמוד על תקנת ענוות ישראל שלא תשאנה ענוות, תבין את שלשה התרים של ענינות של מלחמת העולם שבפנים הספר על בורין, אמנם צריך אני להתעכב עוד אצל הפתיחה ולברר עוד איזה דברים הנענים אל ענין הספר הזה.

בתחילה צריך אני להשיב על שאלה אחת שיש בה מבוכה בין הראשונים כאשר מבואר בפנים ויבואר גם כאן, והשאלה היא זו: הנה אנחנו רואים שחכמינו ז"ל שקדו כ"כ על תקנות ענוות בנות ישראל, שעשו הצטרקאות בריש האשה רבא להחמיר עלי' בסופה כדי להקל עלי' בתחילתה, ואפי' את"ל עד אחד מדאורייתא נאמן כנובי', מ"מ פסולי אשה ועבד ושפחה ועכו"ם מסלפ"ת ועד מפי עד או מפי הכתב ועוד אפי' תינוקות ומפי בת קול, בכל אלו התירו חכמי' מסברה דמילתא דעל"ג או משום דאשה דייקא ומינסבה כהנ"ל באיסור חמור כאשר איש וכנגד החזקת א"א וכ"ז כנגד הדין ת"י המפורשים אלא מסברא ואומדנא שאמדו חכמים שמתוך החומר שבסופה רדייק מתחילה וסמכו ע"ז כהנ"ל שאינן מפורשים ההתרים אלו בתורה.

והשתא השאלה היא, אנו בדורות האחרונים, אם גם אנחנו מוצאים דרך חדש המברר לנו ההתר ענוה, אשר לא מוזכר בתלמוד, אם מותר לנו להשתמש באותו ההתר ואם לאו?

הנה בד"ז מצאתי מחלוקה ישנה במרדכי הנ"ל בין רבי אליעזר מווערדון עם שארי חכמי דורה, ר"א מווערדון אומר שמותר להשתמש בחיתור מה שמצאים בכל דור ודור חכמי הדור ויראי שמים אף שאינו מפורש בתלמוד ושאר חכמי דורו פליגי עליו

עליו ולא מצאו לראות להוציא היתר חדש מה שאינו מפורש בתלמוד. כאשר הבאתי דבר זה בפנים, אמנם הבאתי בפנים ב' ראיות שהכמי הדור שבדורות אחרונים הסכימו שהעיקר הוא שיחברר האמת ע"י הדבר ואין ג"ם אם מפורש בתלמוד או לא, וכאן אני מביא עוד ג' ראיות הן בענוות והן בשאר דברים אם מצאו שנו בדבר ונשתנה מכמות שהי' בימיהם, בימי התלמוד והדור חכמי הדור לא כמו שמפורש בתלמוד או הדור בדבר שאינו מפורש בתלמוד, ושפיר כתב רבינו בעל חת"ס ז"ל בתשובתו מהר"ק דאה"ע תשובה ע"ג דלכך לא תיקנו חכיל היתר זה יען שלא הוצרכו לכך, דהיינו שלא בא דבר זה לפניהם, (ועיי' שם בדיה שוב הגיעני) א"י קודם כל אביא רא"י שד' נאוני עולם שחיו בד' דורות קודם לזה סוברי שבמדי היתר ענוה אם נראה הדבר שההיתר הוא האמת אפשר להתיר על פיו ואפשר להתיר אף שאינו מפורש בתלמוד.

דהיינו החת"ס ז"ל בחלק אה"ע מהד"ק תשובה צ"א בריש התשובה בדיה תחילה צריכין וכו' מביא בשם מהר"מ ובשאל בנימין ומהר"ם זנס הוא מסכים עמהם דאם נכרי הודע בפני השופט שלא במסל"ס שהרג ישראל נאמן יען שכן הסברה נוסה כיון שנתחייב ע"כ והש"ס לא דוקא מסל"ס נקט אלא כל דבר שנוטה שאומר אמת ויעי' שם, ואע"ג דבש"ס רק נכרי מסל"ס מוזכר, אמנם כיון שמצאו ד' חכמים אלה שגם בלא מסל"ס צריך שיהא נאמן וכך פסקו להלכה ולמעשה, הרי שבדבר היתר ענוה עצמה לא החזיקו את עצמן לד"י שאין להוסיף קולא אמאי שהקילו חכיל בפרוש כמו שאמרו בעלי פלוגתא דר"א מווערדון. — ב"י ועכשיו אני מביא שני ראיות שלא מעניני ענוות, חדא מהא דאיתא בחולין דף ס"ה ע"א מ"ס הראשונים ואחרונים חובה וכו' ומכל מקום מביא בשו"ע א"ח ס' קפ"א סעיף י' להלכה יש שאין נוהגין ליטול מ"ס אחרונים וכתב מ"א הטעם כיון שאין מל"ס סדומית מצא בינינו, הרי בדבר שנוכר חיוב בתלמוד ואין שום זכר שאפשר לבטל החיוב אנו אומרים בשלל אותו כיון שבטל הטעם, וכ"ל דשאני התם דהכלל הוא כך בכל גזירת חכמים מאזה טעם, אם בטל הטעם בטל הגזירה, מכ"ש שלא לומר כן בשארי גזירות ותקנותם א.ם נתוסף טעם לשבח"י ומכ"ש להקל אף באינו מפורש בתלמוד ובפרט במקום שאינו מפורש להיפוך בש"ס. — ג' איתא במ"ס חולין דף מ"ז ע"ב ואמר רבא הני תרתי אונה דסריקן להדדי לית להן בדיקה ולא אמרן אלא שלא כסדרן אבל כסדרן היינו רבותייהו דהיינו שסריכא שלא כסדרן טרפה וסריכא כסדרן כשר, ולא ימצא בגמ' שמיתו בדף הזה שלאחריו ועוד בהרבה מקומות שם כל טרפות הריאה והכשרות שלה ולא בשום מקום בש"ס דסריכא שלא כסדרן אפשר שיהא כשר ע"י מ"מ, ומ"מ מביא הרמ"א ביו"ד ס' ל"ט סעיף י"ג יש מתירין למשמש בסרכות ולמעך בהם ואומרים שסריכא אם ימעך בה אדם כל היום לא תנתק ולכך כל מקום שימעך תליין להקל ואע"פ שהוא קולא גדולה, כבר נהגו בכל מדינות אלו ואין למחות בידם וכו', ועכשיו מה בטרפות שלא ראין בדברי חכ"ל שבחלמוד בשום מקום שרצו להקל בספיקה ואדרבה

ואדרבה החמירו בספיקה כדאיתא במס' הולך דף מ"ט ע"ב רב ואיסורא דאורייתא זאת אמרת התורה חסרה על ממונו של ישראל, מי"מ מצאו חכמי הדור מקום להתיר סירכא שלא כסדרן ע"י מעוך ומשמוש אשר היתר זה אין לו שום רמז בש"ס (ומעם הדבר נלענ"ד משום דראו החכמים והבודקים שבדורות הקודמים שרוב בהמות יש להן סרכות שלא כסדרן עכ"פ במדינתנו וא"כ האך יתקיים רוב בהמות כשרות ודנו מזה שסירכא הנמחה ע"י מו"מ אינה סירכא, ואין להאריך בזה כאן). מסברא שנכתב לעיל א"כ מכ"ש וקו"ח וב"ב של קו"ח בהיתר ענונה שאנו רואים שחכמי הש"ס שקדו על תקנות ענוניות במאד וכמה הצמדקאות עשו וכמה קולות הרזירו לנו שהוא כנגד דין תורה, אם כן פשוט וברור שאם אני מוצאין היתר הנ"ל ואמתי שאינו כנגד הש"ס ורק שאינו מפורש בש"ס מותר להחזיק בו ולפרסמו ולהורות כמוהו.

על כן ביודאי אי אפשר לדחות שלשה התריים אלו שאנחנו בסנים להתיר ענוניות של מלחמת העולם בתנאים המבוארים בפנים ממעם שאינם מפורשים בש"ס

ואם אמר יאמר אדם הא תינה בדורות הראשונים שלפנינו שהי' להם פתח בהיכל וגדולים בתורה היו, אינהו היו יכולים להרשות לעצמם שיעשו גדולות לחפוש דינים חדשים אשר אינם מפורשים בתלמוד, אבל לא כן אנן, דור יתום קצרי השכל וקטני התורה, אין לנו כח לעשות זה, ע"ז אני אומר לו, לא מרוב חכמה אמרת זאת דהא כתב בתורה (פ' שופטים) ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופטים אשר יהי' בימים ההם, אפי' אינו כשאר שופטים שהיו לפנינו אתה צריך לשמוע לו . . . אין לך שופט אלא שבימך (רש"י בשם ספרי) הרי שהתורה הבטיחה שהשופט שעתידי לעמוד בכל דור ודור יהי' בו כח להוציא לאור צדק ומשפט בין דם לדם בין דין לדין בין ננע לננע אשר יסתרפקו בהם בני דורו בימיו, ועוד איתא בגמ' (סנהדרין ד"ח ע"ב, ע"ז ה') ובמדרשים שהקב"ה הראה לאדם הראשון דור ודור דורשיו ומנהיגיו וחכמיו וכן למשה רבנו, וא"כ הראה הקב"ה גם מנהיגי ופרנסי הדור הזה, אשר בעזר"ד המאורע הנורא' של מלחמת העולם ושל השארת ענונות לאלפים היו בו, ואם כן רק על מנהיגי הדור הזה מוטל לבקש תרופה לענונות הרבות האלה ולהם נתן הדין כח למצא ולהמציא עזרתם.

היות שנדולי הדור שותקים ואינם עושים מאומה בדבר הזה ולי השפל ערך הזמן הקב"ה מן השמים ג' התירים אלו שבקינטרס זה, על כרחך אני אומר שמקום הנחו לי מן השמים להתגדר בו ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש, וע"כ הרהבתי בנפשי עז לצאת לישע עמי ולהציל אלפים ענונות ולהסר מהם כבלי ענן

אמנם עוד בענין אחר אני מוכרח לדבר בפתיחה דא, ממה שדברתי בפנים בקצרה אדבר עכשיו באריכות קצת יותר, ודהיינו שרבים מונעים בזה להתיר, יען שאורץ

שאירע שהתירו ענונה א' ואח"כ בא הבעל לביתו" (כך שמעתי אבל בעיני לא ראיתי כי גם כאן התירו איוו ענונות שהיו להם ראיות מובות ולשום אחת לא בא הבעל לביתו) אם החשש הזה כדאי לעכוב היתר ענונות אלפים אלו ע"ז אנו דנין עכשיו ואומר אני שמספני חשש רחוק כזה שיקרה אחד מן עשרת אלפים, או אולי יותר אף למנוע מלהתיר שום ענונה אם ההיתר הוא טוב וישר עפ"י הסברה והתורה שמורה הענין ברור שבעלה מת, כאשר בארתי בפנים אצל הענונות האלפים של מלחמת העולם, ורא"י מסורשת ע"ז דהנה איתא במס' יבמות במתניתין ריש האשה רבה (פ"ז ע"ב) האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעלך (פרש"י בעד אחד כדדייקין בגמ' מסופא) וניסת ואח"כ בא בעלה תצא מזה ומה וכו' ואם ניסת שלא ברשות בי"ד (פרש"י שבאו ב' עדים ואמרו מת בעלך וניסת מעצמה) מותרת לחזור לו (דאנטה היתה) ניסת עפ"י בי"ד תצא ונפטרה מן הקרבן, שלא עפ"י בי"ד תצא וחייבת בקרבן, ובגמ' צ"ב ע"א איתא: אמר זעירא ליתא למתני מקמי דתני ב"י מדרשא ומסיק שאין זה הוראת בי"ד אלא מעות בי"ד ויעיי"ש הרי לפנינו דאפי' במה שהתורה התירה בפרוש דהיינו היתר ב' עדים נ"כ אפשר שתהא מעות שהבעל חי ויבא לביתו דהא כך העידו חכז"ל בפירוש ועשו תקנות אלו שבמשנה דא כדי שתרדקק יפה והשתא נאמר שבשביל חשש זה לא יתירו שום ענונה ? איז חשש זה ליתא, כי אין לנו לחוש על מילתא דלא שכיחא הרבה

דבר רחוק הוא שיהי' כן, והנה בני"ד לפי שומתי ישנן לכה"ס עשרת אלפים ענונות (חשובני הוא כך, בגליל רבנות שלי השיכים בו לערך שלשת אלפים נפשות היו חשע ענונות מן מלחמת העולם ומהן הותרו ד' שהיו להם ראיות ברורות של עד אחד ועד נכרי מסלס"ת וכתבי ארכעות, וחמש ענונות עומדות בלי היתר, וא"כ אם בגליל של שלשת אלפים נפשות ישנן מ' ענונות, בכל אירוסה בוודאי היו שלשים אלף ענונות ואם הותרו מהם כחשבון הנ"ל בוודאי נשארו עוד יותר מן עשרת אלפים ענונות ולכה"ס עשרת אלפים

והשתא מפני שאולי יהי' מעות בי"ד באחת או שתיים של נשים אלה, לא יתירו הבי"ד ההמן רב של ענונות אלה, הם מלהוכיח כן.

דנהר הזכרתי לעיל שבגליל שלי היו חשע ענונות ומהם התירו ד' יען שהיו להן ראיות מספיקות וחמש שאין להן ראיות מספיקות עדיין באיסורן הן עומדות, והשתא אנו רואין שהבי"ד שהתיר אותן הד' נשים לא מערה והא ראי' שבעליהן לא באו לביתם ועל אלו אנו אומרים ברור שבעליהן מתו במלחמה, דהא התרנו להן הנשואין, ועל אלה שלא התרנו להן הנשואין יען שאין בידן ראיות מספיקות נאמר או נסתפק שבעלן חי עוד, וזה בוודאי א"א לומר הכי הרא"י ביד יעשה חיים ומתים ? הלא מקרה אחד הי' לשני מיני בעלים אלה ? אלו היו במלחמה בסכנת מות ואלו היו במלחמה בסכנת מות, אלו לא באו לביתם מן המלחמה זה זמן רב ואלו לא באו לביתם

לבתים מן המלחמה והאיך הדעת סובלת דבר כזה לומר על אלו שבידן הראי' וההיתר שבעלן אינם חיים ועל אלו שאין בידן הראי' שבעלן חיים, והו' בודאי אי'א לומר, דהא רק המזל גרם לאלו שהראיות בידן ולאחרות לא הי' מזל כזה.

הנה אם השאלה הי' על ענונה יחידית שבעלה הרחק נרוד ממנה זה זמן רב ולא בא לביתו ובפרט שלא שמענו שהי' במקום סכנה בודאי החשש דילמא הי' הוא עוד חי'ש רציני, כי אולי זרק שנהא על אשתו ובייב ומתחבא מפניהם וכדומה, אמנם בעשרת אלפים עגונות אלו של מלחמת העולם שלא היו להן עד עתה ראי' מספקת בידן ועומדות בלי היתר האיך אפשר לומר על כלם שבעליהן חיים ומחמת איזה סיבה לא יבאו ולא יכתבו לבתיהם.

הלא קרוב הדבר יותר להעמיד שנם בעליהן מתו כמו לאותן הנשים שהשינו היתר כהג"ל, הא מקרה א' הי' להם ובמקום סכנה אחת עמדו כלם.

ע"כ בודאי אין להושי' על דבר זה כלל שמא הם חיים ויבואו לביתם ואפשר לסמוך על שלשה צדדי התירים שכתבתי בפנים, בלי ספק.

כל זה להלכה, אבל למעשה אני נוזר אכל מי שיקרא בספר הדין שלא יעשה הלכה למעשה עד שיחיעץ עם רבנים מפורסמים בעלי הוראה ויוכל ליקח גם הרבנים הנאמרים בספר הזה לחבר ולסניף להתיר העגונות של מלחמת העולם על ידיהם אם יסכימו הרבנים הגדולים לדברי אלה.

ואבקש מאת רבותי, חכמי הדור, הגאונים שיחיו, ומאת חברי הרבנים הגדולים שיחיו ושאר חלמידי חכמים אשר יגיע ספרי זה לבקורת שכלם ודעיונם שבאם ימצאו דבר בספרי אשר יקשה להם, שלא ישליכוהו חיקף אחר גיוס, אמנם וידעני מה שקשה להם ואצפה שאוכל להשיבם, כי סהדי במרומים שלא הייתי נבהל במלאכתי הקטנה דא, כי רק לאחר יגיעה של כמה חדשים ואחרי עיון, חקור דרישה בשים ופוסקים עד מקום שיודי מנעת נמרתי ספרי זה תליית

ומאת הקביה אתהנן, כמה שזכה אותי לגמור ספר זה, שלא יבא חיו מכשול על ידו והא רעוא דאימא מילתא דתתקבל בפני מורי ורבותי והברי ולא יחיכו בי ולא ירננו עלי והשם יתברך יראני מתורתו נפלאות, ולעמו ישראל ברכת וישועות, וטכה לראות בגין עירנו ונאולת נפשינו, ויתרום קרן התורה והיראה, ברוך ר' לעולם ארא.

ה מ ח ב ר.

ד.

ספר תקנת עגונות של מלחמת העולם. מהדו"ק

בעדדי הנה נתתי אל לבי לתור בחכמה זו, חכמת תורתנו הקדושה עיד נשים העגונות של מלחמת העולם אשר עברה עלינו רחמנא לישזבן, אשר ישנן בכל סינות ומחנות העבריים לאלפים ולרבבות שבעלן לא באו לביתן לאחר כלות המלחמה ועוד במשך המלחמה ססקו מלכתוב לביתם, זה קודם זה מאוחר, ונשותיהם נשארות אלמנות צרורות ככלי העיגון, אם אפשר להיות להן תרופה על פי דת תורתנו הקדושה להסר מהן ככלי העגון ולהתיר להן הנשואין. — הנה אותן שיש להן עדים כשרים או עד אחד במלחמה ואמר קברתיו וכדומה, או נכרי מסלסית משומה שיש להתיר אותן (או אותן שלא מתו בשדה קרב אלא בבית ההולים בפני עדים, או עד אחד, יש להתיר במשימות אפי' עי' ע"א, או נכרי מסלסית, אפי' בדלא אמר קברתיו).

אמנם השאלה היא על אותן הנשים העגונות שאין להן עדות כלל, או שיש להן עדים כהגיל בלי שאמר קברתיו, או נכרי שלא במסלסית או יש תרופה למכתן להסר מהן ככלי העגון ולהתיר להן הנשואין ועל זה באתי לדון כאן ולישא וליתן בדבר הלכה זו למצא היתר לנשים עגונות אלו כדמצווה עלינו מאת רבותינו דיל לעשות כל מה דאפשר להסר ככלי העגון, וכמשיב הבייש באהיע סי' יז סיק סיה דיל: "וראוי לכל מורה לחזור על כל צדדים להתיר עכ"ל, ומדי' אשאלה מענה שלא אכשל חיו בדבר הלכה חמורה זו, בזכות התורה הקדושה אשר תליית זה יותר מן ארבעים שנה אשר אנכי כוסף כאנמן גוי על ספרי התלמוד ראשונים ואחרונים וההוראה בהשגחה יתירה שלא אכשל חיו בדבר הלכה ובזכות אבותי הקדושים וזכרונם לברכה, זה החלי בעזרת צורי וגואלי:

קודם כל דבר צריכין אנחנו לעיין במה שלפנינו אם יש כאן איסור דאורייתא או לא, ונלעני' שבנידן האיסור דאורייתא כבר חלק והלך לו וליכא כאן אלא איסור דרבנן, (ולפי מה שמבואר להלן בהתר' נ' אפי' איסור דרבנן נמי ליכא) דהנה הבייש סי' יז סיק ב' כתב דלאו דווקא בנמבע במים שאין להם סוף אם נשאת לא תצא אלא שבכל מקום שעל פי הרוב הוא מת לא תצא דהיינו דליכא אלא איסור דרבנן שלא תנשא לכתחילה ואיכ' בנידן נמי ליכא מהדמ' איסור דאורייתא דהא ידיעה ברורה יש לפנינו וכך אתחוק בעולם ונתפרסם ואנן

סהדא

עשרת ספר תקנת ענונות של מלחמת העולם מהרי"ק שלמה 39

סהרא שהוא אמת (ונם מעידים עיז האלפים קברים של המלחמה שבכל סינות אירופה) שהרבה מליונים אנשים מתו במלחמות העולם, וכאשר נתפרסם בהעמטליכע בעריכטע מתו במלחמת העולם שבעה מליונים בני אדם, ולאחר כלות המלחמה באו הרבה מליונים לביתם מן החיל ואף ממחנות השבויים, וכנגד מספר המתים במלחמה אותן השבויים ועוד חיים שלא באו לביתם עד היום הם מעט מזעיר.

זה ברור ואין בזה שום ספק עוד והשתא אם אנחנו מסופקים על בעלה של ענונה אחת שלמה לא בא לביתו. לאחר כלות המלחמה או במשך המלחמה שהיו שולחים את בעלי המלחמה פעם בפעם לביתם עי"ם לחזור ושלא עי"ם לחזור, ויש לסנינו רוב שלא באו לביתם מן המלחמה מחמת שמתו ומעוט שלא באו לביתם וחיים עודנה שפיר אמרינן זיל בתר רובא שמתו במלחמה ובעלה הוא מן הרוב שמתו במלחמה, ואיכ ליכא שום איסור דאורייתא על אשה ענונה דא.

וכית זיל בתר רובא דעלמא שלא מתו במלחמה, זה בודאי לא אמרינן דהא רובא דעלמא לא היו במלחמה והשאלה היא רק אאותו האיש שהי' במלחמה שאין הוא והחשובה הנכונה היא שמדאורייתא הוא נמצא בין הרוב שמתו במלחמה והוא על דרך מ' חנויות מוכרות כשר שחיטה ואחת בש"ג נמצא הלך אחר הרוב אף ריש מעוט נבילה לסנינו, וכית זה מצינו במ' חנויות ובקטן ובקטנה ובבהמה (יעי' חולין י"א בסוגיא דרוב) שאנו דנין אמאי שלפנינו ואמרינן שהוא כמו הרוב, אבל מניל לאמר כן אמאי שאינו לפנינו שהוא בתוך הרוב, חדא ממה דאיתא בחולין דף י"ב ע"א שני ברייתות: האחת, הרי שמצא תרנגולת שחיטה בשוק או שאמר לשליחו צא שחוט והלך ומצא שחוט, אלמא אמרינן רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן וכן לקמן, הרי שאבדו גדיי ותרנגוליו וכי' וכי' הכל מטעם דרוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן ואיכ הכא נמי שאנו מסופקין היכן הוא בעלה של הענונה הלזו אם בין הרוב שלא באו לביתם מן המלחמה יען שמתו או בין המעוט שלא באו מן המלחמה וחיים הנם, אמרינן זיל בתר רובא שהוא בין המתים, וכן נשמע מכאן דלא אמרינן שהוא ברובא דעלמא שחיים הנם, דהא גם כאן

נבי שחיטה לא אמרינן שהשוחט הי' מרוב העולם שאינו מומחין בשחיטה יען דרוב העולם אינם דרכם לשחוט

ואין לנו כאן הספק רק אמצויין אצל שחיטה שהרוב בקיאים והמיעוט אינן בקיאים ואמרינן דאוליין בתר רוב המצויין אצל שחיטה דמומחין הן, היה בניד מהי אין אנו דנין ארוב עולם כלל, דהא רוב עולם לא היו במלחמה, אלא אנו דנין על אותה המהנה המסוגר והנסגר מרוב העולם שהלכו למלחמה ולא באו לביתם ומעוט שלא באו לביתם נשארו בהיים ורובא ורובא ורובא דעלמא שחיים הנם, אמרינן מדאורייתא

מדאורייתא אם און מסופקים על איש אחד שלא בא לביתו מן המלחמה. יל
בתר רובא והוא מת במלחמה.

ועוד רא' מהא דאיתא בבבא בתרא כ"ז ע"ב איך חנינא רוב וקרוב הלך אחר
רוב וכר מתיב ר' זורא והי' העיר הקרובה אל החלל אעיג דאיכא דנפישא
מיני' בדליכא, ולחול בתר רובא דעלמא, באשכח בין ההרים וכתב רשי' דל שאין
דרך רצחים לבא ממקומות אחרים לכאן, ועכ"פ היכא דלא יושבת בין ההרים
אוליגן בתר רובא ולא בתר קרובא וגם כאן אין אנו דנין אמאי שלמיננו, אלא
אמרין שהרצח הוא בין הרוב, בין אותן הרוב השוכנים בעיר הגדולה
ולא בין המעוט, בין בני האדם של העיר הקטנה, והיה כאן כהניל וגם נשמע
מכאן שביושבים בין ההרים, במקום מסוגר מן הרובא דעלמא, לא אוליגן בתר
רובא דעלמא, אף שאפשר שיבא לשם מן רובא דעלמא נמי, והיה ביוצאי צבא
מלחמה שלהן מחנה מסוגר מן רובא דעלמא, אין להם שום שייכות עם רובא
דעלמא כהניל.

אולם עדיין צריכין לעינא בדבר רוב הזה, דהא קייל כרבינא במס' בכורות דף
כ' ע"א דרובא דתלוי במעשה דא אוליגן בתרי' אם המעוט אינו תלוי
במעשה, כמשיכ הרין במס' חולין בסוגי' דרוב מצוין איש מומחין הן, והשתא
בניד לכאורה נמי המתים במלחמה נהרגו עפ"י מעשה של האויב ששלח עליהם
חצים ובליסטראות, דהיינו ע"י מעשה ובהנצולים לא נעשה המעשה של ההרגה,
אמנם נלענ"ד כי לא שייך לומר נבי רובא הדין כי הוא רובא דתליא במעשה
מחמת כמה טעמים : א' דהנה התוס' במס' בכורות דף כ"א ע"א בדי' רבינא
אמר וביבמות דף ק"ט בדי' ר"א כותבים דלכך תשמיש בהמה הו"ל רובא דתליא
במעשה יען דהרבה טעמים צריכין להרביע עלי' הזכר כמכחל בשפוסרת וא"כ
הדבר תלוי במעשה האדם ואם רוצה עושה ואם אינו רוצה אינו עושה, שם אנו
חוששין דילמא לא רצה ולא עשה מעשה, אמנם תשמיש האדם שהטבע הוא
מכריחו להזדקק לאשתו, לא הו"ל רובא דתלי במעשה ואף שאפשר לו שיכריח
לכבוש את טבעו שלא לשמש מטתו, אמרין מסתמא עבד כמו שהטבע מכריחו
להזדקק לאשתו ולא ה"ל רוחם כנגד טבעו, וע"כ לא הו"ל רובא דתלוי במעשה,
כן הדבר בהולכי מלחמה, שאין דבר הליכה במלחמה תלוי ברצון האדם, כי בהכרח
עפ"י צו המלכות הוא עוזב את ביתו והולך במלחמה וגם ההציו וכדורי הרובים
הן מצד האויב והן מצד האוהב ניכ' אינם תלויים ברצון אנשי צבא המלחמה, כי
הכל בא בהכרח עפ"י שרי המלחמה, ואף שיוכל להיות על צד הרחוק שיחבא
אחד וישמט מן המלחמה עפ"י נס וכדומה, מ"מ מסתמא ובכלל איא לעשות כן
להנצל מן ההכרח ורובא דרובא יבאו בקשרי אש המלחמה ואיש לא בא בחזרה
חיים

חיים לביתו אחרי עבר זמן רב מן המלחמה אם לא נפל בשבי אל האויב מסתמא מת במלחמה, וא"כ אין בנדק הרוב שאמרנו. דרוב שלא באו לביתם מן המלחמה מתו במלחמה תלוי במעשה כהנ"ל. — ב"ה הפמינ בס' ראש יוסף שלו על מס' הולין בסוגי דרוב כתב דאף דרובא דתלוי במעשה לא אולין בתרי' זהו דיקא במעוט גמור, אבל במעוטא דמעוטא אף ברובא דתלוי במעשה אולין בתר הרוב, ומהו מעוטא דמעוטא, כשמו כן הוא: המיעוט מן המיעוט, כלומר י"א הוא הרוב כנגד י' וא"כ הו"ד הוא המיעוט, והמיעוט מן המיעוט הו' ד' ונמצא שמיעוטא דמעוטא הוא במעט סחות מן חמשים אחוז של כל הסכום של הרוב והמיעוט יחדיו ויעיין במס' יבמות דף קי"ט ריש ע"ב ותמצא שהוא כן וע"כ אתה מוכרח לומר כן. דאל"ה מהיכן ידעינן השעור דמיעוטא דמעוטא המוכר בכל השי"ם (אמנם צריכים אנחנו לעיין עוד בסוגי דרוב: דמקשה הגמ' לילף משחיטה עצמה דאמר דילמא במקום נקב קשחמ, ומאי קושיא, הא הרמב"ם ז"ל מונה ע"י טרפות וא"כ נקיבת הושט הר"ל מעוטא דמעוטא וכוה גם רבי מאיר מודה, אמנם נראה דילפותא דר"א ה"י כך: כיון דאי לא אולין בתר רובא אתה מודקדק לבדוק אחר כל ה"ע, טרפות ע"כ מוכרח אתה לבדוק גם הושט זה א"א דילמא במקום נקב שחט, איז דאולין בתר רובא, וי"ל עוד ואין כאן מקומו להאריך בזה) ונמצא לפי' בניד שמתו כערך ז' מליונים בני אדם במלחמת העולם והשבויים אשר הגם עוד בחיים ולא באו לביתם הם מעט מזעיר כנגד המתים הנ"ל, אפי' לא רביעית דרביעית של כל הסכום, וא"כ שפיר נוכל לסמוך ארוב הזה אפי' אם יהי' תלוי במעשה, — ג' הרין דל הנ"ל כתב דהיכי שהמיעוט ניכ' תלוי במעשה אולין גם בתר רובא דתלוי במעשה, והנה אנשי הצבא שהיו במלחמת העולם רק אפשר שנצלו גם ממילא מן הבליסטראות והחצים של השונא, אולם גם הם עשו מעשה שינצלו דהיינו שעשו חסירות ההגנה וכדומה, ופשוט הוא שאם ראו סצצות ופצעים וחצים מן הרובים ומן התותחים שכנגדם, כדאי עשו מעשה של הצצה ושל בריחה ממקום הזה, או שכפו א"ע שלא יבאו אליהן הנעשים סע, או שהטו א"ע מן הצד שלא יגיע עליהם החץ וכדומה ונמצא שהמיעוט הנצלים ניכ' ה"י תלוי במעשה ואף שאפשר שגם ממילא בלי מעשה ניכ' היו מן הנצלים, מי"מ א"א לומר ברור שהמיעוט הנמלטין ה"י ממילא, רק ספק יש בזה, אבל אחד ואחד מן הנמלטים או ממילא נצול בלי מעשה, או ע"י מעשה, והראש יוסף מביא שיטת הראשונים, דהא דרובא דתלוי במעשה דלא אולין בתרי' אינו אלא מדרבנן וכן הדעת נותנת, וא"כ אם יש ספק אם המיעוט דתלוי במעשה אם לאו הר"ל ספיקא מדרבנן ואולין להקד' ושפיר נוכל לסמוך ארובא, דהיינו שרוב שלא באו לביתם מן המלחמה מתו במלחמה.

והשתא אם אנו מסופקין על בעלה של אשה ענונה אחת שלמה לא בא לביתו

לכיתו לאחר כלות המלחמה. אמרין זיל בתר רובא, דרובא שלא באו לביתם מן המלחמה הוא מפני כן יען שמתו במלחמה, וכית מנא ידעין כי כן ברור לעשות חשבות עפי רובא ומיעוטא, שכמה אנשים מתו במלחמה וכמה נשבו וכמה באו לביתם, התשובה על שאלה זו היא פשוטה, הלא הדבר נתפרסם בעתו ובזמנו כל היום שכמה מתו במלחמה וכמה נשכחו וכמה באו לביתם בסוף המלחמה. העתונים הרשמיים והבלתי רשמיים, הגדולים והקטנים פרסמו הדברים במשך המלחמה זו, והם לקחו ידיעתם מן המיניסטריין של הצבא שבכל מדינה ומדינה והמיניסטריונים קבלו את השטמיסטיקה שלהם מן שדה הקרב, משרי הקרב שנחמנו ע"ז, והנם כפי הנשמע נסלו מעיות בהודעות אלה, אמנם כיו ה"י רק מיעוטא דמיעוטא במאד וכסתמא כל מה שפרסמו ה"י אמת ויציב וכך נתחזק בעולם שהמתים במלחמה היו הרבה מליונים והנשארים בחיים ולא באו לביתם הם רק מיעוטא דמיעוטא, אחז קמן כנגד המתים במלחמה כמו מאתים אלף ונח סכום זה נפחת מאת כלות המלחמה עד היום ע"י שהרבה שכורים באו לביתם ממדינת רוס"י אחר כלות המלחמה, והרבה מהם מתו גם במחנות השכויים, עד שאפשר לומר שעתה השכויים הם מתי מעט, סחוט ממאה אלף.

ורא"י אביא לזה שאוליין בתר רוב כזה מה שנתחזק בעולם שהוא כך ולא דוקא במ' חניות ובקמן וקטנה דאנו רואים שהמ' חניות מוכרות בשר שחיטה ורוב העולם אין סריסים ואילנות או שרוב בהמות כשרות שהכל רואין שהוא כך, אמנם אפי' ברוב שאינו לפנינו ונתחזק כך בעולם שהרוב כך הוא ניכר אוליין בתר רוב כזה, מהא דאיתא במס' סוטה כ"ז ע"א אשה מזנה בני' כשרים דרוב בעילות אחר הבעל וכן קי"ל באה"ע ס"י ד' סעיף מ"ז ומסקנת הבי"ש שם דאפי' באשה פרוצה ביותר קי"ל כך, דבני' כשרים מטעם דרוב בעילות אחר הבעל, ורוב זה הוא ניכר אינו לפנינו, דאטו בדקו חכמים או אפשר בכלל לבדוק אחר הדבר שהוא כן, אמנם עפי' השערות חכמים ה"י איתחזיק שהוא כן דרוב בעילות אחר הבעל, כן הדבר בנדרן שלפנינו שע"י השערות וידיעתנו איתחזיק לנו שרוב שלא באו לביתם ממלחמת העולם מתו בין המליונים בני אדם שמתו במלחמה והשתא אם אנחנו דנים על אשה ענוה שלא בא בעלה לביתה אם הוא חי ואם מת אנו אומרים זיל בתר רובא שהוא בין המתים במלחמה וענוה זו מותרת להתנסא לעלמא, אמנם כל זה מדאורייתא, אבל מדברנן עדיין צריך עיון אי מותרת לעלמא, דהא בנפל למים שאל"ס אף דרוב הנסכעין למיתה מיס מדברנן לא תנשא לכתחילה דחוששין למיעוט הנמלטין, ואיכ עדיין אין תרופה לענוות אלו, אמנם יען שהוכרנו שאיסור דאורייתא בוודאי ליתא עוד, נלענ"ד למצוא התר לענוות אלו עפי' תורתנו הקדושה וחכמי הישם הראשונים ואחרונים ושיע והתר זה יתפרד לשלשה דרכים בעה"י ואלה הנה השלשה התרים של

ענוות אלו ואם הראשון לא יהי' די להתיר, יהי' די השני ואם לא השני יהי' השלישי כדאי להתיר ואם השלישי בפני עצמו אינו די כל הג' התרים נצמדים יחדיו והיו די בעדי' להסר כבלי העגון מעל הנשים האלו. השם יתברך יעזורני על כך. אמן.

ה י ת ר א'

הנה כינמות דף קביא עיא איתא בזהיל תיר נפל למים בין שיש להם סוף בין שאין להם סוף אשתו אסורה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מים שיש להם סוף אשתו מותרת ושאין להם סוף אשתו אסורה ומסקינן שם בדרף זה ע"ב נבי אשתו דחמא דאי נשאת לא תצא וקיי"ל כחכמים. וכן איתא שם תיר נפל לנוב אריות אין מעדין עליו וכן איתא בדרף ק"ט עיא במתניתין אין מעדין עד שתצא נפשו ואפי' ראשו מנוייד או צלוב או החי' אוכלתו אין מעדין עליו אף דרובה למיתה. וכל הלשונות אלו הם. לשון יחיד שאחד נפל למים שאילים וא' נפל לנוב אריות וכו' וא"כ לפי הכלל דקיי"ל שאין ללמוד גזירות חכמים זה מזה כמ"ש התוס' בחולין דף ק"ד ע"א בדיה ומנא תימרא בסוף תדבור וז"ל: אין לדמות גזירות חכמים זו לזו אלא במקום שהשי"ס מדמה, והשתא איכא למימר עד כאן לא גזרו חכמים שלא לסמוך ארובא דאורייתא בנשבע במים שאילים מחששא אמיעוט נמלטין זהו דייקא ביחידים אבל אם הוא צרות הצבור כגון בוועלשקריענ שעבר שנשארות רבבות ענוות בכל אירוסא ואולי בכל העולם ויש רפנינו היתר דאורייתא שאמרנו שאותן שלא באו בחזרה רובם מתו במלחמה. כ"י האי גוונא שהיא צרה לכלל ישראל אפשר לומר שלא גזרו חז"ל שלא לזלזל בתר רובא אלא תשאר כמו שהיא דין תורה.

ולזה שצרות הצבור הוא בודאי השוב יותר לפני חז"ל מן צרת יחיד

הוא מפורש בהרבה מקומות.

ואצינ בכאן איזה מקומות: חדא דאיתא במסכת תענית י"ט ע"א על כל צרה שתבא על הצבור מתריעין עליהם וכו' ולא על צרת יחיד. וכן איתא במס' ר"ה דף י"ז ע"ב ודף י"ח ע"א גזיר של צבור אף אם נחתם נקדע ולא בשל יחיד. וכן קיי"ל אין נחרץ גזירה על הצבור אלא אי"כ רוב הציבור יכולין לעמוד בה (כ"ב ס' ע"ב) אבל אם רק יחיד אינו יכול לעמוד בה נזחין. אי"כ יען דחוינן שהא דגזרו חז"ל שלא לזלזל בתר רובא רק ביהיד הנשבע או אפי' יחידים אין מזה ראי' שיגזרו גזרה זו על המאורעות הנוראים של מלחמת העולם שנשארו ר"ל רבבות ענוות שהוא צרות לכלל למה לא נאמר שבכהאי גוונא בודאי לא גזרו חכמים שלא לזלזל בתר רובא דרובא ומותר לומר ז"ל בתר רובא דרובא. דרובא שיצאו למלחמת העולם ולא באו בחזרה מתו במלחמה. וכי תקשה הא איתא במתניתין

במתניתין דנימין דף ס"ה ע"ב שלשה דברים אמר ר' אלעזר בן סרמא לפני חכמים וכו' ועל ספינה שנאבדה בים (דהיינו שנשבע בים) שנתנו עליהן חומרת חיים וחומרת מתים וכספינה לא הוי יחידים בלבד. דהא הרכה אנשים היו שם. מי' חששו חז"ל שלא ליזל בתר רובא להקל, אמנם אין זו קושיא דהא איתא במס' ר"ה דף י"ז ע"ב שיורדי הים באניות ג"כ רק כיוחדים דמו, אמנם כשהשאלה היא באלפים ורובבות ענוות שהוא כאמת צרות הרבים, זהו באמת לא מצינן בתלמוד שגורו בו חכמים א"כ נימא אנן שלא נורו חכמים על הצבור שלא ליזל בתר רובא והני נשי של מלחמת העולם שנשארו ענוות מותרות הן לעלמא מטעם הנ"ל.

אמנם עדיין יש לשאול הא גם בימי חכמי הש"ס היו מלחמות אשר יהודים היו נוטלים חלק בהם כדאיתא ביבמות דף קמ"ו ע"א איבעי להו עד א' במלחמה מהו וכן שם לעיל איתא בדף ק"ד ע"ב במתניתין האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים שלום בינה לבינו וכו' ומלחמה בעולם וכו' וכן בגמ' שם אמר רבא מאי טעמא דמלחמה וכו'.

א"כ למה לא השמיעו אותנו חז"ל בתלמוד החלוק בין צרות הרבים והיחיד כדלעילנו.

אמנם שתי תשובות בדבר חדא, דימי חכמינו חכמי התלמוד זכרונם לברכה כבר אבדנו אדני ישראל ולא ה"י לנו בנלותינו לא מלחמת מצוה ולא מלחמת רשות ואללעמאיינע וועהרפסליכט לא ה"י עוד בימים ההם ולא ה"י מתרחיש רק גבורים יהודים יחידים שנמלו חלק במלחמת האומות עבור שלום מלכות או משום הגאון אחרת (וע' בסנהדרין נ"ז ע"ב).

ונמצא שלא נסלו במלחמות אלו כי"כ יהודים שתהא צרות רבים, וגם ה"י אפשר שיבואו יהודים במלחמה בעתים הללו של חז"ל בעלי התלמוד אם באו גייסות לשלול העיירות שהיהודים ה"י דרים בהם (וע' ב"ב ד' ע"ב במתניתין ובגמ' שם) ובני העיר לחמו כנגדם, הנה באופן הזה אם נהרגו יהודים הלא ראו אותם אנשי העיר שנהרגו במלחמה ולא ה"י ג"כ רק יחידים שנעלמו ולא היו יודעים אם מתו או הולכו אותם שבי, אבל צרות הרבים לא ה"י כמו היום, ועוד הא איתא במס' כתובות דף מ' ע"ב כל היוצא למלחמת בית דוד נט כריתות כותב לאשתו (וע"י) שם ברש"י ותוס' כי אין כאן מקומו להאריך בו) בודאי כך נהנו כל הכשרים בישראל כשהלכו במלחמה כתבו נט כריתות ולא ה"י חשש ענוה כלל ורק אירע שיחידים מחמת שכחה, או שאר עוכבים לא כתבו נט כריתות וא"כ לא ה"י בשום פעם ענין ענוה שבשעת חז"ל בעלי התלמוד צרת רבים כהיום, על כן:

הנשים הרבות הצוררות היום ע"י מלחמת העולם בכבלי הענין יען שבעל"דן

לא באו בחזרה עד היום מותרות הן להנשא ממעם שאמרנו כאן כשאנו מסופקין על בעל של האשה הענונה שלא בא עד היום, דהיינו שנים עשרה שנה אחרי כלות המלחמה. שלמה לא בא לביתו וגם לא כתב לביתו לא לאחר המלחמה ולא בתוך המלחמה ומן זמן ידוע זה פסק מלכתוב זה קודם, וזה אחריו ועכ"פ במשך המלחמה אשר כל החיים היו כותבים לביתם וזה פוסק מלכתוב.

וא"כ אנו מסופקים אם הוא בין מעט החיים ולא באו לביתם מן המלחמה, או בין רובא דרובא המתים במלחמה ועיי"כ לא באו לביתם. אמרינן יען שהוא צר הרבים וחביל לא מצינן שיגורו בצרת הרבים ניכ שלא לזל בתר רובא דאורייתא שבעלה מת יען שהוא בין רוב המתים במלחמה ואשה דא מותרת להתנסבא לכל גבר דיתצבין, זה הוא היתר הראשון.

ה י ת ר ב'

המרדכי פרק בתרא דיבמות ס"ז צ"ב מביא בשם תשובות מוה אליעזר מווערדון באיש אהר שנטבע בים, דהיינו במים שאין להם סוף ולא בא לביתו ארבע שנים והתיר אשתו מכה אומדנא שאם ה"י ה"י בא לביתו בתוך ד' שנים, או שה"י שומעין ממנו שהוא חי, ואמר שם שזה שנאמר בגמ' יבמות קכ"א ע"א, נפל במים שאין להם סוף אשתו אסורה אין הכוונה אסורה "לעולם", דא"כ ה"י צריכין לומר "אסורה לעולם", אמנם הכוונה היא שע"י הנפילה בעצמה א"א להתיר האשה ורק אם יהי עוד אומדנות בדבר.

ודבר זה נמסר לחכמים שבכל דור ודור שישכילו ויבינו בדבר אם י"ש

אומדנות שמת ולערך באיזה זמן מת

ע"כ פרשנו קצת תוכן דבריו, אמנם חכמי דורו חולקין עליו היה רבנו אברהם ורבנו ברוך וראב"י מחמת כמה טעמים המפורשים שם, ואציגם בכאן — א) דחוינן קמן דחביל יבמות קכ"א ע"א שמתא למען דמחיר לכתחילה כעובדא דרבי שילה ולא קבעו חכמים זמן לדבר, — ב) אין בידינו לברות זמן מלבנו דברים בלא דא"י ולתת אמתלאות כי במקום שרצו חכמים להתיר פשוט הדברים, כגון עד מסי עד ועכ"פ מסלית ופסולי עדות ורבים כאלה ויש מקומות שלא חשו חכמים לענון והחמירו, כגון במים שאין להם סוף, וכן בראויה מגנייד וצלוח והחי אוכלת בו ולא אזלינן בתר אומדנא דשכחא, — ג) אע"פ דלא שנינו נפל במים שאל"ס אשתו אסורה לעולם, מ"מ מסתמא הכוונה לעולם וכו', — ד) הב"י ס"י י"ז הוסיף להקשות וזה לשונו ומה שלפעמים הקילו משום ענונה מפורש בסוף פרק יש בכור (בכורות מ"ז ע"ב) כי אקילו בסופה אהר שנחקר העדות בתחילתה בסביעת עין יפה אבל בתחילתה פ"י בנזף העדות לא הקילו (כוונתו בתחילתה בראיית

בראית המיתה צריכין שתהא רואין יפה המיתה ולא באומדנא והכי נמי מוכח כולה שמעתין דתלינן לחומרא דאיכא דעבדו הספדא וחיי. כי היכי לדידך איתרחש ניסא (יבמות ק"ב ע"ב וקמ"ו ע"א) עכ"ל. והגם שעמר אני תחת כפות נרלים של רבותינו הראשונים החולקים על רבינו אליעזר מווערדון וחכ"ר של רבינו הב"י דל שניכ הולק על ר"א מ"ו לדעתו העני' לא די דליכא סתיר ע"י כל ק"י הגיל אדברי ר"א מ"ו. אלא אדרכה מסוני' דיבמות קכ"א מוכח מפורש כשיטת ר"א מווערדון הגיל. וקודם כל נבדוק כל הק"י שהוקשו עליו אם יש בהם ממש. ונתחיל בק"י ה' שכפי הנראה הוא היותר חמור. שאומרים בשם. במקום שרצו חכמים להקל פירשו הדבר כגון עד מפי עד ועכ"ר מסלסית וססול עדות ואני מוסיף האשה בעצמה נאמנת לומר מת בעלי. ועל קושי' זו אני אומר. במחכית לא יפה הקשור. אמת הדבר כאשר רצו חכמים להתיר פירשו הדברים כגון ע"א עד מפי עד ונכרי מסלסית עבד ואשה ובעד בעצמה דהיינו האשה. נאמנת מטעם מתוך חומר וכו' כדאיתא בריש האשה רבה. אמנם כ"ז כשרצו חכמים להתיר. כנגד מה שמפורש בתורה שאין דבר שבערה פחות משנים בכי האי גוונא בוודאי אין לנו להוסיף מלבנו קולא אחרת רק מה שפרשו לנו חכמים בפירוש. דהא אנן קי"ל דאין דבר שבערה פחות משנים להוציא אשה מחזקתה ראשת איש וכאן משום תקנת ענונות רצו חז"ל להקל אד"ן תורה. כדאיתא במס' יבמות דף ס"ה ע"ב דע"א נאמן לומר מת בעלה ואסקינן שם בנמ' דמתוך חומר שהחמירו עלי' בסופה הקילו עלי' בתחילתה ועכ"פ הקילו כאן. כנגד' דין תורה הרגיל שאין דבר שבערה פחות משנים. ולא מיבעיא לשיטת התוס' ביבמות דף ס"ה ע"א בדיה מתוך חומר שהחמרת אלי' בסופה שכתב שם בשם הר"י דהכל הוא תקנת חכמים ויעיי'ש. פשיטא דאין לבדות איהו קולא להוסיף אדברי חז"ל. כי הם ידעו מה שאפשר להקל אבל לא אנהנו. בדורות האחרונים.

אמנם אפי' להרמב"ם שכי' בהל' גירושין שע"א עד מפי עד וכו' מדאורייתא נאמנים ויעיי'ש. כאן שהדבר עבד לנלו' וא"א להשמש מ"מ אין אתנו יודע עד מה להוסיף עוד קולא אחת אלא מה שנילו לנו חז"ל בתלמוד וכמובא בפתיהה לנוביי גם להרמב"ם רק ע"א נאמן עפ"י התורה. אבל אינך הססולין רק מדרבנן נאמנים. ולריב"ש אפי' ע"א רק מדרבנן נאמן שאין דבר שבערה פחות משנים. איכ אין עפ"י רמב"ם לנו לבדות התרים מעצמינו. ועיי' שפיר שייד לסימך שהיכי שחז"ל רצו להקל אדברי תורה. פ"רש' ואין לנו לבדות התרים מעצמנו. אבל נבי נסל למים שאין להם סוף. שמתין תורה מותרת לינשא' מחמת רוב הנסבעין למיתה והיה בכ"פ שעפ"י הרוב מתים ורק מדרבנן לא תנישא' והא ראי' דאם נשאת לא תצא ואיכ רצו חכמים עכשיו מהבית חומר אשת איש להתמיר אד"ן תורה. מניל כאן להתמיר יותר ממה שאסרו חכמים בפירוש להתמיר.

דהא בודאי פשיטא שאם נפל במים שאין להם סוף אף דרוכין למיתה אין ההיתר ברור כל כך מאם שיש לצרף לזה אומדנא טובא נמי כמו האי דר"א מווערדון שלא בא לביתו ד' שנים מוזן המביעה ולא שמעו ממנו שום שמעה שהוא חי ואם הי' חי בודאי הי' בא לביתו או הי' שומעין ממנו שהוא חי וכיון דאיתא במשנה ובברייתא נפל למים שאליהם אסורה. פשטנות הדברים מורים דע"י הנפילה. לכדהי' אין כאן היתר שתנשא לכתחילה. אבל היכי דאיכא. עודי' אומדנא להתיר הוי' מן הנפילה למים מניל שלא להתיר הנישואין לכתחילה.

ולמה לא נאמר כאן בהיפוך דהיכי שרצו חכמים להחמיר אדברי תורה היו מפסיקים החומרות ונאמר לפי' שאין לנו לברות חומרות אדברי הכזיל אמאי שפרשו הם.

והא דהקשו בקושי' נ' שהבאתי לעיל דאע"ג דחנו נפל למים שאליהם אסורה הכוונה. לעולם. הגע בעצמך אם יבואו שני עדים לאחר הנפילה או אפי' רק ע"א ויאמר שראה אותו מת הכי אשתו אסורה. האידך אפשר לומר לפי' אסור לעולם וע"כ אתה מוכרח לומר

שהנפילה אינה מותרת, אמנם עדים מתירין. כך אפשר לומר הנפילה אינה מתרת, אמנם אומדנא טובא מתירה.

ומהיכי תיתי להוסיף לנו חומרי' אמאי שהחמירו חכיל בתלמוד אדין תורה. דהא כאן לא נאמר בפירוש רק שהנפילה אינה מתרת אבל אם יש עוד אומדנא מניל שהחמירו החכמים אדברי תורה ונימא כאן להיפוך כשרצו חכמים להחמיר אדין תורה. אין לנו לברות חומרא רק מה שמפורש בדבריהם וזהו שיטתו של רבינו מורדוך. ויל' ועפ"י דבריו שסיד מוכנים דברי חכיל שבברייתא דיבמות קכ"א ע"א הגיל. כי זה לשון הברייתא שם: נפל למים בין שיש בהם סוף ובין שאין בהם סוף אשתו אסורה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מים שיש להם סוף אשתו מותרת ושאין להם סוף אשתו אסורה וכו'. והק"י הוא. הא רבנן רק לחלוק ארי"מ באו שאומר. אפי' במים שיש להם סוף אשתו אסורה אבל במים שאין להם סוף אשתו אסורה גם חכמים מודים איכ' הי' די באמרם מים שיש להם סוף אשתו מותרת. ולמה להם להזכיר גם זה מים שאין להם סוף אשתו אסורה. הא בזה גם ר"ם מודה. הנה לכאורה הי' אפשר לתקן כן. דהא במים שאליהם אם נשאת לא תצא. הטעם הוא משום דרוב נטבעים למיתה ולרבי מאיר דחייש למיעוטא בודאי אפי' אם נשאת תצא איכ' פליגי חכמים ארבי מאיר גם בנפל למים שאין להם סוף. דר' מאיר דחייש למיעוטא אפי' בדעבד אסורה ולרבנן אסורה רק לכתחילה ויען שבשניהם פליגי דלר' מאיר במים שאליהם אשתו אסורה אף בדעבד ולרבנן רק לכתחילה היא אסורה הוכרחו רבנן להזכיר גם דין כלומר מים שיש להם סוף אשתו מותרת לכתחלה ומים שאליהם אשתו אסורה להנשא לכתחלה אבל אם נשאת לא תצא וזהו דלא כר' מאיר, אמנם כל זה אפשר לומר

לומר אם מיעוט הנמלטים הם שכיח אבל לדברי האומר דמיעוט הנמלטים הם מיעוט דמיעוט ואיכ גם לרי"מ אם נשאת לא תצא (ייעין בתוס' בכורות כ' ע"ב בדיה חלב) איכ הדרא הקושי' לדוכתי' למה הוכירו חכמים מים שאלים אשתו אסורה? הא בזה גם ר"מ מודה וגם לרי"מ אם נשאת לא תצא אמנם לפי דברי ר"א מווערדון שפיר מתורין' דהפירוש בהברייתא הוא כך: נפל למים שיש להם סוף אשתו מותרת תיכף לאחר ששהו עד שתצא נפשו ולא ראוהו שעלה מן המים זה האופן אסור במים שאין להם סוף, כלומר

כל מים שאין להם סוף אשתו אסורה על ידי הנפילה לבהר, כמו במים שיש בהם סוף אי אפשר להתיר במים שאין להם סוף. אבל אם יש חוץ מן הנפילה ניכ אומדנות שמת, אשתו חנשא אף לכתחלה. וכי תימא מ"ש זה האומדנא מהא דאיתא שם א"ר אשי הא דאמרו רבנן מים שאין להם סוף אשתו אסורה היא באינש דעלמא אבל צורבא מרבנן לא, אי סליק קלא אית ל"י, ולא היא ל"ש אינש דעלמא ול"ש צורבא מרבנן, וכתבו שם התוס' ואע"ג דרובא צורבא מרבנן אי סליק קלא אית ל"י מ"מ לא חיישו לאותו רוב דהיינו שלא מהני אף שני רובא. ואיכ למה מהני רוב ואומדנא? אמנם נראה החילוק הוא פשוט דרוב צורבא מרבנן אי סליק קלא אית ל"י מעיד על זה שעכ"ה נטבע במים ולא סליק, איכ לא סליג רבנן בתקנתן שאמרו נפל למים שאין להם סוף, אשתו אסורה, דהיינו שאין הנפילה מתרת אפי' בשני רובא אולם האי אומדנא דרי"א מווערדון שלא בא לביתו ד' שנים וגם לא שמעו שהוא חי זאת האומדנא. אינה מעידה דייקא שמת ע"י טיבועו במים כי אם מעידה שעכ"ה מת, אפשר במים ואפשר כשעלה מן המים באויה מקום ואיכ אין האומדנא דא שם אחד עם הטביעה ולא שייך לומר לא סליג והבן, ועוד נלפסיד כי אומדנא זו עדיף מרוב' דהיינו שחכמי הדור אומדים איש זה ה"י חי עם אשתו חיים של אהבה ושל שלום ועברו ד' שנים מעת שנעלם אם ה"י חי בודאי ה"י בא אל ביתו וזו אשתו ודבר זה עדיף מרוב עפ"י מקרה והו"י ל"י כמו וודאי ב"י שום מיעוט ועל דרך שאמרנו בריש מס' גיטין סתם ספרא דדיינא מנמרי נמירי ואז גם לרי"מ לא חיישינן דליכא מיעוטא.

ע"כ בהצטרף הרוב עם האומדנא טובה דא ברי"א אפשר להתיר הנשואין לכתחילה.

דבכה"ג לא מצינן מפורש בדברי רבותינו ז"ל שרצו להחמיר אדון תורה דהא לא אמרו רק נפל למים שאין להם סוף אשתו אסורה, כלומר שאין הנפילה מתרת, אבל אם י"ש גם אומדנא להצטרף אל הנפילה אין לנו להוסיף הומרא על מה שהחמירו חז"ל אדון תורה, ועפ"י הדברים האלה ישפיד מיושב קושיית הבית יוסף הנ"ל דהתם ברף קיד ע"ב ובדף קט"ז ע"א מיירי הגמ' מדברים בעדות שרצו חכמים להקל אדון תורה להאמין להאשה בעצמה שמת בעלה שפיר חששו

חכמים אוימנין דמחי ליי בנורא או ברומחא וסבורא שבוודאי מת ואיכא דעבר ליי סמחרא וחי אבל שני עדים מעידים שמתו במלחמה דהיא עדות כשר מדאורייתא לא חוששין שיאמרו בדדמי עפי' שיטת רוב הפוסקים בשו"ע אה"ע סי' י"ז סיני, וכן הא דאשכח שם עשינו עלינו בית עשינו עלינו מערה הוא מת ואני נצלתי אינה נאמנת, דאמרינן לה כי היכי דלדידך אתרחיש ניסא גם לדידי' אתרחיש ניסא או האיבעיא שם ע"א במלחמה אי נאמן או לא, בכל אלו הדברים אנו באים להקל אדברי תורה, על כן אנו חוששין אמשיכ שם, שאמרו בדדמי אבל שני עדים כשרים שמעידין אין חוששין שיאמרו בדדמי.

אולם היכא שרובן למיתה וחכמים נזרו כנגד דין תורה שלא לסמוך ארובא דהיינו להחמיר אדית, אין עלינו להחמיר יותר ממה שהחמירו חכמים בפירוש וכאן לא החמירו בפירוש רק זה שאמרו נפל למים שאל"ס אשתו אסורה דהיינו שהנפילה בלבדה אינה מתרת, אבל אם יש אצל הנפילה אומדנא טובא אפשר להתיר.

ואדרבה נכדוק נא כל השרש ראיות שמביא הגמ' שם קב"א ע"א להחזיק דברי חכמינו בברייתא דלעיל שהששו במים שאל"ס אמיעוט הנמלטין, ראי' ראשונה: תניא אמר רבי מעשה בשני בני אדם מכמרין מכמורין בירדן ונכנס אחד מהם במחילה של דנים ושקעה חמה ולא ראה פתחה של מחילה ושהה לבוא כדי שתצא נפשו ובא והודיע בתוך ביתו, למחר זרחה חמה והכיר פתחה של מחילה ובא ומצא הספר גדול בתוך ביתו, אמר רבי כמה גדולים דברי חכמים מים שיש להם סוף אשתו מותרת ושאלן להם סוף אשתו אסורה, והשתא אם הפירוש של מים שאין להם סוף אשתו אסורה לעולם ולא מהני שום אומדנא בשביל שלא בא לביהו די' שנים אצל הרוב מאי ראי' הוא על זה מעובדא דא מכאן באמת אינו אלא ראי' שהנפילה אינה מתרת דהא אפשר ששחר בא לביתו ולא יהי' עוד שום אומדנא שמת רק הנפילה, איז דס"ל להגמ' ניכ' שהפ' בברייתא נפל במים שאל"ס אשתו אסורה דהיינו שהנפילה אינה מתרת ועל זה יש שסיר ראי' מעובדא דרבי, ועוד איתא שם ראי', תניא אמר רבינ' פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצטער על תלמיד חכם שבה ועל רבי עקיבא וכשעליתי ליבשה בא וישב ודן לפני בהלכה וכו' וכו' ואמרתי באותה שעה כמה גדולים דברי חכמים שאמרו מים שיש להם סוף אשתו מותרת שאין להם אסורה ע"כ, והנה גם כאן בעובדא דא נאמר כשעליתי ליבשה אל מדינת קפושקא' בא וישב ודן לפני בהלכה גם כאן הי' ח"כא וקרוב לזמן המביעה ולא הי' אומדנא שמת כלל, ע"כ נשמע שהראי' הוא דוקא שהמביעה במים שאין להם סוף אינו מתיר ומכל הלאה ני' ראיות לא נשמע רק גדולים דברי חכמינו ז"ל שלא להתיר ע"י מביע' בלבד יען שיש מיעוט הנמלטין, או שיש זכות תורה המצלת ע"פ גם כמו בשני עובדות האחרונות של רבי עקיבא ורבי מאיר שנצלו בזכות התורה שמצלת

שמעלה ומגנת נולפיו יש גיכ לתרין קושיי התוס' למה לא נסמך ארובא דרוב הגמלמין למיתה ורוב פעמים אם ניצל התיח' יש לו קיל, יען שכנגד רוב של הצלת תיח' יש לו קול ויש רוב אחר שתיח' בזכות התורה עסי' רוב הוא ניצול כתרי עובדא דא' אולם אם יש גם אומדנא טובה אצל הרוב הנטבעין למיתה לא נשמע כלל מהנך ג' עובדות שלא להתיר ואיכ' אדרבא נאמר

כשחכמינו ז"ל רצו להתמיר אדין תורה ה"י צריכין לפרש ומדלא פרשו שיש דרוב עם אומדנא נמי מהני להתיר,

ואדרבא שפיר מדויק הלשון הני ברייתות אלו ששלשה נביאים נבאו בלשון אחד שאמרו כמה גדולים דברי חכמים שאמרו מים שיש להם סוף אשתו מותרת ושאיין להם סוף אשתו אסורה והקושי' הוא מה ענין מים שיש להם סוף אשתו מותרת לכאן, הא מהנך ג' עובדות לא נשמע זה כלל, אלא שמים שאליהם אשתו אסורה ולמה הזכירו כל הני תנאים גם דבר זה שאינם מדברים ממנו כלום עוד, אמנם כפי האמור שפיר מובן דרך אמרו: מים שיש להם סוף אשתו מותרת, דהיינו שהטביעה מתרת, תיכף' כששהו אצלו עד כדי שחצא נפשו, ובכח' אמרו חכמים מים שאין להם סוף אשתו אסורה, שאין הנפילה במים בלבד' מתיר אפי' אם שהו כדי שחצא נפשו, אמנם אם יש עוד הו"י' מהנפילה אומדנא טובה אין לנו להוסיף אהומרא דחכיל, מה שלא אמרו בפירוש להתמיר כהניל.

ומה דהקשו קושיי א' דחוי שמתא למאן דמתיר לכתחילה כעובדא דרבי שילה ולא קבעו חכמים שעור גם קושיי זו היא תימא עסי' ההנחה שהנחנו לעיל שאם רצו חכמים להתמיר אדין תורה, אין לנו אלא מה שאמרו חכמים בפירוש, והנה בעובדא דרבי שילה זה לשון הגמ' שם ביבמות קכ"א ע"א, האי נכרא דטבע באנמא דסמקא, אנסיב ר' שילה דביתהו, איל רב לשמואל תא ונשמתי אמר ל"י נשלה ברישא וכו' וכו' מעו מעונא, אנא סברא כיון וכו' כמים שיש להם סוף דמי וכו' על כל פנים מפורש יוצא שם בגמ' דריש סבר דאנמא דסימקא היל' כמים שיש להם סוף והתיר האשה לאחר שעמדו בשם כדי יצהיג, דהיינו

שהתיר ע"י הנפילה במים בעצמה, כלי אומדנא ולכן שמת', ומני' מכאן עוד שאם יש אומדנא טובה אצל הרוב הנטבעין למיתה שניכ' חייב שמתא, הא אין מגמ' זה שום רא' לזה, וכיון שאין רא' לזה והסברה באמת נותנת היכא

דיש אומדנא אול' הרוב יותר להתיר מבלא אומדנא אין להוסיף חומרא אמאי שהחמירו החכמים,

ורק אם התיר בנפילה בעצמה במשלים חייב שמתא אבל אם התיר כשיש רוב עם אומדנא טובה אינו חייב שמתא ומותר להתיר לכתחילה, וגם מה שאלה הוא זה שלא נתנו חכמים שיעוריק, לשמתא' תא חוי מעובדא דא דרב שילה דמאן

עטרת ססה תקנת ענונות של מלחמת העולם מהד"ק שלמה 51

דמאן דמתיר במים שאלים חייב שמתא נשמע ניכ. השיעור"י שמתיר ע"י הנפילה, וכלכר באותו המיס' ה"י שם העובדא. וכלי אומדנא'!

הנה ראיתי בחתים ס"י צינ שהקשה בדברי ר"א מווערדון דאם נתיר באומדנא גתת דבריד לשיעוריק' הנם שעפר אני תחת כפה רגליו של רבינו חתים מ"ם לדעתו אין קש"י. דהא בהיתר ענונה לא חששו חכמים לזה דנתת דבריד לשיעוריק'. הכי הא דאמרו חכמים עד אהר. עד מסי עד, מפי אשה. מפי עבר, מפי שפחה נאמנין, אטו קבעו חיל זמן עד אימת יבואו, אשה אחת תבא מיד ואשה אחרת אחר ב' ג' חדשים וא"ש אחרת רק אחר שנים הרבה, הכי שייך בזה למימר נתת דבריד לשיעוריק'. אתמהא, ועוד: הא איתא בריש האשח רבה במתני' האשה שהלך בעלה למדינה, ובאו ואמרו לה מת בעלך תינסת ואח"כ בא בעלה תצא מזה ומזה וכ"י וכתב רש"י תצא מזה ומזה כשאר אשת איש שזינתה, ואף על גב דהאמינוהו רבנן לעד אחד באשה משום ענונה מעמא מאי משום דהיא גופא דייקת ער דידעה בקישמא ומינסבא והא דלא דייקא קנסו לה ע"כ, הרי לסנינו דהיתר דע"א משום דאשה דייקה והנה בזה בוודאי לא כל הנשים שוות, אשה אחת תמציא את דיוקיה קודם ואשה אחרת לאחר זמן, הרי לסנינו שבענין היתר ענונה לא שייך למימר כלל. גתת דבריד לשיעוריק', וכך הוא לענין אומדנא לאשה אחת מוצאין האומדנא שעם הרוב קודם, ולאשה אחרת מאוחר ואותו שמצא הביד האומדנא לנכון יתיר האשה, כללו של דבר אין לשיטתו של רבינו אליעזר מווערדון שום סתירה ופירכא מן הש"ס ולא בזה בלבד אלא משפחות הסוני' דיבמות קב"א מוכח כות"י, והנם שאינני כדאי להכריע בין גרולי הראשונים בכל זה יען שהשיך בירד בסוף ס"י רמ"ב בהנהגות הוראות איסור והיתר כתב תחת אות ב' שבאיסור דרבנן בשהדחיק יש לסמוך על יחיד כנגד הרבים להקל וכשי"כ וקרה וכן בנו של קריח בשהדחיק בזה שאלפים ורבבות ענונות הן אלמנות כבולות ככבלי העינן הולכות לאבוד הן בגשמיות הן ברחניות בוודאי יש לסמוך להתיר אותן אומדנות שלא באו לביתן זמן רב ולא כתבו לביתם עוד מוסן המלחמה, זה ססק מלכתוב מקודם חה מאוחר שהדברים מוכחים שמתו במלחמה.

לצרף אומדנא דא אל הרוב שדברתי בזה בהיתר הא' שהרוב שלא באו לביתם מן המלחמה מתו במלחמה, כהניל כ"ז נראה לעיני, דהא האי רובא מוציא הנשים הענונות אלו מן האיסור א"א דאוריית' כהניל

אמנם עדיין אני יושב על מבוכה זה כי באמת קשה על גרולי עולם ר' אברהם ור' ברוך וראביה ורב ב"י. האיד נעלם מהם מה שאמרת לעיל. והקשו מן דבר שהקילו חכמים על דבר תורה, על דבר שהחמירו חכמים על דבר תורה, וגתתי אל לבי ועינתי עוד הפעם במרדכי וינעתי ומצאתי אחר דיוק הרק היטב שיש

שיש לישב דעת הגדולים החולקים על רבינו ר' אליעזר מווערדון, דהנה זה לשון המרדכי שם: בתשובת הרי"א מווערדון דקדק מדקאמר מים שאין לים אשתו. אסורה ולא קאמר. לעולם. שים דלא לעולם קאמר וכן נראה שתלו רבותנו בחכמי הדור ויראי שמים שיתחמכו וישכילו על ענין המאורע בדורם ויארץ מאוד למצא עלילה להתיר אשה כי נסבע בעלה. וחזקות מוכיחות שנמבעי, כי הכלים אשד בסמינה אתו נמצאים על שפת הים וכי' הרי לפנינו שלא הי' שום עדים על המביעי' ורק עיי' חזקה ואומדנא שיערו שנפל לים ואיכ' לא הי' בסנינו היתר דאורייתא ברור. ורק האומדנא לבדו הי' בלי צירוף עם היתר דאורייתא ועיכ' הלכו עליו גדולי הדור, מרדכי ובית יוסף אבל היכא. שההיתר דאורייתא ברורי' כגון שנפל בודאי במים שאלי' או כגון בניד שיש בסנינו. רובי' שלא באו לביתם מן המלחמה מתו במלחמה ומיעוט שלא באו לביתם מן המלחמה הן חיים, והשתא אם אנו מסופקין על בעל אשה ענונה שלא בא לביתו עד היום אם הי', אם מת, אמרינן ויל' בתר רובא ומת, ואצל זה יש אומדנא גדול שלא כתב לביתו בזמן המלחמה חזן ידוע כאשר נדבר מאומדנא דא גם להלן.

אמרינן אליבא דכולא עלמא הן לרבינו אליעזר מווערדון, והן לחולקין עליו שאיתתא ענונה דא שרי לעלמא.

וראי' לזה שכתבתי דהא רבינו הבי' בס"י י"ז הוא ג"כ מן החולקין אדברי ר"א מווערדון וקורא את הסומך על דברי ר"א מו"י גם לבו בהוראה ועתיד ליתן את הדין ובכל זה בשלחנו המהור סי' י"ז סעיף ל"ד כתב בזה הלשון: וכן האשה שהעיד לה עד אחד שמבע בעלה במים שאלי' ואבד זכרו נשתכח שמו הרי זו לא הנשא על עדות זו כמו שנתבאר ואם נשאת לא תצא, והשתא אם היכא דאיכא. רוב ברורי' מדאורייתא גם כן לא מהני אומדנא, למה נקט כאן שהעיד לה אחד, הי' לו לאשמעינן. אפי' אם שני עדים העידו לה כך דיש היתר ברור דאורייתא, ג"כ לא הנשא באומדנא דא שנשתכח שמו ואבד זכרו שלא בא לביתו ולא נשמע ממנו כלום וזמן רב ובפרט בשביל סוף דבריו נקט כך שאפי' בע"א נשאת לא תצא, ר"ז כבר נשמע ממה דמפורש בסעיף הקודם ועיי' עוד דהי' לו להמחבר לכתוב שניהם: שני עדים ועד אחד? דהיינו והעיד לה אחד או שנים וכי', אמנם לפי דבריו הנאמרים דהא שלהן ערוך היא שפיר דהיכא דההיתר ברור מדאורייתא ג"כ הבי' מודה דמהני אומדנא ועיכ' אומר רק אם ליכא אלא עד אחד, אמביעי' או לא מהני האומדנא דאבד שמו ונשתכח זכרו, אבל אם שני עדים העידו על המביעי' ואיכ' יש כאן עדות ברורה והיתר ברור מדאורייתא אזי בודאי מהני אומדנא דנשתכח שמו ואבד זכרו.

אברא איכ' מצוה גדולה לתרין שיסת הרי"א מווערדון שהתיר באומדנא אפי' שאין ההיתר ברור מדאורייתא בעובדא דין ובפרט. שמצאתי חבר ל' היה

היה בקונטרס ענונות סי' רכ"ז שמביא העתקה מהשובת רבינו אלעזר ממין שהתיר
אשת ר' שמעון מורנא שנטבע בספינה ולא בא שום עדות רק מהמת סברות
ואומדות התירו מנ"ל להתיר דבר שאינו מפורש בתלמוד להתיר? דהא אומדנא
וסברה אינו מחזקת בנמי, ומנ"ל להוסיף קולא אמאי שהקילו חכמים בקו' הגדולים
הנ"ל? אמנם שיטתם דהר"א מו"י ור"א ממין הוא זה: דהנה איתא ביבמות פ"ה
ע"א מרנח חומר שהחמירו עליה בסופי שאם בא בעלה אתה תתן עליה כל החומרות
שבמשנתנו, הקלת עליה בתחלה להתיר לינשא מפני שהיא חוששת שמא תתקלקל
ולא מנסבא עד דבדקה שפיר ע"כ, ונמצא לפי"ז שגם ד"ו אינו אלא אומדנא
שהאמירו חכמים שיש להאמין לע"א ולעד מפי עד, מפי עבד ומפי עבדים מסל"פ
ופסולי עדות ומפי שפחה יען שבזדאי האשה דייקא ומנסבא ולא תנשא עד דבדקה
שפיר וכ"ז הוא כמו רק אומדנא שאנו אומדין דעת האשה שמתוך חומר שהחמירו
עליה שבסופה לא תנסבא עד דבדקה שפיר אם אמת שמת בעלה, ואם תרצה לינשא
התירו לה חכמים משום אומדנא דא ומהו דיוקיה של האשה? את"ל שיהי' לה
שני עדים כשרים, תביא אותו לב"ד, את"ל שיהי' לה עוד עדים פסולים הא כבר
יש לה, או שדיוקה של האשה היא זה שתשמור ותעמוד בנפשה כפי השערתה, כי
אם הוא חי בודאי ה"י בא לביתה או ה"י מודיע לה שא"י הוא ואחרי שלא עשה
כן בודאי מת וא"כ גם ע"ז צריכים אנו לדון בענין אומדנא דר"א מזורזין כלומר
כמו שהכמי הדורות ראו שם אומדנא והוכחה שהבעל מת וסמכי את עצמם על
דיוקה של האשה כגון האי דר"א מו"י שלא בא לביתו ד' שנים ולא נשמע ממנו
שהוא חי ג"כ יש להתיר דלא עדיף אומדנא דאשה מאומדנא דחכמי הדור שהאמירו
חכמי התלמוד בנאמנותם וכ"ת דהא גבי אשה יש חומר שהחמרת עליה בסופה
ולא גבי גדולים זה אינו פירכא, כי דבר זה בעצמו שאם יטעו חכמי הדור ח"ו יהי'
להם לחרפה ולבוז יותר גדול ולכן בודאי יזהרו באמידתם שלא יהי' מיהושע, והא
דלא הזכירו חז"ל בתלמוד מאותו אומדנא, אין זה שאלה, אולי לא בא לפניהם
מעשה כזה ולא נצרכו לזה כמו שכתב חת"ס ז"ל באבן העזר תשובה י"ג ועי"ש, והנה
באמת תמצא גם באחרונים אחרים עניני ענונה אשר לא נזכר בתלמוד בפירושו, ובכל
מקום השרתמשו בסברה זו דאומדנא בכל שו"ת של אחרונים כגון דא דהנה הנ"י
ביבמות קביא ע"א וע"ב וב"מ דף ל"ו ובשאר מקומות בש"ס מוזכרים סימנים נדונים
וסימנים אמצעים וסימנים מובהקים ביותר אבל שני סימנים אמצעים מצטרפין לסמן
מובהק מאן דבר שמה בנמרא? או דפי שיטתו דטהר"ל מפראג שסימנים אמצעים
שבנופו מצטרפים עם סימנים מובהקים שבכלים ובכל מקום באחרונים מוצאים הדבר
להגן להשתמש בסברה זו יען שהדעת כן נוטה כדאיתא בא"ע סי' י"ז בה"מ ס"ק מ"ג
ובית שמואל ס"ק ע"ג א"כ השאלה על דברי אחרונים אלה הלא דבר זה של צירוף
סימנים אלה, אינו מפורש בתלמוד להתיר וע"כ התשובה כן שראו ע"פ סברה לצרף
סימן אחד לסמן אחד שהוא מובהק אעפ"י שאינו מוכר בתלמוד, מאי כולה הא,

אם

„אם האומדנא מראה לנו באצבע שהבעל מת, למה לא נחירי, אעפ"י שלא מחבר בתלמוד „ומאי דלא מחבר בתלמוד הוא מסני שלא בא עובדא כזו בסני הכמי התלמוד“ והשתא כיון דקא חיוין שראש וגדול האחרונים שבדור שלפנינו אשר ה" כאשר אנו רואים בכל תשובותיו מיראי הוראה במאד מכ"ס לא השנית על הנך קושיות החולקים על ר"א מוורדון דמה שלא נאמר בתלמוד בפירוש א"א לנו להקל הלא הוא כבוד מרן חנאן רשכבה"ג בעל חת"ס ז"ל אה"ע חלק א' תשובה מ"ג העלה הלכה למעשה שערכאות שלהם שלא בסלפ"ת נאמנים להתיר ענונה

אשר עיקר זה נ"כ אינו מסורש בנמ' וכמעט בהיפוך הוא מסורש בנמ' דניטין כ"ח ע"ב ונשי"ע אבן העזר סימן י"ז סעיף י"ד וז"ל הנאון מהר"ם בינעם שאמר שאינו מסכים להתיר ערכאות שלהם רק מסני הטעם של „אל תשת ידך . . . עד“ אינו מסכים ולא מטעם דהיתר זה אינו מסורש בתלמוד

כיון דחיוין זאת וקיימא לן דהלכה כבתראי למה באמת לא נקל באומדנא המוכחת שהבעל בודאי מת מסני שלא נאמר דבר זה מסורש בתלמוד ? וכ"ת דכאן עכ"פ מחבר ערכאות בתלמוד בענינים אחרים שערכאות נאמנים כדמובא כחת"ס שם במס' נישין, האי אומדנא נ"כ מוזכר בש"ס גבי ענינים אחרים במס' כתובות עה' ע"א ע"ב אהא דקיימא לן בש"ע ח"מ סי' ט"ו סי' ה' וז"ל שם: יש לדיין לדין דיני ממונות ע"פ דברים שדעתו נוטה שהוא אמת והדבר חזק בלבו שחזא כך, אעפ"י שאינו שם רא"י ברורה עכ"ל, הרי לפנינו „שנם אומדנא מוזכר במקום אחר בש"ס ובש"ע“, א"כ הגם דאיסורא מממונא לא ילפינן בכל זאת לא ה" דבר זה שמתירין ענונה עפ"י אומדנא דמוכח וברור „לדבר זה יותר מכמו דינו דחת"ס הנ"ל, והשתא בניד שיש לפנינו באמת אומדנא דמוכח ברור שבעליהן דאלו ענונות של מלחמת העולם כבר מהו בודאי יש להתיר אותן להתנסבא.

והנה אומדנא דא אשר אציג בכאן הוא אומדנא אשר באמה א"א להקשות עלי' שלמה לא נאמרו בתלמוד, יען דבימי הו"ל לא ה" אפשר להיות אומדנא כזו ואת הרברים אשר אני אומר כאן אינני אומרם עפ"י שמעיה בעלמא אלא עפ"י רא"י ונסיין.

הנה דבר ידוע ומפורסם ולכל אחד ה" אפשר לו לנסותו ולראותו, גם אנכי ראיתי ונסיתי כי בעוה"ד גם בני ה" בצבא או"י, שמשנת 1914 תשעה באב 14 יוני למספרם בזמן שהתחילה מלחמת העולם עד כלותה בשנה 1918 בעלי המלחמה שה"י להם קרובים אב ואם אשה ובנים או אשה בלא בנים ה" להם רשות לכתוב אל קרוביהם וגם כתבו ע"י דואר הצבא וגם אותן הבי"א שנפלו בשבי ה" להם ג"כ רשות וגם כתבו לביתם ממקום שבייתם דרך המדינות הנייטרליות וגם הגיעו מכתביהם בדיוק ליד הקרוב.

אמנם גם לאחר כלות המלחמה ונשארו שבויים ברוס"י גם הם כותבים לביתם והגיע

והניע המכתב אל מקומן כאן כאשר ראיתי בעיני מכתבים כאלה, ועתה אספר ממה שקרה לפני. הנה בא לפני אשה ענונה אחת אשר הראה לי שלשים מכתבים שקיבלה מן בעלה האהוב לה אשר שלח במשך נ' חדשים של עת המלחמה ופתאום נפסק שליחות המכתבים ולא שמעה ממנו כלום יותר ולא קבלה ממנו שום מכתב יותר עד היום. דהיינו חמש עשרה שנים מן אז, ועוד בא ענונה אחת לפני שבעלה הי' בצבא בהתחלת המובליוזונג וכידה שמונה מכתבים שכתב לה בעלה בזמן הקצר של שני שבועות ופתאום נפסק הכתיבה ועד היום לא נשמע ממנו שום אות חיים.

ועוד ענונה באה לפני אשר בעלה תיכף אחר חופתו בא אליו הומנה לצבא והי' מוכרח לעזוב את אשתו ואת אמו האלמנה ורק מכתב אחד כתב לביתו וספק מלכתוב עוד ולא שמעה ממנו עוד שום אות מאותות החיים. כל אלה כתבתי לדונמא. אמנם ישנן ברשימותי עוד ענונות כהנה אשר לבעליהן הי' אפשרות לכתוב במשך המלחמה גם מארץ האויב ומכשיב מארץ האהוב וככז' ססקו מלכתוב וגם לאחר המלחמה לא באו לביתם ולא נשמע מהם שום אות מאותות החיים או מסני שנבר מתו במלחמה בין הרבה מליונים שנפלו בשדה הקרב וזה לאומדנא דמוכח וברור ואמת ויציב שמתו בלתי שום ספק, ולמה יהי' נשים האלה אסורות בכבדי הענונות? הלא יש לנו על מה לסמוך, על רבינו אליעזר מו"ו ועל גדולי האחרונים וחתים ז"ל

שאם הדבר ראוי והגון להאמין, אין זה חסרון שדבר זה אינו מסורש בתלמוד.

ובפרט שאומדנא דא איא שיהי' מסורש בתלמוד דהא לא הי' מסודר עניני המלחמה בסדר זו שיוכלו לכתוב מכתבים לביתם ואוסדנות עוד אחרות מוכחות דהא אותן שנשארו בהיים אחר המלחמה והי' להם אשה ובנים עשו כל התפעלות שיבואו לביתם ובאו לביתם. כמו שיש בעירנו ניכ אחד שהי' בשביות רוס' הי' הרבני הגניד והחסיד מיה מרמ שפיטצר ועלחה בידו ובא ת"ל לביתו, ואיכ הדעת נותנת שכל מי שהי' לו אשה ובנים היו מתאמצין לבא לביתם לאשתם והצלחה בידם. וגם יש לצרף לאומדנא שספק מלכתוב עוד במשך המלחמה ולא בא לביתו ולא נשמע עוד ממנו כלום ונשתכח שמו ואבד זכרו, וכי' הא שמענו (וכך אני כותב, שמעני שבצעמי לא ראיתי, רק שמעתי מאחרים) שאירע שבא השמעי' על בעל המלחמה שמת ואחיב בא לביתו, ואיכ נחש כאן שישנן עוד בחיים שלא באו לביתם דילמא שינה זה את סדרו ועיכ לא כתב לביתו.

ואומר אני דלזה בודאי לא הוששין דהא דבר זה הוא רק דבר חידוש שמשנה איש את סדרו שחי באהבה עם אשתו וביב וכותב להם ופתאום משנה את

את סדרו, ד"ו א"א רק ביוצא מן הכלל ומבין המתים בודאי לא ישנו את סדרם ובשביל מאורע משונה אחת האיד אפשר לדון על עשרת אלפים ענונות שבעליהן שינו את סדרן ולכך פסקו מלכתוב לביתם ? וכשאנו דנים על אשה ענונה אמרין מסתמא הוא מרובא דרובא ענונות אשר בעליהן לא שינו את סדרם באהבה אל נשותיהם ובניהן, אמנם רק לכן פסקו מלכתוב להן יען שמתו במלחמה, דאלת"ה א"א שנתיר ענונה לעולם, דהא כחיל העידו לנו במשנה בריש האשה רבה דאפי' אם נתיר ענונה בעי"א, או אפי' בשני עדים, מתרמי' שטעו בדמיונם ולא אמרו אמת על ידי שהבעל יבא לביתו. א"כ לא נתיר שום ענונה עבור חששא זו שמא יבא הבעל לביתו! אמנם האמת היא שאין לנו לחוש על חשש רחוק שאינו שכיח והיה בניד אין לנו לחוש אהיש רחוק שאדם הרגיל באהבתו עם אשתו ובניו ולאות אהבה הוא כותב תמיד להם ממקום שהוא במחנה ומשמח בזה אשתו וביב פתאום ישנה את סדרו ויזכב את אהבתו, זה אינו שכיח רק אצל אחי מעשרת אלפים, וכשם שחכיל לא חשו על זה, כן אנן לא נחוש, כי הוא דבר רחוק, מזור ובלתי שכיח. —

ואם תשאל, הלא יש כאן חוקת אשת איש ?

אמנם אין זה שאלה, דכמו שאומר הרמב"ם סוף הל' גירושין דלכך ע"א נאמן ועד מסי עד, עבד ושפחה ועכו"ם מסלסית אף שאינם נאמנים בדבר ערוה במקום אחר, מ"מ כאן לא הקפידה התורה אעדות רק כדי שנדע האמת שהוא כן ובמילתא דעלי' בודאי לא משקר דאי' לו להשמיט ממנו אחי"כ, ומהני סברה זו להוציא אשה מחוקת א"א ויעיין בשו"ת ד"ח אה"ע חלק א' תשובה מ"ב ותמצא דנ"ו אינו אלא אומדנא,

והיה נמי באומדנא דנא שנתברר דנו על ידה שמה בעלה של אשה זו, בלתי ספק ג"כ צריך להיות בו הכח להוציא האשה הענונה מחוקת אשת איש,

ואפי' אם אין אנחנו מתירין ענונה יחידה שהלך בעלה ממנה זה זמן רב אפי' זה עשרים שנה ולא בא לביתו רק מחמת שלא בא לביתו וללא כדעת הרי"א מווערדון כ"ז הוא מפני שלא ידעינן שבעלה הי' בסכנת מות.

אמנם בעלים של הנך נשי ענונות שבעולם בודאי היו בסכנת מות והראי' השבעה מליונים בני אדם שמתו במלחמה. בודאי אומדנא דא טובה היא ומוכחת שבעליהן מתו במלחמה, ואומדנא כדא בודאי מוציאה מחוקת אשת איש כה"ג דכבר אויל ליה החוקה דאי' כיון שבעלה הי' במקום סכנה שהורגין בני אדם הרכה מליונים, וא"כ אין הנידון שלפנינו דומה כלל להאי דרבינו אליעזר מו"ר דבעובדא

דבעובדא דר"י. לא מציון בשום דבר. שהי' הבעל במקום סכנה. רק מחמת שהי' מוצאין כליו על שפת הים דנו שנטבע בים וא"כ. לא הי' הדבר ברור שננטע' ולא הי' להם הסמיכה רק באומדנא בלבד. שלא בא לביתו. על כן חלקו הר"א והגובי' וביט' שלא להתיר באומדנא כזה ולפי'ו לפי הכלל שבידינו דאפישו פלונתא לא מפשינן בניד שבעלים אלו של אותן הנשים הענונות בודאי היו במקום חוקת מות כהני' והראי' כמה מיליונים בני אדם אשר מתו במלחמה. והאומדנא יותר טובה שכתבו לביתם ופתאום פסקו מלכתוב עוד בהמשך המלחמה שהי' אפשר לכתוב וגם היו כותבים לביתם. ומזמן ההוא עד היום לא נשמע מהם שום אות מאותות החיים. כולא עלמא מודים שאפשר להתיר אותן הענונות לעלמא' וגם קישיא זו אי' להקשות שלא נאמר דבר זה בתלמוד. הא אומדנא כזה. לא הי' אפשר להיות בימי חכיל כהני'.

והזינן מן הנאמר לעיל שעד מטעם אחר. אינו דומה נידון שלנו למלחמה שהי' בימי חכיל' בעלי התלמוד דהא מלחמת העולם שהי' עכשיו לאחר כלות והמלחמה הי' מניחין השבויים מכל מחנות השבויים שבארצות אירופה ומרוסיא כולם לביתם והיו יודעין שכמה מיליונים באו לביתם וכמה מיליונים מתו במלחמה עפי' ההודעות מן השדה קרב וכמה נשארו עוד בשבי' ברוסי' שלא הניחו אותם לביתם. ועיי' נחברר שהשבויים שלא באו לביתם כנגד המתים במלחמה הם מעושא רמיעושא' וא"כ בודאי. איתרע' חוקת אי' של ענונות אלו אפי' אתי'ל דהוי לי' רובא דתלי' במעשה. ולזה אפשר להתיר באומדנא טובה שהעלנו לעיל. אבל בימי חכיל' שהיו עוד המלחמות יותר אכזריות. דהיינו שלא היו שולחין השבויים לביתם מוכרין אותן לארצות לאיים רחוקים לעבדים. לא הי' אפשר לדעת אם השבויים החיים הם הרוב או המתים במלחמה הם תרוב ודיל'.

ועל דרך זה יש ליישב ניכ פליאה גדולה אהא דאמרינן ביבמות קכ"א: גמל למים שאלהים אשתו אסורה בשלמא אם הי' האדם שנפל במים שאלים בדרך רחוק ממקום מושבו. להי' שחוששין שהי' יצא במקום אחר ולא בא לביתו עז. האיך יצויר והאיך אפשר לדמות בנפשינו שאדם ממקום אחד קרוב לנהר כגון. הסמושי' שהלך על איזה שעות מביתו והלך במעברות מים הסמוך לעירו ונטבע בנהר הזה. להחש לזה שיצא במקום אחר ולא יבא תיכף לביתו כדי להודות להלל ולברך ברכת הגומל על הצלתו. דהא יותר מג' שעות אי' להיות תחת המים וא"כ עי' יצא מן המים קודם שיעור זה וא"כ הו"ל קרוב לביתו ואפי' אתי'ל שמצא מצילת דנים כמו בעובדא דיבמות קכ"א ושהה שם. הלא גם שם לא יהי' לעולם ועי' ביום מחר כשהאיר היום יצא ואיך אפשר לדמות לנו שאיש אחד אפי' הוא מן שהוא שינצל מן הסביעה ולא יבא לעירו ולביתו לברך ברכת הגומל

הגומל על הצלתו ולשמוח עם אשתו ובני ביתו ורעייו וקרוביו ? שוב ראיתי שגם רבינו בעל תחתים ר"ל עמד בזאת התמיהה.

אמנם על דרך דברים הנאמרים שמיר מיושב גם תמוה זו, כי בימי חכרל הי' גוהג עוד מסחר העבדים והי' בימים ההם שוללי נפשות. בני אדם גונבי אנשים ומכרו אותם לעבדים למקומות רחוקים, אשר אנו מוצאים בנמרא הרבה מעשיות כזה, שהיו גונבים בנאי ומוכרים אותם לעבדים כדאיתא במס' כתובות דף כ"ג ע"א, הני שבוייתא דאיתחין מנהרדעי, וכן הא דחולין ד' ע"א רבי סנחס בן יאיר הי' קאויל לסדיון שבויים, וכן הא דנישין ע"ה ע"א וכו' ועוד כהנה בשם הרבה, ואיכ' בימים ההם בודאי היו חשו שלא הי' באפשר לו לבא לביתו כי עד שיצא מן המים מצאו אותו שוללי נפש והי' מוליכין אותו למקום רחוק ומכרו אותו לעבד עולם ועיכ' לא בא לביתו, אבל בזהו שחברת בני אדם יותר מסודרת ומסחר העבדים כבר מסק, הדבר פשוט שכל מי שניצל בודאי יבא לביתו באפשרויות הראשונה כהניל.

ועוד יש לצרף אל התר דא, דהיינו שיטת הרשבי"א ע"ד הביח מובא בסוס' רמ"ב הניל בפלפול בהנהגת אריה מן השיך ז"ל, בדיה עוד נראה מדברי הביח, שכתב שם דלפי דעת הביח דהא דמתיר הרשבי"א בהפסיט ביחיד נגד הרבים היינו אפי' באיסורא דאורייתא והקשה השיך על זה דהא דקיי"ל יחיד ורבים הלכה כרבים דאורייתא היא כדאיתא בס' הזהב דף נ"ט ע"ב אף שיצא דביק דהלכה כר"א, עמד רבי יהושע ואמר אין משגיחין בביק כמו שכתב בתורה אהרי רבים להטות' ועוד הקשה האך אפשר לעקור גזירת המקום ע"י הפסיט, דהא יחיד ורבים הלכה כרבים דאורייתא היא ועוד שהרי הורגין נפשות ומחריםין ומסקרין ומאבדין ביד עפ"י הרוב, ועיר הנידחת דנין עפ"י הרוב, והרי אין לך הפסד מרובה גדול מזה ? ולפענ"ד אין קושיית השיך קשה כלל, דהא דקאמר הביח בשם הרשבי"א דגם באיסור דאורייתא אפשר לזל אחר היחיד במקום רבים להקל כוונתו הוא כך: כי הא דאסרה התורה אחרי רבים להטות נבי סנהדרין הוא ע"כ כשהרוב והמיעוט יושבים יחד ונושאים ונותנים בדבר הלכה אחת וכשבאו למנין הרוב מזה או מהיבוי, והמיעוט מחייב או מוכה ככהני הר"ל רבי דאורייתא וע"ז נאמר אחרי רבים להטות, והיה בכל דור דור אם ישבו חכמי הומן ביחד במסיבה אחת וישאו ויתנו בדבר הלכה ויבאו אל המנין דומה לסנהדרין בודאי והו' רוב דאורייתא וא"א לזל בחר המיעוט כלל.

ואין מידו של הרוב דאורייתא הוה מציל לא שעת הדחק ולא הפסד מרובה ולא שום דבר שבטעולם.

אמנם היכא שחכמי הדור לא היו במסיבה אחת ולא נשאו ונתנו בדבר הלכה יחד.

יחד דומיא דסנהדרין הנ"ל, אלא כל אחד יושב בבית מדרשו ונושא ונותן לעדתו או עם תלמידיו בדבר הלכה, וכן עשה חכם האחר וכן השלישי וכתבו דבריהם בספר, ונמצא שיש מחלוקה בין הרוב והמיעוט. אין זה רוב האומר בתורה דהא לא נשאו בעניינם יחד במסיבה אחת ולא באו למנין כמו אחרי רבים להטות הנאמר בתורה, אלא זהו רוב מסברה. והיכא דרוב דעות נוטעין שם היא האמת?

אמנם אם הרבים מחמירים והיחיד הוא מקיל שיש גם סברה אחרת ליתן הדין עם היחיד, דהיינו מה דאיתא בהרבה מקומות בשם כוחו דהתירה עדיף וכתב רש"י במס' ביצה דף ב' ע"ב הטעם שהמתיר סומך על שמיעתו ואינו ירא להתיר אבל כח האוסרין אינו ראוי שהכל יכולים להחמיר אפי' בדבר המתיר עכ"ל, ואיכ כיון שהאוסרים והמתירים לא נניח יחד אלא כל אחד הי' נניח לעצמו וכתב דעתו בספר יחד המתיר ורוב האוסרין, המתיר בטוב הי' מדקדק בשמיעתו ובסברתו כי בליז לא הי' מתיר, אבל האוסרין אולי לא דקדקו בשמיעתו ובסברתו ויען שהיה ספיקא דאורייתא הלכו לחומרא וע"כ פסק הרשב"א, דעכ"פ בשעת הדחק או בהפסיק סמכין אפי' בדאורייתא איחיד המתיר כנגד הרבים שאוסרים כיון דכח דהתירה עדיף כנ"ל וממילא אולי לי' קושיית הש"ך ז"ל דמסוג' בביט דתנור עכנאי דף נ"ט ע"ב לא קשה, דהא משמע שזהו כל הסוגי' דרבי יהושע וחביריו נניח יחד במסיבה אחת עם רבי אליעזר כמו בסנהדרין ובאו אל המנין ורבו המטמאין על רבי אליעזר וע"ז שפיר קאמר רבי יהושע. אין משניחין בביק' דתורה לא שמים ובתורה נאמר נבי סנהדרין אחרי רבים להטות, דהא גם עובדא דא דומה לסנה' וכן אינו קשה מה שהקשה הש"ך דהורגין נפשות ומסקרין ומתרימין ומאבדין ביד עפ"י הרוב וע"ז הנדחת נידונין עפ"י הרוב והרי אין לך הפסד גדול מזה, אין כאן שום קושי' דבדאי היכא דסנה' יושבים במסיבה אחת ונניח בדבר יחדיו ובאו למנין

והרוב מחייב בכה"ג פשיטא דליכא מקום פליטה שלא לעשות כרוב

דהא זהו אחרי רבים להטות שנכתב בתורה הקדושה.

והרשב"א ז"ל לא מיירי בכה"ג אלא מיירי כבה"ל, ויש להביא רא"י לדברים האמורים מתוס' חולין דף מ"ז ע"א מדיה רבי יהושע הוא וכו' שכתב שם ח"ל: ותימה דקיי"ל כביה משום ב"ק וקיי"ל דרבי אליעזר שמוחא הוא ולא משניחין בב"ק ויש לומר וכו', ועוד דביק דבית הלל מסייע קרא, דכתיב אחרי רבים להטות דבית הלל רובה המה אלא דמעיקרא מספקא לן משום דבית שמאי מהודדן טפי וכו' וקשה דהא אם קרא מסייע ובקרא סתמא נאמר אחרי רבים להטות על כל הדורות איכ מאי הו' מקום לספק בשביל שבית שמאי מהודדן טפי? אמנם כשנדקדק בלשון זה שאמר התוס' דקרא, מסייע' לכיה הו"ל דכב"ה, נאמר בקרא אחרי רבים להטות' ומה זה דמסייע'?

אמנם עפ"י דברים הנאמרים שסיר מוכן, דהנה אמרנו דאחרי רבים להטות לא שייך אלא דומיא דסנה' שהי' יושבים במסיבה אחת ונרין בהלכה ועמד למנץ ורבו הרוב על המיעוט אזי לא ימלש מדעת הרוב הן להקל והן להחמיר. אבל כשתכמים יושבים כל אחד בבית מדרשו וכל אחד אומר וכותב דעתו לפני עצמו ולא נרין יהדיו וגם לא עמדו למנץ אין זה אחרי רבים להטות דאורייתא כ"א מסברה דרבים קרובים יותר אל האמת מן היחידים וסברה זו אפשר ללמוד מן התורה שאמרו אחרי רבים להטות. הרוב הוא יותר קרוב אל האמת מן המיעוט והנה זה באמת לא מצינן רק באיזהו מקומן שבית שמאי וביה נרין בהלכה במסיבה אחת ועמדו למנץ כנון במתני' דמס' שבת דף ג"ג ע"ב ואלו מן הלכות. שאמרר זכור, ורבו בית שמאי על ביה וכתב רש"י. וכמו למנץ וכן איתא במס' עירובין דף י"ג ע"ב. נמנו ונמרר טוב שלא נברא משנברא. — אמנם ברוב מחלוקת של בית שמאי וביה לא הי' באין למנץ כלל. כי כל אחד הי' מורה בבית מדרשו כדעתו כדאיתא ביבמות י"ד ע"א דבית שמאי וביה. כשני בתי דנין בעיר אחת דמ"י. ומשמע לס"י שהרבנן ההם לא היו יושבים במסיבה אחת לשאת ולתן זה עם זה בהלכה אלא כל אחד הי' יושב בבית מדרשו ופוסק ההלכה לפי דעתו וכך נתפרסם בעולם שביה דהיינו. תלמידי הלל הגמשינן אחריו הם הרובי' כנגד בית שמאי. אמנם אין זה רוב דאורייתא אלא מסברה כהניל והשתא זה שאמר התוס' ללך משניתין איכ' דביה. יען שהם הי' הרוב ודעות הרוב הם קרוב יותר להאמת מדעות המיעוט ולזה רק. מסייעי קרא דהא התורה ניכ אמרה אחרי רבים להטות. ודעת הרוב קרוב לאמת. אמנם רק מסייע, אולם אין זה הרוב האמור בתורה דהא בית שמאי וביה. כשני בתי דנין בעיר אחת דמ"י. והשתא שסיר קאמר התוס' כיון דאין רוב דביה האמור בקרא אלא רוב מסברה שמסייע קרא שהרוב הוא אמת יותר מן המיעוט כהניל, וא"כ הויא הוא כיון דבית שמאי חדידן יותר מדביה איכ' אפשר שדבריהם קרוב יותר לאמת אף שביה הוי' רובא. לכך בא הביק לומר שהלכה כביה. כי הרוב לעולם קרוב לאמת אפי' אם המיעוט חרדי טפי. אבל הרוב דאמר בתורה הק' לא צריכין. מסייעתא מן ב"ק כלל.

ועוד הנה השיך ז"ל הוקשה, האך אפשר לומר שהרשביא גם בדאורייתא קאמר. הא הוא לומר דין זה ממה דאמר רבי במס' נדה דף ט' ע"ב. השתא דמעת לעת הוא רק מדרבנן כדאי הוא רבי אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק וא"כ רק בדרבנן נאמר דבר הזה ומהיכן הוא הראי' שגם בדאורייתא הדין כך? ועזי אני אומר שארי לי מרי מורנו בעל השיך הא במס' ברכות ט' ע"א מצינן דין זה גם נבי קיש דאורייתא שאמרינן שם. כדאי ריש לסמוך עליו בשעת הדחק ולומר קריאת שמע של לילה קודם הנין החמה והשכיבו אין אומרים. אבל ברכות דלפניה ודלאחריה אומרין כדאיתא בש"ע ארח סי' ל"ה וא"כ

איכא חששא דלא יוצא דאורייתא, מי"מ סמינן איהוד כנגד רבים בשעת הדחק, וגם הלשון, כדאי ר"א לסמוך עליו בשעת הדחק לא משמע: מפני שהאיסור קל, רק מדרבנן, — אמנם משמע כדאי וכו' דהיינו שהוא בר אוריין ואפשר לסמוך עליו אפי' אי חמיר, וגם מה דמביא מערובין המעיין שם בסוגי' יראה מפורש דלאו משום כך קאמר זה דרך מדרבנן סמינן איהוד במקום רבים אבל לא מדאורייתא, אלא דמביא שם כל זה להורותינו שגם בדרבנן אוליין בתר רבים כנגד יחיד, בסתמא אבל בשעת הדחק סמינן איהוד כנגד רבים, אולם גם בדאורייתא אפשר לעשות כן כי לא דבר שם למעט דבר זה ויעיין שם ועכ"פ אין לשיטת הרשב"א לדעת הבי"ח שום סתירה מסוגי' הש"ס.

ולפי"ן יש לצרף שיטה זו ג"כ לסניף להתיר נשים ענוות אלו באומדנא מוכחת שהעלנו בדברינו הג"ל, אף אם יהי' דברי הרי"א מוורדן והרי"א סמיין יהוד כנגד רבים בדאורייתא.

ובפרט שהרי"א מו" ורי"א ממיין עבדו הלכה למעשה ומעשה רב וכהו דהתירא עדיף ובפרט בהתירא דענוה, ומכ"ש בהתר ענוות אלפים כמו בניד שהוא ודאי יותר חשוב להתיר מהפסי"מ של ממון, והגם שבדורות האחרונים לא סמכו על אומדנא דא בלבד אף שלא בא הבעל לביתו אפי' שלשים שנה.

אמנם בניד שהבעלים אלו של נשי ענוות של מלחמת העולם בודאי היו במקום סכנת מות והאומדנא באמת יותר טובה ע"י שכולם כתבו לביתם ולזמן ידוע ספקו מלכתוב, בודאי אפשר לסמוך ביחיד במקום רבים כהג"ל לשיטת הרשב"א לפי דעת הבי"ח ד"ל אפי' באיסור דאורייתא ואחר הצעת דברים האלו תפיר התר השני דא לסניפים הבאים כאן בעזר השם יתברך :

ס נ י ק ה ר א ש ו ן :

כאן דברנו שהרבה מליונים בני אדם מתו במלחמת העולם והרבה מליונים באו לביתם ומעט מזער שלא באו לביתם חיים עוד, והשתא אם הספק הוא על בעלה של אשה הענוה שהי' במלחמה ולא בא לביתו אם הוא בין המתים במלחמה או בין החיים שלא באו לביתם עוד, בודאי בדאורייתא אמרינן ויל בתר רובא והוא בין המליונים שמתו במלחמה ולכן לא באו לביתך, ואיכ נשים ענוות אלו אשר אנו דנין עליהן מדאורייתא מותרות הן לינשא ורק איסור דרבנן יש כבדנפל למים שאין להם סוף דרובם למיתה ואסרו רבנן לינשא לכתחילה, אולם יען דיש לנו אומדנא דמוכחת שמתו כהג"ל והרי"א מוורדן והרי"א

עמרת ספר תקנת ענינות של מלחמת העולם מהר"ק שלמה

והרי"א ממין מתירין באימנא לבר, ושאר הסוסקים וראב"י ובי חולקים מלהתיר באומנא בלכד והוכחתי לעיל שאין נראה מסלונתם רק אם ההתר דאורייתא אינו ברור, כמו בעובדא דהרי"א מוורדון, אבל היכא דהיתר דאורייתא ברור, כמו בעובדא דידן או כנפל בודאי במים שאלים גם החולקים אריא מוורדון מודים בכה"ג מסני אומנא דמוכח איכ בניד אליבא דכ"ע יש להתיר באומנא הנ"ל. והו סניף א'.

סניף ה שני :

אפילו את"ל שאין רוב זה שהבאנו לעיל רוב נמור בנלל שהוא תלוי במעשה מ"מ. **ספיקא** הוא אי נהרגו או מתו בין המליונים שמתו במלחמה או לא ואיכ עכ"פ אול ליה חוקת אשת איש לגמרי ע"פ שכתב השי"ך ב"יד סי' ק"י בכללי ס"ס אות כ"א וז"ל :

דאף דס"ס במקום חוקה לא מהני מ"מ שלש ספיקות מהני אף כנגד חוקת איסור, דע"י הספק הראשון אף דחשוב בודאי שוב ליכא חוקת איסור שהרי מספק הוא אסור והו' כודאי אסור בעלמא דליכא חוקת איסור ושוב מותר ע"י שני ספיקות האחרונות.

[וע"י נוב"י אה"ע סי' מ"ג בדיה והיכא] ואיכ בניד נמי ע"י שהי' על כל הני בעלים של ענונות כאלו שלא באו לביתם אותו הספק אולי מת במלחמה אף שהוא ספק השקול אזיל ל"י ממילא חוקת אשת איש ואין כאן אלא איסור דאורייתא ודאי בלי חוקת א"א כדאי' בש"ך דק"י"ל כוונתי בכל האחרונים. [ועיין בניב הנ"ל בדיה הנ"ל ובסוף התשובה בדיה מעתה ובשו"ת דברי חיים ח"ב אה"ע סי' ו']

ואיכ אף בכה"ג אפשר דלא מהלקים גדולים הנ"ל אריא מוורדון ואריא ממין, דהא בעובדא דרי"א מוורדון לא נתברר אם אבד הבעל חוקת חי או חוקת א"א מן האשה נאבד דהא לא נתברר כלל שהי' במקום סכנה, אך האומנא הי' עיקר ההתר, אבל בניד שבלא האומנא כבר אזלה ל"י חוקת א"א משום דבודאי היו הבעלים במקום סכנה ובודאי נהרגו הרבה מליונים בנ"א, ואיכ בודאי ליכא שום חוקת א"א [וחוקת א"א עם חוקת חיים דבעל דהא היקף הוא כדמבואר בנו"י קמא בתשובה מינ הנ"ל בדיה ואומר אני]

גם אותן הגדולים החולקים על ר"א מוורדון ואריא ממין בוראי מודים בכאן שיש להתיר באומנא טובה הנ"ל, והו סניף השני.

סניף השלישי:

אפילו אתיל שהגדולים הנ"ל מחולקים אריא מוורדון ואריא ממיין, דאפי אם האיסור דאורייתא חלף ל"י לנמרי או חוקי א"א אין כאן מ"מ כאן סומכין אאומדנא הלא כללא כ"ל לנו רבינו השיך ז"ל בכללי הוראות אוה"ת ב"רד סס"י רס"ב. שבאיסור דרבנן בהפ"מ שומעין להקל אפילו ביחיד כנגד רבים ובי"ד. אפי" ע"י אומדנא בלבד ליכא אלא איסור דרבנן. דהא רבינו בעל החתים בח' ראשון אה"ע תשובה ג"ח סדיה וכן חישש השני, כתב מפורש דהא דהגדולים מחולקים אריא מוורדון דהוא דוקא דסבר ל"י דיש לאסור מדרבנן אבל מדאורייתא האשה זו שר"י אף לכתחילה וי"עין שם וכן במהרי"ם ש"ק ט' א"ע תשובה ע' כתב דע"י האומדנא המספקת פסק חוקת א"א אבל מדאורייתא האשה זו שריא אף לכתחילה ואם כן פלוגתא של הר"י אליעזר מוורדון והגדולים הוא רק בדבר זה. אי יש כאן אסור דרבנן, או לאו? ובשעת הדחק יש לסמוך על יחיד כנגד רבים. ואם כן איך יש לנו שעת הדחק יותר גדול מזה? שלא להניח אלפים ורבעות ענונות עלינו לאכ"ר בסנינו ובפני עינינו בנשמיזות ובנפשויות.

וגם א"א לומר שהשיך רק בהפ"מ של ממון קאמר, חדא דהא הסוגי דברכות דף ט' ע"א מוכחת דלאו דוקא בהפ"מ של ממון הוי' שעת הדחק, ועוד דהא בסוגי' דנזקין דף י"ט ע"א מוכחת בפירוש דגם מקום ענין הוי' ל"י שעת הדחק לסמוך על יחיד במקום רבים והגם דשם אין אנו צריכים לשעת הדחק, דק"ל כ"י יוחנן, אמנם על אדוניו של השי"ע ז"ל בד"ו שכדאי לסמוך על יחיד במקום רבים שאפילו ת"ע הוי' ל"י שעת הדחק לא פליג שום אדם, והנה רש"י כתב שם שעה שבעלה הלך למרחק, או שנשאת כבר ואיכ' הו"ל ד"ו תקנות ענונות לסמוך על יחיד במקום רבים גבי פסולי דרבנן.

דהיינו דנט מוקדם פסול מדרבנן, משום חישש טרוף לקהות שלא כד"ן, — ועוד אפילו אתיל ששיך ז"ל דוקא בהפ"מ של ממון קאמר כללו הנ"ל, הא גם בתע"ג יש הפס"מ של ממון, דהא קי"ל בשלהי דמס' יבמות דעדות אשה שמת בעלה אין צריך דרישה וחקירה, מטעם דהוי' ל"י דיני ממונות, דכשתנישא נובה כתובתה וכתב רש"י מטעם שכתב לה לכשתנישא לאחר תנכה כתובתה, ואיכ' בגי' נמי הוי' ל"י. הפס"מ של ממון נמי דאם אין מתירין לה לינשא א"א שתנכה כתובתה וכל זה להערפה בעלמא כתבתי, אמנם האמת היא שקו"ח וכן בנו של קריח הוא דמה אם בהפס"מ של ממון מקיליגן לסמוך על יחיד במקום רבים מדרבנן, מכ"ש בהפס"מ של נפשות של עשרת אלפים ענונות.

וכי תשאל שאלה זו אשר רמותי עליה לעיל ב' פעמים, שלמה לא השתמשו

בסברה זו שיש לסמוך בדרבנן על יחיד במקום רבים בספרי שו"ת האחרונים. אם
אם הבעל לא בא לביתו עשרים שנה דמות. אמנם להשיב על השאלה זו
אעתיק להקירא מה שכתב מאור הגולה בעל הה"ס ד"ל בשו"ת ח' א"ע הראשון
תשובה מ"ג בענין זה. שהתיר לסמוך עדות ערכאות שלא בכסלפ"י וז"ל שם בסוף
הדבר: ואומר אני לו יהבנא ל"י כל דבריו נאמר כל זה בימים הראשונים שהיו
טובים מאלו אך

עתה ידוע שכמה מאות מישראל כבר מתו בין צבאי המלחמה ואם
לא נכשיר עדות ערכאות. איכא חשש ענונה יותר וכו' מכל הנ"ל
ע"כ במקומי אני עומד לזכות עכ"ל הטהור, וככל החיון הזה ועוד
יותר ויותר אני רואה בנידון שלפנינו. הגדולים שלפנינו אם העלימו
עין מצד התר זה שאפשר לסמוך על יחיד כנגד רבים להקל בשעת
הדחק וה"י אפשר להם לעשות כן מפני שלא באו לפנינו שאלות
ענונות רק במיעוט טאורעות.

אמנם לאחר המאורעות הנוראות של מלחמת העולם שנשארו ענונות לאלפים
ורבבות בודאי אינן לנו להעלים עין ולוותר גם על צד היתר זה שבדברי
רבינו השי"ך ז"ל הנ"ל. שמדרבנן סמכין להקל על יחיד כנגד רבים המחמירים
בשעת הדחק. ואין לנו שעת הדחק יותר מהקנתם של הרבה אלפים ענינות. אמנם
עדיין יש לבעל דין לחלוק. הא קחוינן דבנפול למים שאין להם סוף דבראורייתא
ההיתר ברור מק"מ החמירו חכ"ל משום חומר דא"א וא"כ למה לא נחמיר גם
באומדנא כן אף דההתר ברור מדאורייתא? אמנם נראה דלא קשה מיד. כי לא
מיבעיא לאותן הפוסקים דסבירי ל"י דלכך ההמירו בנפול למים שאין להם סוף
משום דמיעוט הנמלטים הם מיעוט המצוי ואמרינן מדרבנן סמך מיעוטא להוקה
ואתערע עלי' רובא וע"כ אסרו לינשא לכתחילה [ויעיין הה"ס א"ע ח' ראשון סי'
צ"ג] בודאי אינו קשה מיד. דסבירי ל"י דאומדנא טובא יותר מרובא דע"י אומדנא
נראה שבודאי מת וליכא למימר כאן סמך מיעוטא להוקה כי לא נשאר מיעוט
להצטרף עם ההוקה.

אמנם אפי' לאותן הפוסקים דכ"ל דמיעוט הנמלטים אינו מצוי וא"א לומר
סמך מיעוטא להוקה ומ"מ החמירו הכמים מטעם חומר דאשת איש
[יעיין שם]. א"כ קשה למה לא החמירו דא"א מורדון והר"א סמ"ח באומדנא
מטעם דחומרא דאשת איש. מ"מ אין כאן שום קושי דבאמת הפלא דחיון ברזש
האשה רבה דרבנן עשו כל הצטרפות כדי להתיר ענונה אפי' בעדות ע"א אשה
ועבד ושפחה ועד מפי' עד ועכ"מ מסל"ת ומתוך חומר שהחמרת עליה כסופה
הקלת עליה בתחילתה ומקשה הנ"ל לא לחמור ולא ליקל משום ענונה אקילו בה
בה רבנן. ובנפול למים שאין להם סוף שההתר ברור לו מדאורייתא והר"א שאם

נשאת לא תצא, החמירו חכמים שלא תינשא לכתחילה מפני חששא דשמא ניצל, בהדי כבשו דרחמנא למה להו לחכיל, התורה לא חישווה וחכיל חשו והחמירו?

והנה ראיתי בהראשונים ז"ל לתרץ עפ"י הנ"ל דבכורות מ"ו ע"ב דבתחילת העדות, דהיינו ב"רואה שמת" החמירו, אבל בסוף העדות דהיינו בהעד המעיד הקילו, אמנם הא גופי קשי" למה להם לחכיל להחמיר במקום שהתורה התירו, דהיינו בנפל במשאלה"ס ובכל המקומות דרובם למיתה [וגם ה"י להם לסמוך מחשש מיעוט הנמלטים אדיוקא דאשה, ויעיין בפתיחה] וע"ה, התינה לתירוץ הראשון שבבכורות אבל לתירוץ השני שם לא משכחת חילוקא בין תחילת העדות לסוף העדות נכן איתא בפירוש בשו"ת ד"ח הקדוש, ובאזוהי תשובה אחרת ז"ל ואיני זוכר לעת שא"י מקומה וכן ינעתי וחפשתי ומצאתי בדיח ח' ראשון אה"ע תשובה ל"ט שכתב בפירוש דלתרוץ הב' אף בתחילת העדות הקילו — אמנם לעיד התירוץ הוא פשוט: כמו שפירשתי לעיל בסוגי דיבמות דף קכ"א נפל למים שאלה"ס אשתו אסורה דהיינו שהנפילה, אינה מתרת לינשא לכתחילה יען דאינו אלא רוב הנמבעין למיתה ואיכא עכ"ס מיעוט הנמלטי, אבל אומדנא של ד' שנים שלא בא לביתו, ולא כתב ולא נשמע ממנו כלום הוי ל"י כסתמא ולא נשאר מיעוט, וא"כ דבר זה אם מת או לאו בודאי עתיד להתברר בעבור זמן זמנים ולא יבא ולא יודיע לביתו שבאזוהי מקום הוא חי, ויען שהדבר עומד להתברר בודאי הוי ל"י כרוב שאפשר לברר, או כדבר שיש לו מתירין בודאי, ע"כ לא סמכו ארובא לכתחילה ואין כאן שום קושי" וגם נמצא שאומדנא דא של זמן גם כן מרומז בגמ', זהו סניף השלישי.

ס נ י ק ה ר ב י ע י :

שימת הרשבי"א עפ"י דעת הב"ח ז"ל שאפילו בדאורייתא סמכינן איחיד נגר רבים להקל בשעת הדחק וא"כ אפי' אם ה"י פלוגתא הגדולים עריא מורדון ועל ר"א מצינן בדאורייתא ג"כ אפשר לסמוך בשעהיד איחידים המקילים כנגד הרבים המחמירים, ולפי' בניד נמי אי ה"י הפלוגתא אי סמכינן אאומדנא בדאורייתא דהיינו שהגדולים ה"י ס"ל שבדאורייתא אין סמכינן אאומדנא והריא מורדון וריא מצינן מקילין לסמוך אאומדנא בשעהיד כמו בניד ג"כ אפשר לסמוך איחידים לרתור, זה סניף הרביעי ת"ל, ונגמר התר השני.

ה ת ר ג'

נחזור אל הקושי" שהקשינו לעיל מה ראו חז"ל שעשו כל הצדטקאות להקל במקום

במקום ענון בריש האשה רבה ובנסל במים שאלים ובנסל לנוב אריות ובניס
 יטובן למיתה ומדאורייתא האשה מותרת לינשא וחכמים אסרו הנשואין לכתחילה.
 ועוד קשה דכאן בנסל במים שאלים החליטו חכמינו ז"ל שלא לסמוך ארובא
 לכתחילה. ובספר האשה רבה דף פ"ה ע"ב נבי פסולי עדות החליטו דאולין בתר
 רובא. דהיינו אם עשר נשים אומרות לא מת ויא אומרות מת מותרת לינשא
 לכתחילה. ונראה לענין לתרין דאם הרוב והמיעוט הם לפנינו כגון בתשע חיות
 או בקטן ובקטנה או ברוב בהמות כשרות שאנו דנין אם הדבר הזה. מן הרוב
 שלפנינו. או מן המיעוט שהשיש מלא מזה ע"כ גדוהי דכה"ג בודאי בכל אופנים
 אמרינן. ז"ל בחר רובא שהוא מן הרוב שלפנינו או שהוא כמו הרוב. אמנם. אם
 אין הרוב והמיעוט לפנינו. אלא שאנו יודעין ממאורעות הקדמות שברוב פעמים
 הית' המאורע כך וכמיעוט כך. ככה"ג גזרו רבנן שלא ליזל בחר רובא. מחשש
 דילמא נשתנה עתה הסיבה ולא נעשה המאורע עכשיו כמו ברוב פעמים. ע"כ
 בנסל במים שאים דאין הרוב הנטבעים למיתה לפנינו אלא שאנו יודעים מן
 מאורעות הקדמות שרוב הנטבעים עד עכשיו מתו ומעומן נצלו. חשו חכמים
 דילמא נשתנה עכשיו הסיבה כגון הא דנמי יבמות קביא הגיל שיודמן לו דף או
 נלין וכו' וע"כ החליטו שלא תנשא. לכתחילה נהוא הדין בנסל לנוב אריות.
 דילמא לא היו רעבים עכשיו או בראוהו צלוב ומגיד דילמא איתרמא מי שהצילו
 וכו' אבל היכא שהרוב והמיעוט הם לפנינו ואנו מסופקים אם נזיל בחר רובא
 או לאו בודאי אמרינן כמו בכל התורה ובכל השיש דאולין בחר רובא.
 וע"כ נבי פסולי עדים דעשרה אומרים מת ותשעה אומרים הי או
 להיפוך דהרוב והמיעוט הם לפנינו שפיר החליטו חז"ל דאולין בחר
 רובא להקל אף באיסור איא דענונה ומותרת להנשא לכתחילה.

ולפי"ן מתורין גם הקושי ראשונה דיען שרובא מפורש בתורה אחרי רבים
 לרשות. ובכך המוכר בהרבה מקומות במשנה ובגמ' הוא באופן זה
 שהרוב והמיעוט הם לפנינו והספק הוא בחר מי נזיל אמרינן ז"ל בחר רובא.
 אבל בנסל במים שאלים שאין הרוב והמיעוט. לפנינו שנוכל לומר ז"ל בחר רוב
 כנגד המיעוט כי אולי לא נטבע באותה שעה שזה נטבע שום אדם בעולם. —
 אמנם אנו מסופקים מחמת מאורעות הקדמות הרוב שהיו נטבעים עד עכשיו היו
 מתים והמיעוט נמלטין וע"כ אנו מסופקין על אדם זה שננטע אם הוא כמו הרוב
 הנטבעין עד עכשיו או כמיעוט. ויען כי רוב זה אינו מפורש בתורה ומצאו חכמים
 להגן שלא ליזל בחר ברוב כה"ג משום חשש. דילמא מחמת איזה סיבה נשתנה
 המאורע של עכשיו כמו שהי' ברוב הנטבעים עד עכשיו כהנ"ל. ע"כ ההמירו
 לכתחילה שלא ליזל בחר רובא כזה שבא לנו ממאורעות קדמות ואין כאן שום
 קושי מריש האשה רבה.

הדיוצא מדברים הנאמרים. דהחיל רק ברוב כהני שאין הרוב והמיעוט לפנינו ורק היכא שאנו יודעין הרוב מן המאורעות הקדמות אמרו דלא לילול בתר רובא לכתחלי מטעם החשש שמא מחמת איזה סיבה נשתנה עתה המאורע כהנלי, אבל היכא שהרוב והמיעוט לפנינו (אין הכוונה לפנינו ברובא דאיתא קמן דייקא אלא הכוונה לפנינו בעולם אפילו ברובא דליתא קמן) אי אפילו באיסור איא אולינן בתר רובא כמו נכי פסולי עדות דהרוב והמיעוט לפנינו אולינן בתר רובא אפי' להקל, והשאתא דביארנו בפתח דכרינו אלה שבנידון דענונה ממלחמת העולם איכא לפנינו רוב נסור דאורייתא ומיעוט, דהיינו הרבה מלוינים בני אדם שמתו במלחמה ועיי' לא באו לביתם וכנגד הרוב הלזה איכא מעט מזעיר דלא באו לביתם אף דהם חיים, והשאתא אם אנו מסופקים על בעליהן דנשים ענונות אלו, שמא לא באו לביתם, אמרין שפיר: ויל בתר רובא דלא באו לביתם יען דמתו במלחמה ומותרות לעלמא, וברוב כהני לא גזרו רבנן אף באיסור איא כהנלי ונמצא דהני נשי מותרות להתנסבא אף מדרבנן, — זה היא חיתר שלישי.

והדיוצא לנו מהנל דיש לפנינו נ' התרים להנשים הענונות ממלחמת העולם המחזיקים ו' סניפי היתרים ואלו הן בקיצור אמרם:

(א) יען דרובא דרובא דלא באו לביתם מן המלחמת העולם מתו במלחמה, אמרין מדאורי' ויל בתר רובא ונס בעליהן מנשים ענונות אלו הם בין הרוב דמתו במלחמה והיכא דהרל צרת הרבים לא גזרו חכמים נ"כ דלא לילול בתר רובא.

(ב) יען דאצל הרוב הלזה איכא נס אומדנא מיכתה דמתו במלחמה דהי' אפשר במשך המלחמה שיכתבו לביתם הן מן בין האוהב והן מבין האויב דהיינו מן השבוי' על ידי צלב האדום וכן עשו דכתבו לנשיהן עיי' בידואר של צבא מארצם, או מארץ האויב עיי' הצלב האדום, ועוד במשך המלחמה פסקו מלכתוב ולא בא מהם עוד שום אות מאותות החיים, ונס לאחר כלות המלחמה לא בא מהם מכתב ושמועה עד היום חוזה דהא נס לאחר כלות המלחמה הי' יוכלו לכתוב להם מן השבוי' כמו דראינו הרבה מכתבים דבאו לביתם לכאן, מן אותן דנשארו ברוסי' ונס הי' יכלו לבא לביתם נס אחר המלחמה כאשר ראינו דהרבה באו לביתם לאחר כלות המלחמה מן שבוי' רוסי' ומן אותן הבעלים דענונות אלו לא נשמע ולא גראו שום מכתב או שאר שמועות דהם חיים או דמתו בתוך המלחמה בעת שפסקו לכתוב לביתם וברוב ובאומדנא כוו לית מאן דפליג דאפשר להחיר ענונות אלו, בלתי שום ספק.

(ג) אפילו אחיל דליכא רוב מטעם דהרל תלוי במעשה, עכ"פ עיי' המלוינים שהי' במלחמה הרל ספק השקול אי מתו בעליהן של ענונות אלו או חיים, וכפי שבארנו

שבארנו עפ"י שיטת השיך דבשלש ספיקות נבי חזקת איסורין נספק בספק הראשון חזקת איסור א"א ולא מיבעי אליבא דרמב"ם ז"ל דס"ל דספקא דאורייתא, מן התורה לקולא ורק. מדרבנן לחומרא. א"כ בנ"ד אין שום איסור דאורייתא ובודאי אפשר לסמוך באומדנא דא שהיא אומדנא המוכחת טובא להתיר, אלא אפי' לרשבי"א דס"ל דספק דאורייתא, מן התורה לחומרא ואיכא כאן איסור דאורייתא מ"מ כיון שאינו אלא ספק, חזקת א"א ליכא, אינו דומה להעובדא דר"א מוורדון ששם לא חזינן שהבעל ה"י עומד במקום סכנה וא"כ לא איתרע חזקת אשת איש של האשה לכך החמירה אבל בנ"ד שהבעל הלך למקום סכנה וגם נהרגו כמה מלוינים בני אדם במלחמה א"כ בודאי, איתרע חזקת א"א של ענונות אלה, א"כ בודאי אפשר לומר, שבכה"נ לא פליגי הרבנים ער"א מוורדון וער"א ממין, וככה"נ בודאי לא כתב הב"י, שכל הסומך עלי' עתיד ליתן את הדין, דהא כל דבריו בס"י יז אמילתא דר"א מוורדון הנ"ל קאי ושם לא ה"י איתרע חזקת אשת איש כלל.

(ד) אפילו את"ל ליכא ספק המוציא מהזקת א"א ונ"ד היינו הך דפלוגתתם של הגדולים על הר"א מו"י ועל ר"א ממין, בכ"ז יש להתיר מטעם שכתב השיך ז"ל דבה"מ יש לסמוך בדרבנן איחיד במקום רבים להקל, וכפי המבואר בחת"ם בכמה תשובות והגדולים דפליגי על ר"א מו"י רק מדרבנן פליגי אבל מדאורייתא כולו עלמא מודים דבאומדנא האשה מותרת, וא"כ פלוגתתם דר"א מוורדון ור"א ממין על שאר הגדולים הוא בזה שהשאר הגדולים ס"ל דבאומדנא עכ"פ איסור דרבנן איכא ור"א מו"י ור"א ממין ס"ל דגם איסור דרבנן ליכא ועכ"פ פלוגתתם במילי דרבנן ועפ"י השיך הנ"ל יש לסמוך בשעת הדחק בדרבנן להקל אפי' על היחיד המקיל כנגד רבים המחמירים.

(ה) אפילו את"ל דהפלוגתא הוא באיסור דאורייתא יש לנו לצרף שיטת הרשבי"א עפ"י הב"ח ז"ל, דבשעת הדחק אפי' באיסור דאורייתא יש לסמוך איחיד במקום רבים להקל, וא"כ אפשר דסמוך אשיטתו דהר"א מו"י ור"א ממין להתיר ע"י אומדנא אפי' אם ה"י איסור דאורייתא.

(ו) הנה כאשר הוכחנו בפתח דברינו יש לפנינו רוב ומיעוט לפנינו והיינו דרובא דרובא שלא באו לביתם מן המלחמה מתו במלחמה ורק מעט מזעיר אשר לא באו לביתם הם חיים עוהנו, ואם יש רוב ומיעוט לפנינו דהיינו אם אנו מסופקים על בעלן של הענונות אלו שלא באו לביתם שהיכן הם אם ברוב המתים במלחמה או במיעוט שלא מתו במלחמה ולא באו לביתם, ככה"נ אמרינן ז"ל בתר רובא שמתו במלחמה, ובענין כזה לא אמרו החכמים מעולם שלא לילך בתר רובא, אלא בנפל במים שאלים או בנפל לנוב אריות או ראוהו מגייד או צלוב וכיוצא בו שאין אנו דנין

דנין על רוב ומיעוט שלפנינו אלא אנו דנין. אם הוא מת כמו הרוב שהי' במאורעות הקודמות, או אם לחוש למיעוט הנמלטי, רק ככה"נ חששו חכמים "דילמא נשתנה הסיבה" עכשיו במאורע זה ולא הי' כהרוב "אלא כמיעוט שעד עכשיו" א"כ בניד נמי שהנדיק הוא ארוב והמיעוט שלפנינו שעל זה אמרין גם מדרבנן ויל בחר רובא שהוא בין הרוב ההרבה מלוינים שמתו במלחמה.

ובכה"נ לא גזרו חכמים מעולם שלא לחל בחר רובא והנן נשי ענוות מן מלחמת העולם מותרות להתנסבא.

הנה קידם בואי אל עמק הלכה למעשה בניד שלפנינו בעזה"ת אחזור על מה שכתבתי לעיל שני סעמים הגדולים והבי' לא פליגי על ר"א מו"י ור"א ממין רק היכא דליכא היתר מבורר מדאורייתא או היכא דחזקת איסור א"א בתקפו עומד אבל לא היכא דחזקת א"א כבר חלף הלך לה כי יש לפרך על סברה זו דהא כל התוכחה דר"א ור"ב וראב"ה כנגד ר"א מוורדון הוא מסוגי' בנפל במים שאל"ס "אסורה" משמע "לעולם" וגם מדרבנן דנתנו שמתא אמן דמחיר בנפל במים שאל"ס ולא נתנו שיעור בדבה וגם כי במקום "שרצו חכמים להק' פשוט הדברים" עד מפי עד מפי שפחה ועכ"פ מסלפ"ת וכו' ויש מקומות שהחמירו חכמים ולא חשו לעינן, כגון בנפל במים שיש לו סוף ומצאו מנוייד או צלוב וכו' הרובן לפי אומד דעת למיתה משום דבתחילת העדות החמירו כסוגי' דבכורות ע"א ע"ב, והשתא נהי דבעובדא דר"א מוורדון לא הי' היתר ברור מדאורייתא מכ"מ מן הראיות שהביאו הגדולים משמע דאפילו היכא שהוכרר ההיתר ברור מדאורייתא מ"מ לא סמכין לפי שיטתם אומדנא, דהא כל ראיותם הוא מסוגי' בנפל במים שאל"ס דיבמות קכ"א הניל, אולם כבר גלית דעתי בענין אף שבטל ומבוטל אני בפני כבוד הגדולים הר"א ור"ב וראב"י שחולקין על ר"א מוורדון ומוכיחין מן הסוגי' דלא כותי' וסי' הראיתי לדעת שבמחכית של גדולים אלה אדרבא מסוגי' דיבמות קכ"א משמע להסדיר ורק בנפל במים שאל"ס בלבד אינו מותר, אבל אם יש גם אומדנא אפשר להתיר, ואין לשנות הדבר כאן, כי הדבר מפורש לעיל הדק דרשיב.

א"כ אין עלינו השאלה רק שבאיה שיעור אפשר לנו לקבל שיטתם של הני גדולים ראשונים כנגד שיטות ר"א מוורדון ור"א ממין.

וע"ז התשובה שאם אין ההיתר מן התורה ברור, או אפשר לקבל שיטתם, כי או יש ראי' מן הגמ' דלא כותייהו כהני לעיל.

או אולי רק היכא דחזקת אשת איש היא בתקופה, אבל היכא דההיתר ברור מדאורייתא או דחזקת א"א כבר חלף הלך לה אין לנו הכרח מן הסוגי' דיבמות דאין לסמוך אומדנא, ועוד, הא כבר ביארנו בהיתר הני דהיכא דהרוב והמיעוט הם לפנינו והשאלה היא ב"ה מאן ניזיל, גם באיסור א"א אמרין אפי' מדרבנן ויל בחר רובא, כמו בפסולי ערות.

ורק בנפל במים שאלים וכדומה דאין הרוכ והמיעוט לסנינו, אלא שמחמת המאורעות הקדמות ידעין דרובן למיתה ומעוטן נצלה רק בכני נורו חכילי שלא לחל מחמת חומר א"א בטר רוכא, מטעם דאולי מחמת איזה סיבה נשתנה המאורע של עכשיו מן המאורעות הרוכ, אבל בניד שהרוכ והמיעוט הם לסנינו ואיכא למימר זיל בטר רוכא שלא באו לביתם מחמת שמתו יען שהרבה מלוינים מתו במלחמה ואינו נמצא בין המעוט שלא באו לביתם והנם חיים, ונמצא, שעל רוב כזה אין שום ראי' מן הסוגי' דיבמות קכ"א, דלא רחל בטר"י ואפי' בלא אומדנא' וא"כ אפי' אם תאמר שלא לסמוך על רוב, בלבד, אבל היכא דישנו, גם אומדנא' כמו בנדון שלסנינו, בוודאי אפשר להתיר ולהסיר ככלי הענין מעל הענוות ש במלחמת העולם, והבי"ש ז"ל שכתב באבן העזר סי' י"ז, ובדברי רבי אליעזר אין להם עד מה שיסמכו וכל הנס לבו בהוראה להתיר אשה ע"פ אותה תשובה עומד ליתן את הדין, לכן שומר נפשו ירחק ממנה עכ"ל, כוונתו בזה דדוקא כמה שכתב:

הנס לבו בהוראה להתיר אשה עפ"י אותה התשובה דייקא שהיתר האשה בחזקת אשת איש ממנו.

כי לא ראינו השביעה, וגם השביע' וגם המיתה הי' רק עפ"י אומדנא בלבד, אמנם בנדון שלסנינו, שיש רוב גמור, שמי שלא בא לביתו מת במלחמה ואפי' אח"ל שלא נחשב לרוב מחמת שהוא תלוי במעשה, אבל מידי ספקא לא נפקא ושוב ליכא חזקת איסור א"א בכה"ג' ובודאי אפשר לומר דבכה"ג גם הבי' מורה לרא' מוורדון ולרא' ממין דאומדנא מהני, ובפרט הא כבר כתב רבינו בעל תת"ס ז"ל באה"ע חלק ראשון, תשובה פ"ב ברה"י ובתשובה אחת כתבתי:

שנשתנה הענין בדורות האחרונים, עיי"ש בדברי, ומכ"ש שבדורות האחרונים שאנחנו חיים בהם, בודאי נשתנה הדבר למעליותא בענין סדר העולם אף במלחמה.

כידוע לנו מפי הרא"י ולא מפי השמועה אשר בעלי המלחמה שהיו במהנה היו כותבים לביתם לנשותיהן ולקרוביהם, הן מארצם והן מארץ האויב אם נפלו בשבי דרך מדינות הניטרל, וע"כ אם פסק אחר מבעלי המלחמה לכתוב לביתו זה בלבד הוא סימן שמת ובפרט שבכלות המלחמה לא בא לביתו וגם לא כתב ולא נשמע ממנו שום אות מאותות החיים זה זמן רב, שהי' אפשר, נ"ז כאשר ראינו שכתבו מן השבי' גם לאחר המלחמה וגם מי שהתאמץ לבא לביתו גם לאחר כלות המלחמה הי' יכול לבא לביתו ובעלן של אלו הענוות פסקו מכתוב לביתם זה קודם זה מאוחר, עוד במשך המלחמה ולאחר המלחמה לא באו לביתם וגם לא נשמע מהם כלום, זה ראי' שאין עליו תשובה שבוודאי מתו במלחמה, ואומדנא כמו זה לא הי' אפשר להיות בימי חכמי התלמוד וגם לא בימי רבנו הבי' וא"כ אין להקשות, שלמה לא הזכירו חכמינו ז"ל אומדנא דא להקל וגם בוסן הרבנו ב"י לא הי' אפשר להיות אומדנא כדן ואם הי' אומדנא כדן בימי

בימי הביי בוודאי לא הי' כותב מה שכתב על אומדנא דר' אליעזר מווערדון ז"ל ובוודאי גם הביי ז"ל הי' מתיר.

כי בימי הביי דל לא היו עוד מסודרים דרכי החיים לא במלחמה וגם לא בשלום כיום הזה אפי' במלחמה, וגם מסחר עבדים הי' נהוג בימים ההם של רבנו הביי, ע"כ כתב מה שכתב אמאן דסמך א"ע אתשובה דר"א מווערדון ושעמו כי אולי נשבה ונמכר למדינה או לאי רחוקה ולכן לא בא לביתו ד' שנים, לא כן בניד שכתב לביתו ופתאום ספק מלכתוב במשך המלחמה וגם לאחר המלחמה לא בא לביתו ולא נשמע ממנו כלום, זה אות ברור שמת, בלתי שום ספק, ובענין ענוות לא בענין דוקא עדות ברורה כדאיתא במתניתין דיבמות ק"ב ע"ש וק"ל כן בשו"ע אה"ע סי' י"ז סעיף י' שמשאיין ע"פ"י בת קול, מעשה באחד שעמד בראש ההר ואמר איש פלוני ממקום פלוני מת הלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו וכו', והנה בהאי בת קול בודאי שום רושם של עדות ליכא, דהא הרמב"ם בסוף הלכות גירושין כתב ז"ל פ"ז מה' גירושין הלכה כ"ט, אל יקשה בענין שהתירו חכמים הערוה החמורה בעדות אשה או עבד או שפחה או עכ"ר המלפ"ת ועד מפי עד ומפי הכתב בלא דרישה וחקירה כמו שביארנו שלא הקפידה התורה על העדות שני עדים ושאר משפטי העדות, אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו, אלא מפי העדים ובעדותן, כגון שהעידו שזה הרג את זה או הלוח זה את זה.

אבל בדבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה ואין העד יכול לחשמש אם אין הדבר אמת, כגון זה שהעיד שמת פלוני, לא הקפידה התורה עליו.

שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר, לפיכך הקילו חכמים בדבר זה והאמינו בו עד אחד מפי שפחה ומן הכתב בלי דרישה וחקירה כרי שלא תשארנה בנות ישראל ענוות, עכ"ל המהר"ק.

והראב"ד ז"ל מוסיף שם: אי נמי משום דאשה דייקא ומינסבא, דהרמב"ם נקט המעם משום דמילתא דעבידא לאנגלו"י לא משקר אינשי והראב"ד נקט גם המעם משום דאשה דייקא ומינסבא, דהינו דשני המעמים הם אמת, ונמצא לפ"י, הא דעד אחד ואשה ועבד ועכ"ר מסלפ"ת וכיו"ב יש בהם רושם עדות מדאורייתא, ע"ן שהדבר עתיד להגלות' וכדפי' יש להאמין כי בודאי לא יסקרו, דהא עבידא לגלו"י, אמנם הא' בת קול אין אנו יודעים מי הוא זה ואיזהו האדם המכריז כ"י, וגם אין אנו מכירין אותו במביעת עין דקלא, מ"מ משיאין על פיו ואף דאין כאן שום רושם עדות כלל, אלא מטעם דבעלה של אשה זו נאבד ולא בא לביתו כמנהגו, והבת קול אומרת שפ"ס מת, מצאו חכמים ג"כ לנכון להתיר האשה.

אף דכאן לא שייך כלל הסגרא דמילתא דעבודא לגלוי לא משקר אינש, דהא זה שהוציא הבת קול הלך לו לדרכו ולא יהי' בכאן לסנינו עוד ולא יתבייש לסנינו אפי' אם ימצא ששקר העיד ע"י שיבא הבעל לביתו.

כפי האמינו חכמים והתירו האשה בשביל תקנת ענונות, כי כך העמידו חכמים הדבר שמהיכי תיתי יבא אדם מן העולם לשהק או להכשיל האשה אם אין חשש שזה הוא מן השדים, וכאן אנו רואים שבעל האשה הלזו נאכד ממנה וגם ע"י דהאשה דייקא ומינסבא התירו חכמינו ז"ל להאשה לינשא אף דליכא שום רושם של עדות.

איכ בניד נמי יש לנו בת קול שר אומדנותו שבוודאי מת כהניל. ויש לנו ניכ שני עמודי עולם לסמוך עליהם הריא מווערדון והריא ממין, וישנן לנו כל השני צדדי וסניפי התרים שבהיתר א' ב' ונ', דהיינו: שיש לסנינו שלשה צדדי וסניפי התרים של שלשה התרים הניל ואלו הן:

(א) מאחר שיש לסנינו רוב של הרבה מליונים שלא באו לביתם מן המלחמה כיון שמתו במלחמה ורק מעוש שלא באו לביתם וחיים הנמו. איכ כשאנו מסופקים על בעלים של ענונות אלו שלמה לא באו לביתם, אמרינן ז"ל בתר רובא שלא באו לביתם יען שמתו במלחמה ואיכ ליכא איסור דאורייתא ורק מדרבנן לא אולינן בתר רובא כמו בנפול למים שאליים. אמנם איכא למימר דלא גזרו חכמי דלא רק על יחידים. אבל על רבים לא גזרו שלא ליזל בתר רובא ובניד הרל צרות הרבים כהניל.

(ב) אפי' אתיל דגזרו אף במקום צרות ה' בים שלא ליזל בתר רובא, הא איכא אומדנא גדולה אצל הרוב ובכהיג בודאי לא נשמע מן הסוגי' דיבמות קביא הניל דלא לסמוך אאומדנא.

(ג) אפי' אתיל דליכא רובא עכ"פ מידי ספיקא לא נפקו ואיכ איתרע חזקת איא כהניל והרל כוודאי איסור בלי חזקה וכוודאי ניכ יש לסמוך אאומדנא טובה דידן דהרל כוודאי ברור כהניל.

(ד) ואפי' אתיל דמאן דלא סמך אאומדנא גם בכהיג לא סומך איע אאומדנא הא קיל דמדרבנן יש לסמוך בשעהיד איחיד במקום רבים ואין לך שעהיד היותר מהיתר ענונות של אלפים ורבבות נפשות כבניד.

(ה) יש לצרף שיטת הרשבי"א דאפי' בדאורייתא סמכין איחיד כנגד רבים להקל בשעהיד.

(ו) י"ל כמו שכתבנו בהתר נ', כיון דמציען בפסולי עדות שדרוב והמעוש הם לסנינו אמרו החכמים שאולינן אפי' לקולא בתר רובא.

רובא, היה בניד שהרוב שמתו במלחמה ולא באו לביתם והמיעוט שלא באו לביתם וחיים הם שניהם לפנינו בכה"ג לא גזרו רבנן כלל דלא לזיל בתר רובא.

משאיכ בנפל כמים שאלים דאין הרוב והמיעוט לפנינו, לא אולין בתר רובא, יען דלא ידעינן דרוב הנסבעין למיתה רק מן המאורעות הקודמות ואיכא למיחוש. דילמא נשתנה הסיבה כהניל.

(ואכיל עוד טעם אחד דברוב ומיעוט שלפנינו הוא הרוב המפורש בתורה אחרי רבים להטות. דשם בסנהדרין גיכ הרוב והמיעוט לפנינו ולפי שיטתו של הטרו בירד סי' קצ"ו דבדבר המפורש בתורה להתיר אין כח ביד חכמים לאסור, אבל הרוב שעסיי המאורעות הקודמים אינו מפורש בתורה והי' כח ביד חכמים לאסור.) וכאשר כבר כתבתי לעיל שעל האומדנא טובה שלפנינו לא שייך כלל להקשות שלמה לא הוכירו חכיל קולא זו בתלמוד. דאומדנא דא לא הי' אפשר להיות בימי חכמינו דל.

וגם הוכחנו שזה שמשאין על פי בת קול אין בו שום רושם עדות כלל. דהא לא ראו שום אדם ולא הכירוהו במיע דקלא וגם אפשר שלשחק אמר כן. מימ אם אין חשש שדים, כגון בעיר ולא בכור.

מצאו חכיל לנכון בשביל תקנת ענונות להאמין לביק מסבדה דא רחוינן שבעלה של אשה זו נאכד וביק אומר שמת, לא חשו לשחוק וקבלו העדות של ביק לאמת, איכ אנן שהאומדנא דידן תתאמת לפנינו שבעליהן של נשים אלו מתו בודאי, למה לא נסמך על אומדנא דא? ועוד הא הרב רבינו אברהם בריס — מןבא במדרכי הניל — מביא ראי' להא דריא מווערדן מהא דאמר רב אשי בנמי דיבמות הניל דאיתא שם אמר רב אשי, הא דאמרו רבנן מים שאלים אשתו אסורה הני מילי באינש דעלמא, אבל צורבא מרבנן לא, אי דסלק קלא אית לי' והשתא הא דרב אשי שהיה צורבא מרבנן הוא גיכ רק מטעם אומדנא, איכ היה אינש דעלמא שיש לנו אומדנא אחרת שנראה לנו על ידו שמת גיכ אפשר להתיר ואיכ אין הפרוש של נפל למים שאלים אשתו אסורה. לעולם.

(והנה לעיל כבר כתבתי בטוב טעמא דהסי' אסורה כאן עיכ איא לעולם) אמנם יאמר האומר, הא מסקנת הנמי' שם דלא כרב אשי, דהא מסיק הגמ' ולא הוא לא שנא אינש דעלמא ליש צורבא מרבנן דיעבד אין לכתחילה לא, ואיכ נאמר באמת מטעם דאומדנא לא מהני, אמנם לעניד נראה שגם מזה אין שום ראי' ואדרבא מדברי התוס' שם בריה ולא הוא יחי' מוכח להפוך, כי דיל התוס' שם: ואעינן דרוביהו צורבא מרבנן אי סליק קלא אית לי' מימ לא חיישינן לאותו רובא

רובא ולא תנשא לכתחילה כמו גבי נוססין שאין מעידין עליהן אע"ג שרובן למיתה עכ"ל. והקושי הוא בדברי התוס': חדא, מהו הלשון: לא היישין לאותו הרוב, ה"ל לא אולינן בתר רובא, ועוד: למה לי' להתוס' להביא סמך לחסם הראי' מנוססין דלא אולינן בי' בתר רובא, הא ממקומו זיל ראי' דלא אולינן בתר רובא בנפל במים שאל"ס אשתו אסורה משום דלא אולינן בתר רוב הנסבעין למיתה, וכן מהברייתא דנפל לגוב אריות המובא בגמ', או מסתניחין דלעיל ראוהו מנייד או צלוב וכו' דכל אלו רובן למיתה ומיט' אין מעידין עליו, ומה חזו התוס' להביא דוקא ראי' ממה שאינו מוכר בסוגיין, אמנם הכוונה הוא ששומה, דהאי רובא דתלמיד הבס קלא אית לי' אי סליק אינו רוב טוב, דיש בו תרתי תמיהות: חדא, דהא איכא מיעוט דהקול לא הגיע לכאן, דהא רק רובא קלא אית לי', ועוד: דהא רת"ח קלא אית לי' הוא יען דהוא מכובד אצל הבריות וא"כ כשעלה בודאי היו מוציין באותו המקום קול שהת"ח סליק וניצול, והא תינח אם סליק במקום שמכבדין את התורה, אבל אם סליק במקום שאין מכבדין את התורה ואדרבה שונאין את התורה ואת הת"ח (ויעיין פסחים מ"ט ע"א תניא אמר רבי עקיבא וכו') ליכא מאן דשמע ומוציא את הקול, אי"כ יש ברוב זה צורכא מרבנן אי דסליק קלא אית לי' ספק ספיקא, ס"א, דילמא לא סליק במקום שמכבדין את התורה וא"כ לא יהי' קלא כלל, ואת"ל דסליק במקום שמכבדין את התורה, דילמא הקול מצא דרך לעצמו למקום אחר, ולמקום האשה לא בא הקול.

ועל כן לא קאמר התוס' כאן דלא אולינן בתר רובא, דהא באמת כיון שיש רובא בלידן דהיינו רוב הנסבעין למיתה אף דככה"ג לא תינשא לכתחילה בכ"ז אם ה"י רוב אחר עוד מצדף לזה ה"י באמת סברה לזול בתר תרתי רובא דחמיעוט ה"ל אינו שכיח ולכך כתב התוס' דלא היישין, לאותו הרוב כלומר דאותו הרוב אינו רוב גמור כהנ"ל, וע"כ אי"א לצרפו אל רוב הנסבעין למיתה, והשתא שפיר מביא התוס' ראי' דוקא מרוב נוססין דאין מעידין עליו אע"ג שרובן למיתה כי גם בנוססין ישנם בו ב' תמיהות: חדא, דילמא טעה בדמיונו דמה שהוא נוסס ובאמת לא ה"י נוסס, ואת"ל שבודאי ה"י נוסס, הא איכא מיעוט נוססין שנתרסאין וחיים.

אמנם היכא דאיכא באמת רוב גמור או אומדנא טובה שהוא יותר מרובא אצל הרוב הנסבעין למיתה בודאי למסכנת הגמ' אפשר להחיר לכתחילה.

[והיו דלא כמין בעל חתים בתשובתו, שרוצה להוכיח מכאן דגם שני רוב לא מהני גבי ענונה על פי הנ"ל, אין מכאן שום דאי' ואם אין ראי' ממילא אולינן להקל בענונה] ומה שכתבו החולקים על ה"ר' מו"י דסתם, אסורי' היא, לעולם התוס' בריש מס' ביצה ב"ה, ביצה שנוצרה, מביא שפיר שני ראיות, דאסור אינו

עמרת ספר תקנת ענונות של מלחמת העולם המדיק שלמה 75

אינו לעולם, ועל כן בהצטרף כל צדדי וסניפי התרים הניל גרא' לעניד להלכה ולמעשה לפסוק כן אם יסכימו עמודי חכמי הדור ויראי שמים [ייעיין מה שכתבתי בסוף הסתיתה].

ואם תבא אשה ענונה מן מלחמת העולם בפני הרב המורה, או יחקור וידרוש קודם כל דבר אם הי' שלום בין איש לאשתו שהיו חיים הי' אהבה וריעות, ואם ימצא הדבר כן שהי' אהבה וריעות בין איש לאשתו ולא הי' ביניהם קטטה, או יחקור עוד שאם באמת לא שמעה האשה שום שמועה לאהר כלות המלחמה מבעלה או שלא קבלה ממנו שום איגרת.

וגם בזמן המלחמה מאיזה זמן ספק לכתוב לה, והשתא לא מיבעיא אם התחיל לכתוב במשך המלחמה כאשר הי' הדרך שהי' כותבים לביתם הן בארץ האהוב על דואר הצבא והן מארץ האויב ע"י המדינות הניטרליות ואח"כ הפסיק מלכתוב ולא כתב במשך המלחמה ולאחר המלחמה לא בא לביתו ולא כתב לביתו עד היום, אין לנו אומדנא נדולה מזה שבדאי מת הבעל, וא"כ אשתו מותרת להתנסבא, אמנם לדעתי אפי' לא התחיל לכתוב כלל לביתו מומן אשר הי' הולך בין החיל, אולם בגלל שהי' חי עם אשתו חיים של אהבה ושלוש וליכא חששא שמא ממטין איע בעולם כדי שלא יבא בהורה לאשתו השנואה לו, הכלל מעיד על הפרש, כיון שהי' הדרך שכל הבעלי המלחמה היו כותבים לביתם כהנ"ל זה לא התחיל לכתוב ולא כתב עד היום ולא נשמע ממנו שהוא חי ולא בא לביתו עד היום, והו מוסת חותך שמיד כאשר הי' נצבא (הלך אל המלחמה) הי' מוליכין אותו על שדה הקרב ונהרג במלחמה ואשתו מותרת, והרב יושב ביד של שלשה ויחקור על כל הנ"ל, ואם ימצא הכל כמו הנ"ל יחיר עם ביד שלו להאשה שתנישא לכל גבר דיתציבאין.

אולם כל ההיתר הזה אינו מתיר אלא לאותן שאפשר לומר שמתו בעליהן במשך המלחמה מן שנת 1914 למספרם ט' באב עד שנת 1918 יום 30 לחודש Szeptember דהיינו מן התחלת עד כלות המלחמה, אמנם אשה שקבלה אגרת או ידיעה ברורה מן בעלה שהוא חי גם לאחר כלות המלחמה ורק לאחר זה ספק מלכתוב, ואינה יודעת מה נעשה בה, אשה כזו אינה בכלל ההיתר הנ"ל.

נגמר נ' פרשת שירה, י"ג שבט שנת התר"צ לב"ע ח"ס ק"ק סי' משעה צעחולסילואניא יע"א.

הק' שלמה זלמן קליין
הרב דפה והגליל

.1

ספר תקנת עגונות של מלחמת העולם, מהדורא תנינא.

אשר בה אני מביא עוד דברים אחדים בהיתר עגונות דלעיל אשר כבר כתבתם בסנקה הראשון שהמצאתי בענין זה חודש ימים, וכן בשרית אחת, ומחמת שכחה לא כתבתם. ומפני שמשנה לא זזה ממקומו עשיתי לדברים המעטים האלו מדור בפני עצמו ורשמתי הדברים תחת אותיות :

(א) בדבר מה שכתבתי בהתירים שיש רוב להתיר מדאורייתא (היתר השלישי) ואפי' מדרבנן ליכא איסור, או שעכ"פ מדאורייתא ליכא איסור (היתר הראשון והשני) כתבתי כתשובה אחת זה הדבר נמי: ולומר ב"ד, דהיינו באותו הרוב שלא בא לביתו מן המלחמה ורוכס מתו במלחמה כל קבוע במחצה על מהצה דמי אין אומרים מן הטעם דאותו שאנו דנין עליו אם חי אם מת ה"י פרוש ממקום קביעותו. דהיינו מביטו כדאיתא במס' כתובות דף ט"ז ע"א אי דקאולי אינהו לנכה אמרינן כל דפרוש מרובה פרוש, אף שאנשי העיר הם קבוע מן הטעם כיון דפרשו ממקום קביעותיהו אמרינן כל דפרוש מרובה פרוש אף דאנשי העיר קבועים, והוא הדין כאן כיון דמיום שהלך מביטו למלחמה הוא פרוש ממקום קביעותו, והשתא אם אנו מסופקים שהיכן הוא, אם בין הרוב שלא באו לביתם מן המלחמה ע"י שמתו במלחמה, או בין המיעוט שהם חיים עודנם ולמרות כן לא באו לביתם, שפיר אמרנן ז"ל בתר רובא שהוא בין המתים במלחמה, ועוד מטעם אחר לא שייך כאן לומר כל קבוע כמהצה על מחצה דמי, דהא אנו ילפינן קבוע כמהצה על מחצה מכתובות שם מוארב לו וקם עליה, כלבד שיחבון לו, פרט לזורק אבן לגוי בין חשעה ישראלים ונכרי אחד ביניהם, ויען דקבוע חרוש הוא צריך להיות דומה לשם שהוא דבר השוה או שכלם חיים כמו שם, או כמו בתי תניות דכלם מוכרות בשר, אבל בין החיים ובין המתים שאין הרוב שוה עם המיעוט לא אמרנו קבוע כמהצה על מחצה דמי.

(ב) בקונטרס הקדמון נאמר על זה שכתבתי בהיתר ה"י ז"ל: וכ"ז דהשיך לא איירי רק במאכלות אסורות ולא באיסור אשת איש החמור שהוא בכרת ובמביד [ולכן] הוא מתיר בשעהיד באיסור דרבנן להקל ביהוד כנגד רבים] אמנם זאת אינו טענה, דהא גם במאכלות אסורות ישנן איסור חלב ודם חמץ בפסח בישול בשבת שהנן בכרת ומביד, ועוד הא השיך אין תולה בחומרות או בקולות האיסור כלל, כדאמרינן באמת בעלמא: "מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת" אלא

אלא תולה הדבר בהפסד מרובה או בשעת הדחק להקל ביהוד כנגד רבים בדרבנן. (והרשביא באמת למד דינו מאיסור נדה שיש בה כרת).

(ג') על מה שכתבתי בהיתר ב' בענין הלשון. אסור דוקא לעולם נאמר בהגמס הישן וז"ל: ועוד יש להוכיח דתנא במתניתין ובברייתא דיבמות קכ"א ע"א קתני גסל למים שאלים אשתו אסירה וסתם אסורה הו"ל בדעבד כידוע וכדמשמע נמי בריש יבמות ג' ע"א דמקשה הגמ' ומאי איריא דקתני פוטרות ליתני אסורות והשתא אי אסור סתם לאו אפי' דיעבד, מאי מקשה הגמ' דהא אי קתני אסורות הו"א רק לכתחילה לכן קתני פוטרות, איכ' ממילא משמע דהו"ל אשת אח שלא במקום מצוה ואסילו בדעבד דהיינו אם נשאת תצא, אלא ע"כ דגם אסור אפי' בדעבד משמע ואיכ' הא איתא שם קכ"א ע"ב בעובדא דטבע דבדיעבד אם נשאת לא תצא, ואיכ' שם הא דאמר רבנן אסורה בנפל למים שאלים הנימ' לכתחילה אבל בדעבד לא, וכן קי"ל בשרע אהיע סי' י"ז סעיף ל"ד, אלמא דמסקינן הלשון אסור ממשמעותי כיון דמדאורייתא מותרת לינשא אף לכתחילה ויען שאפשר לפרש אסור גם לכתחילה ואמרינן דלא אסרו חכמים אד"ת רק לכתחילה, כן הדבר בהזמן אפי' את"ל דאסרו אסור הוא לעולם, אמנם כיון שגם פירוש אסור גם איינו לעולם כמיש התוס' בריש ביצה, והכמים לא אמרו בפירוש לעולם, והסברה נותנת דאם יש אומדנא אצל הדוב שהוא מותרת שפיר מציאן האיסור גם ממשמעות דא דלעולם ואמרינן דלא אסרו לעולם רק היכא שהטביעו בעצמה מותרת ולא כשיש גם אומדנא דמוכח שמת.

(ד') על דבר הקושי שהקשיתי בהיתר השני אדברי נריא והריב והראב"י שמהלקין אריא מוורדון מעטם דבמקום שרצו חכמים להקל פירשו הדבר וכו' והקשיתי למה לא נאמר גם להיפך שבמקום שרצו חכמים להחמיר כגון בנפל למים שאלים שאמרו אשתו אסורה לא נחמיר יותר ממה שפירשו לנו חכמים דהיינו שהנפילה בעצמה אינה מותרת, אבל איש גם אומדנא אי"א לאסור יותר ממה שפירשו חכמים — כתבתי בקונטרס הישן עיין שם: ושוב התבוננתי בקי' הגדולים שהקשו על הריא מוורדון ווראיתו מתוכם שא"א לפרש (שדיקא מעובדא דהריא אסרו שלא הי' שם היתר דאורייתא ברור) דהא אפי' אנפל במים שאין להם סוף בדאי ניכ' הקשו קושיות הגיל — שאין להתיר באומדנא — דהא כתבו להוכיח כותתי מן סוגי דיבמות הגיל, ע"כ נראה שבעלי פלוגתא הריא מו"י אולי אליבא דשיטתו של רבנו הרמב"ם ז"ל שבסוף הלכות גירושין שעי' ועד מפי עד ואשה ושפחה וע"כ כתב נאמנים מדאורייתא משום דעבד' לגלות' וכמשיכ' שם שבכח"נ לא בעינן אף מדאורייתא שני עדים ויעיין שם ונמצא לסיו' לא הקילו חכמים בשום מקום ואדרבה גם בריש האשה רבה החמירו במה שאמרו תצא מזה ומזה וכל

עמרת ספר תקנת ענוות של מלחמת העולם מהר"ח שלמה

וכל הדברים אלו כדי שתהא דייקא וימנעא [ועיין במגיד משנה סוף הלכות גירושין] וא"כ איא לתרין כמו שכתבתי דבעיא ועד מ"י עד הקילו ואין להוסיף קולא דהא שם החמירו ארץ תורה איכ אפשר שגם כאן החמירו ארץ תורה מ"י חוקי' במי יבמות דף פ"ח ע"א אומדנא נמי אבל הרי"א מוורדון או"ל ל"י כשיטת עד מ"י עבד ושפחה נמי אלא מתקנות חכמים מתוך חומר שהחמיר שאין נאמנות עד מ"י הקלת עליה בתחילה וכפי שיטת הסוגי' דאם מתוך חומר שהחמיר עליה בסופה כתב הריב"ש בתשובה קפ"א וכן ס"ל להרשב"א דל והריב"ש בתשובה הנ"ל לפרש כן גם דברי הרמב"ם דל וכן הרבה פוסקים ס"ל כה"ס הנ"ל ולפי"ז אין שום קושי' ורא"י מן השי"ס דיבמות כפי אדברי הרי"א מוורדון [כאשר כבר דנם המחמירין אין בהמירין רק מדרבנן והר"ל סלוחתן רק בדרכן ויש לסמוך מרבנן בשהיד אלהקת הגבאים דס"ל כהתוספות.

ד"י עוד נאמר שם וד"ל: ונ"ל דאף לשיטת הרמב"ם דל שפוסק דעד אחד מהומן מדאורייתא בענוה, מ"ס הוא מודה שבשום עדות אין ע"א נאמן במילתא דעכידא לגלוי' נגד חוקת א"א, ורק כאן באשה ענוה דכאן אס"י האשה בעצמה נאמנת להעיד שמת בעלה נגד חוקת אשת איש, ולענין גירושין איחא במתני' דכתובות כ"כ ע"א ואם יש עדות שהיתה א"א אינה נאמנת לומר נתגרשתי ואס"י תאמר בפני פלוני ופלוני נתגרשתי דעכידא לגלוי' נ"כ אינה נאמנת, וכן פוסק הרמב"ם ס"ב מהלכות גירושין הלכה א', ומהמת תקנת ענוות סמכו חכמים כאן אעד אחד וכו' כנגד חוקת א"א, ומהמת תקנת ענוות סמכו חכמים אין להחמיר מרבנן, והכא גבי נפל במים שאל"ס היתר מן התורה במילתא דעלי' דין תורה וא"כ אף להרמב"ם דל שס"ד שייך תרצנו הנ"ל (בהיתר השני) דאם רצו לתרין דברי הרי"א מו"י דאין להחמיר יותר ממה שמפורש שם בסוגי' דף קכ"א דהיינו רק שאין הנפילה במשאלים מתיר בלא אומדנא, אבל באומדנא אין לנו להוסיף על מה שהחמירו חכמים בהנ"ל.

ועוד הא בנודע ביהודה קמא חלק אה"ע תשובה ל"ג כהב לתרין סתירת הרמב"ם שבסוף הלכות גירושין פוסק הרמב"ם דמדאי' נאמן ע"א מ"י עבד ושפחה וע"כ מסלפית וכו' ובפ"ק מהל' עדות חת"ס מ"י עבד ושפחה האמינו התורה עד אחד בסופה שלא תשתה מ' מרים (ולפי"ן לה במ' סופה במתני' דף ל"א מקרא ועד אין בה, כל עדות שיש בה ובתב רש"י ובגמ' לפי"ן לה מדכתוב ועד אין בה, תרי לית בה אלא אחד וכו') ובענינה ערופה שלא תערף (ולפי"ן לה במ"י סופה י"ו ע"ב בבב"א מקרא לא נדע מ' הכוה הא אם

נודע לאחד בסוף העולם לא חיו עורפין ומדבריהם בעדות אשה שמת בעלה. ואיכ משמע מכאן שלהרמבים דל רק מדרבנן נאמן עד אחד. וכתב בנוכחי הניל לתרץ דממעס דמילתא דעבידי לגלוי איא להתיר רק אם הביד בעצמו ראה ומעיד על מיתת הבעל אזי איא לו להשטט ונאמן כדאורייתא משום מילתא דעבידא לגלוי לא משקר. אבל עד המעיד מפי עד דאו יכול להשטט דאם יבא הבעל לביתו לא יתססו אותו בשקרא דהא הוא יכול להשטט ויאמר גם עכשיו שעד האחר אמר לו כן. אין כאן המעס דמילתא דעבידא לגלוי ועד מפי עד רק חכמים נתנו לו נאמנות וזהו משיב ברמבים בהיה מהלי עדות דעיא שמעיד להתיר האשה. זה שנתנו לו בעצמו נאמנות ולא משום מילתא דעבידא לגלוי דהא דנאמן אפי' בעד מפי עד זהו רק מדבריהם ויעייש בדבריו הנעימים ונמצא גם לדברי הרמבים דל יש עדות אשה שאינה אלא מדרבנן. איכ בודאי קשה קושייתן זה גם לדברי הרמבים דל, דאין לנו כח להקל אדברי תורה אלא במה שהקילו חכרל בתלמוד אבל בהפוך. היכא שהחמירו אדברי תורה כגון בנפל במים שאלים מהיכי תיתי להתמיר יותר ממה שהחמירו חכמים בפירוש דהנפילה אינה מתרת אבל אוסדנא אצל הרוב דאורייתא מגיל להתמיר?

והנה גם לעניד יש לתרץ סתירת הרמבים דל הלזה באופן זה בפשיטות. דהרמבים בפ"א מהלי אשות הלכה ב' כתב דביאה ושטר הם קרשי תורה וכסף מדברי סופרים וכתבו הפמ"ג וכ"מ לפרש כוונת הרמבים דל שגם קדושי כסף הם לרמבים דאורייתא. אמנם יען שלא נאמר קדושי כסף בפירוש בתורה ורק שלמדן קדושי כסף מגויש קיחה קיחה משדה עפרון קרוי דברי סופרים. יען שהסופרים למדו כן חנויש. אמנם באמת היל קדושי תורה ע"כ.

ועדין איכא לתרץ גם כאן בסתירת הרמבים דל. יען דעד א' עד מפי עד מפי עבד. ועכרם מסלפית ומפי כתב שנאמן לא נאמר בפירוש בתורה שנאמן. כ"ז עפ"י שיטתי בפתיחה דלרמבים כל כסולי עדות כשרים במילתא דעבידא לגלוי מדאורייתא. בהתר ענונה רק חכמינו דל שערז והודיעו אותנו שבמדעליג אפשר להאמין לעדים הפסולים אלו במקום אחר. כאן בעדות אשה שמת בעלה לכך כתב הרמבים דל שבשום מקום אין עד אחד נאמן רק בסוטה שלא תשתה. ובענלה ערופה שלא הערף מן התורה. דהיינו שכך כתב מפורש בתורה. ועיא בעדות אשה שמת בעלה מדבריהם. כלומר שדבר זה לא נאמר מפורש בתורה ומדבריהם של חכמים והשערותן אנו למדין שאפשר להאמין כזה לעד אחד — אולם — מן התורה. —

ולפ"ז שפיר מתורץ גם הלשון של הרמבים דל בסוף הלכות גירושין שכתב שם

שם בזה"ל ולפיכך הקילו בדבר זה והאמינו בו עד אחד מפי אשה. מפי עבד ומפי כתב ע"כ. והוא לכאורה סתירה במשיב לעיל שנאמן מדאורייתא. אמנם הכוונה הוא כך: בשום מקום לא סמכין במילתא דעבידא לגלוי לא כנגד חוקת ממון. כלומר אם עד אחד מעיד שפלוני לזה מפלוני בפני שני עדים פלוני ופלוני. אינו מחייב לשלם עד שיעידו השני עדים בפני הבי"ד ולא מהני המילתא דעבידא לגלוי לא משקר להוציא ממון מחזקתו. וגם לא כנגד חוקת א"א. כלומר אשה שנתחזקה בחזקת א"א ואח"כ תאמר גרושה אנכי שנתגרשתי בפני פלוני ופלוני. אינה נאכנת להוציא א"ע מחזקתה וא"כ השכל נותנת שנם כאן יחמירו החכמים שלא להאמין במילתא דעליה. אמנם יען שהוא שעהיד של היתר ענונה הקילו כאן ולא החמירו שלא לסמוך. כיון דמן התורה נאמן ע"א ועד מפי עד וכן כולם. לא החמירו החכמים כאן נבי ענונה.

והשתא נמצא שבשום מקום לא הקילו נגד החזקה לא בממון ולא בנידושיין. וכאן בענונה הקילו נגד חזקת א"א במילתא דעליה וא"כ הקושי' כאן בנפול במים שאל"ס שיש היתר ברור מדאורייתא למה החמירו כ"כ. וכ"כ כמ"ש ההת"ס בס"י צ"ג בשם התוס' דמשום חומרא דא"א החמירו כ"כ. האי חומרא דא"א יש גם בעדות עד אחד עד מפי עד מפי אשה ועכו"ם מסלסית ולמרות זאת לא החמירו. וכ"כ הטעם כמשיב התוס' שם דמיעוט הנמלצין הוא מיעוט המצוי ואמרינן מדרבנן סמוך מיעוטא לחזקה ואיתרע ל"י רובא. הא כבר כתבו האחרונים דל ויעין נודע ביהורא קמא אה"ע ס"י ס"ג בדיה והנה מי שנפל למים שאל"ס. ונובי תנינא אה"ע ס"י ס"א בדיה ותמצא שנפל למים שאל"ס מיד שנתכסה במים כל גופו אפי' קידם ששהה כשעור שתצא נפשו. מי"מ מיד אויל ל"י חזקת איסור אשת איש מן אשתו והו"ל ספק השקול בלי חזקה וא"כ האיך אפשר לומר סמוך מיעוט לחזק? והא ליבא שום חזקה. וא"כ לית לנו רק התירוץ שתרצו הראשונים. 'מובא במדרכי סדק האשה שלום ס"י צ"א ובבב"י ס"י י"ג ע"ם הגמרא דמי בכורות דף מ"ז שלחי ע"כ. כי אקילו רבנן בסופה. בתחילתה לא אקילו רבנן. וכתב שם רש"י. אבל בתחלה. תחלת העדות. דהיינו ראית המת לא אקילו עד שיכירוהו יפה. ועל כן בעד אחד כפי שפחה ועד מפי עד ועכו"ם מסלסית וככתב שאומרים שראוהו המת רא"י יפה שמת אקילו בסופה שא"צ שיהי' שם עדות משה. אבל בנפל במים שאל"ס שהו"ל תחלת העדות לא הקילו לאמר שתנשא יכתחילה. כי לא ראו המת רא"י יפה.

אמנם גם זה אינו תרוץ מספיק. דהא עפ"י התורה דאולינן בתר רובא וא"כ הוא כמו בודאי מת היכי שייך לומר שלא הי' רא"י יפה. הא אולינן מדאורייתא בתר רובא וא"כ מת והא רא"י שאם נשאת לא תצא. ועוד הא תינח לס"י

לפי תרוץ הראשון הנ"ל שבכבודות. אבל לפי תרוץ של האיבעית אימא שתרוץ יכיר לחד והכרת פנים לחד וא"כ מהדרינן מתרוץ קמא שיש לחלק בין תחילת עדות לסוף עדות. הדרא קושיתנו לדוכתי.

ע"כ נראה לתרץ את העניין בדיו. דהנה הגם שבנפסל למים שאלים וכדומה שרובן למיתה ומדאי שרי לינשא. מימ חשו חכמינו דיל, כיון דעכ"פ יש מיעוט הנמלטין, וא"כ יש אפשרות שגם בעלה של זאת נמלט ויבא לביתו לאחר שיתירו לה להנשא. דבר כזה יהי' ננאי להתורה הקדושה ובפרט אם תלד בנים ויתברר שע"י התיר התורה יתרבו היו ממורים ועל כן החמירו עכ"פ לכתחילה שלא הנשא. אבל בעדות פסולין כיון שבמדעלינ לימ אינשי, שפיר האמינו לכל הפסולים ולא חשו שיאמרו בכיון שקר וא"כ ליכא מיעוט כלל, והשתא אומר אני שהיה אם יש אומדנא מוכחת שמת, ליכא ניכ מיעוט ויש להתיר אומדנא מוכחת כמו בעדות פסולים. — והא דכתב הביי בסי' י"ז דמאן דמניס לבו בהורא' וסומך אינ' אתשובתו דריא מווערדן להתיר ע"י אומדנא שלא בא לביתו ד' שנים עתיד ליתן את הדין, זהו אמר דווקא בנדון דריא מווערדן דלא הי' בחזקת אשת איש שום ריעותא, אבל בנפסל במים שאלים כדהוכחנו לעיל שאם נתכסה במים כבר נאבד חזקת אשת איש והיה בניד. כיון שמתו הרבה מליונים במלחמה איתרע חזקת חי של הבעל וממילא גם חזקת אי' של האשה. בכה"ג לא אמר רבנו ב"י דבריו כלל, וא"כ הסברה נותנת שבמצב כזה יש להקל באיסור דרבנן ולסמוך אומדנא של מלחמת העולם. (כ"י בהיתר הב' במהדורא קמא)

(י') ע"ד הקוש"י מהרי"א מווערדן דלא מחבר אומדנא בנמרא כתבתי לתרץ: דמחבר בש"ס בהאשה רבה ושאר מקומות בש"ס דאשה דייקא ומנסבא הוא חזקה גדולה כדמפורש בתוס' במס' כתובות כ"ב ע"כ בדיה הבא עלי' באשם תלוי קאי והשתא השאלה היא מהו דיוקית' של האשה, דהנה רש"י ז"ל כתב ביבמות ריש האשה רבה במתני' בדיה תצא מזה ומזה, מעמא מאי, משום דהיא גופא דייקא עד ידיעה בקושטא ומנסבא, וא"כ השאלה ע"י מה ידיעה בקושטא, כי ממינ אי חוקרת ודורשת עד שנמצא עדים בדבר, תביא האשה העדים לפני הבייד ולמה לנו להתיר אדיוקיתא רידה, אלא וודאי שהפשוט הוא בדיו כן: האשה דייקא בדבר זה דיוק של אמת שכפי השערותה אי' שבעלה חי כי מעולם לא הי' רחוק ממנה זמן רב כזה שלא יבא לביתו, או שלא יודיע אותה שהיוכן הוא וכירב, אי"כ גם דיוקא של האשה אינה אלא אומדנא. — (ויעיין מה שהבאתי לעיל בסתירה מענין זה.)

.ז

הצעת בן תמחר

אל כבוד גדולי התורה, מאורי הגולה, הרבנים הנאונים ותיח מפורסמים
שלימיא דמיתבא בכל אתר ואתר תע"א !

אחרי שסדרתי בקובץ זה יצירות גודל רהו של כבוד אדמו"ר אבי ההנה"צ ד"ל
בנוגע לשאלה הכי אקסואללי בומננו אנו, דהיינו לשאלת הענינות ואחרי
קבענו שבכלות המלחמה הראשונה בא כיך אבי הנאון כבר לידי ההחלטה שבאם
יסכימו גם גדולי הדור צריך לעשות הלכה למעשה להתיר הענינות, ארגיש את
החוב הקדוש בלבי להוציא את הדברים מכח אל הפועל ולהעלות במצודה את
הפנינים המזהירים את האסלה הנוראה המתוהה על אפסי הענינות של מלחמת
העולם הנוכחית.

לא להוסיף ולא לגרוע באתי, כי ידעתי מך ערכי וקט ידעתי בשטרם וגם
לרבות מאי דכתיב במקום גדולים אל תעמד ניכ יודע אני, אך
עבודתי זו דומה למי שמשים נקודה בסוף פסוק, הפסוק נכתב כבר, אמנם בלי
נקודה בסופה לא נשלם, הגם שבטוח אני באלה שכבוד הרבנים הנאונים ש"י,
מביני דבר מתוך דבר יבינו וישומו את ערך המפעל וגם מעצמם יוכלו לרזק את
החילוק המחלק ואת ההשתוות המשווה שבין המצב של שתי המלחמות האלו
בנוגע להיתר תקיע, מקי"מ כדי להעלות הפנינה שתוהיר ביותר בהירות וכרי לתת
נקודה בסוף הפסוק, אצייר גם אני את הדברים במלים אחדות, והנה החילוקים :

החילוק הא' מלפנים נהרגו מבין החילים היוודים לערך עשרה אחוז ועכשיו
נשתיירו לערך זה.

החילוק הב' במלחמה הראשונה נצבאו העברים בתור חילים נאמנים לארצם
ולמולדתם והגין בעדם גם שוה וזכותם, ועכשיו לוקחו בתור
שוטאים לתכלית האכזר והכלי, ולא שלא הגינו בעדם, אלא כל התאמצות שרי
החיל היתה להרגם ולתת יעקב למשיסה היו.

החילוק הג' במשך המלחמה הראשונה היי יוכל להיות שהעפילו ושמו
אחרים מהם במהפכות דניקין וקרנסקי וכי שהיי או במדינת
רוסי לחלק אסי מדינות יפן וסין וכי למקום שאין מכירין ושאר שם יודים, אבל
במשך

במשך המלחמה הזאת היו המחנות היודים מתחילה ועד סוף מסוגרים במדה כיח חמורה, שכפי שכל האנושי רק לעתים ולהודמנות יותר רחוקות הי' אפשר לברוח לאחר מהם וגם אז הביא א"ע לירי סיג, כי לא מצא לעצמו מקום פליטה, ואם נשאר בחיים הוא נמצא כאן לפנינו, ונכתב ונרשם בספר ע"י המשרדים הרשמיים, הן במדי רוס' והן בכל מדינות אירופה, ואם בעצמו לא יבא לביתו, שמיעתו תגיע לביתו ולא יוכל להחבא ולהעלים נוכחיותו.

החילוק הה' רוב האנשים שהגיעו לביתם נצבאו. במחנות עבודה' ואלה שלא באו לביתם משם נהרגו בסוף המלחמה בימים המסוכנים עפ"י צו הידוע של הימלער הרשע ימ"ש ואף מיעוטא דמיעוטא לא יכלו להמלט ולברוח מפניהם חי אלא אם נחבאו או באם קרה אתם הגם שהצבא הרוסי או האמריקני הגיע למקומם קודם הזמן ההוא שחשבו על ביאתם והנמלטים האלו נרשמו תומי ע"י החיל שהציל אותם ודאנו בשביל הדובלתם לביתם, ואף א' מהם לא נעלם מעינינו, משאיכ במלחמה הראשונה היו יכולים גם מעצמם להחבא וגם הובלו בעל כרחם למקום שאין מכירין ואותם המעטים שהובלו לרוסי' נתפרסמה ג"כ רשימתן ושמיעתן הגיעה לכל מדינות.

החילוק הה' בנוגע לאותם אנשים שהובלו. למחנות הרכוז' הי' המצב ככה : במלחמה הזאת נתיסדו ע"י הגרמנים הסתדראות וארגונים לתכלית הכרת בני בריתנו הארגונים האלה עברו ממדינה למדינה ובכ"מ ששלמו הגרמנים נאספו ונקבצו כל היהודים שנער ועד זקן סף ונשים בימים אחרים והובלו בקרנות מסע בהמות, בלי לחם ומים לערך שמונים ומאה בתא אחד ושם סתו הרבה מהם במזי רעב, בחום המעיק, בקור המקפיא במחלות מתוך חסרון הנקוי וע"י חק הנורא, כך הסיעום האכזרים אל "מחנות המות" אושוויץ, דכאו, ברנבולן, רבנסבריק וכו', וכשהגיעו שמה פסקו וגורו קשרי המשפחות שהיו עד אז רובם ככולם ביחד והפרידו אותם זה מזה, זה הלך לצד ימין, צד החיים, זה הלך לצד שמאל, צד המות, ומאז ועד היום לא שמענו ולא ראינו אפי' אחד שהלך לצד שמאל שישאר בחיים, ואותם שנשארו בחיים ג"כ נדונו למיתה, ק"ב לעבודת הסרך המפריכה והממיתה ואחרי כן למיתה ממש, וכך נהרגו לערך ו' מליונים יודים ונשארו לערך שלש מאות אלף בכל מדינות אירופה אשר יד האכזרים שלטה בהן, ומיעוט הנמלטין האלה הן לרוב נשים ולא אנשים, והאנשים הנמלטין הן מיעוטא דמיעוטא, לא כן אחרי כלות המלחמה הראשונה שהי' כל מיעוט הנמלטין אנשים דיל.

החילוק ה' אחרי כלות המלחמה הראשונה לא נתנו לשבויים לשוב אל ביתם
רק

רק אחרי עברו שנים אחדות ועכשיו כל השבויים, בפרט היודים מותרים לבא לביתם, כלי עכוב הן ממדינות שנכבשו ע"י צבא הרוסים והן ממדינות שנלכדו ע"י האמריקנים, האנגלים והצרפתים.

החילוק ה' ע"י השמטיסטיקה, נצלו לערך שלשים אחוז יותר נשים מאנשים וכפי הנשמע, המצב הזה והידועה הזאת זעזע את רוח תמוסרי של נשים יודיות רבות והקלות ראש פרצה בעריה גם חומת מגדלות עד שאסשר לירא — וצריך לחוש לזה מאד — שבאם סקירי התורה לא ידאנו בשביל סדור מעמך ולא יהושו לעזרתן, תטבענה ח"ו במצלה והן לבדן תסתורנה את השאלה הנוראה.

הנהגה כל החילוקים האלה מראים אנכ גם את הדמיון שבין שתי המלחמות ובהצעה זו הוכחתי ברור כשמש שכל מה שנאמר בקונטרס זה על הענוות שנשארו אחרי המלחמה הראשונה, נאמר במדה יותר גדולה על אלה שנשארו עכשיו אחרי המלחמה הנוכחית, ועל המעיין לדוק ולקבוע האם באמת כן הוא, ולא יסמכו בלי דחיק על דברי אלה, כי לאו בר סמכא אנא, ואם ידחק אדם לומר שמאחר שהקונטרס הזה נכתב י"ב שנים אחרי המלחמה הראשונה, אי"כ כדבריו כן הוא ונחכה גם אנהנו עוד זמן רב כזה, הלא יראה אם יעיין וידייק היטב שכל הספר הזה נבנה על אומדנותם של מעשים מוכיחים ולא על אומדנות של הזמן, והדברים הנכתבים בפנים הקונטרס מוכיחים שע"י המצב הנוכחי שבארתי מה אפשר להתיר גם אחרי כלות שנה אם יעשו הרבנים ש"י כפי כחם האנשי האפשרי כ"מ שאכתוב כאן, ליתר שאת וליתר עז לחזק את האומדנא בכל מאי דאפשר ע"י ראות עיני בשר, והוא:

הרבנים הגדולים שלי שבכל קצו תכל יאספו ויקבצו את הרשימות של הצלב האדום וחזין מזה ישניתו על כל איש ואיש אשר לגור בארץ יבואו לקהלם ויעשו ויקבצו רשימות גם מהם, ע"י עדים מכירים והיות הבאים לגור אצלם וידמסו את הרשימות האלה וישלחום ממדינה למדינה ומעיר לעיר ומבירד לבירד, בכל ארצות התבל, להודיע ולהודע מכל איש ואיש אשר יבואו בקרב הימים, מעת כלות המלחמה לכל מקום שהוא ועל ועדי הרבנים שבכל מדינות מוטל התפקיד הקדוש הזה לסדר את הענין כפי מה שכתבתי בהצעתי פה ואחרי כן, כלומר בתנאי כן יוכלו הרבנים הנאונים שלישי"א להגיש ולהשחמש בהחיות הנכתבים בפנים הקונטרס כאן, כי כל אומדנות המבוארים פה יתחזקו מאד ע"י הערכת הרשימות שתועיל מאד גם בנוגע לזקוקות ליבם בנוגע להליצה. **(והא** דמביא בקונטרס הזה הרבה פעמים הזמן שמעת כלות המלחמה, הוא מפני כן, שאירע כך המעשה, שזמן כתיבת הקונטרס הי' י"ב שנים אחרי כלות

כלות המלחמה, ובאמת מחבר הקונטרס בעצמו דייק כ"ס על מעשה דר"א מור שאומדנות הזמן בלא אומדנות מעשה מוכיח ברור, לא כלום הוא, ובנוגע לרשימת הרשמיות, הנה החת"ס ז"ל הסכים כבר לעדות ערכאות כמובא בפנים התשובה ומכשי"כ וק"ו אם הרבנים הגאונים יבדקו אחרי רשימות שתופיענה בהוצאת הע"צב האדום בכל מדינה ומדינה וליתר שאת ייסדו לשכות לתכלית הרשום באופן שכתבתי לע"ל, בוודאי צריכים לקבל אותן).

והנה בקשתי שטוהה לפני קהל הרבנים הגאונים הנכבדים שליט"א, בכל מקום שנלתה שכינה עמהם, שבאם ימצאו דברי כק"א זצ"ל חן בעיניהם, יודיעו את ועד הרבנים האורתודוכסים בבדפשו מהסכמתם, עפ"י התנאי שכתבתי שכל ועד הרבנים שבכל מדינות יעשו רשימוע בהעדת עדים מהבאים לגור במדינתם משך שנה אחת. — נאמר עד סוף שנת 1946 למספרם — כי כפי הנשמע אז יחזיקו הערכאות פה במדינת הונגרי" את כל מתי מלחמה בהזקת מתים, ובאם יראה הרב המצטרף להחזירא דא לנכון יוכל להגביל גם זמן יותר קרוב, ולאחר זמן זה יעמדו ההתרים האלו, הנכתבים כאן בתוקפן ובנבורתן להתיר העגונות מכבלי ענון עפ"י התנאים הנאמרים בפנים הספר, או עפ"י תנאים הנראים ליותר נכונים לפי דעתם הבהירה, ואני מר"מ לקבץ את כל הדעות וההצעות שישלחו אלי בנוגע לשאלה זו ולהוציאם לאור שוב פעם בקשר הספר הזה בצרוף החלטות של גאוני דורנו לקרב את הענין לתכליתו ולהביאו לידי גמר, כי זאת היתה גם מנמת כק"א ז"ל.

בתקרה שכמוני כמוהם כולם דואנים בשביל החזקת מעמד וקיום היהדות וחפצים להאיר נתיבות חיים של אומללי ישראל, ויעשו כל התפעלות כפי כחותם הם ולמעלה ממנו להזק בדק הבית, זה אשה ולחיש לעזרת נשים צדקניות, שבוכותן יקרב ד' נאולות בבי"א.

מק"ק מישקאלין (הונגריי) ט' מרחשון תש"ו

הדושתודיק בכבוד רב

יקותיאל קליין

מדר ההזכרה

ושמות הגדולים והחזותיים לעלוי נשמות קרוביהם הקדושים

מישקאלין:

כה' סיני ניי בן כה' תנחום אברהם גרום. מרה ר' מרדכי בן מרה אברהם וויס.

מרה יצחק זאב . . .

מרה ישראל ניי בן מרה שלמה ברוך
מאלעק דל. לעינ אבד אסתר בת
משה. אשתו מעסל בת יצחק. אחי
איציק דוד בן שלשה ברוך דל.

כה' שבת בן מרה אברהם משה.

מרה חנני ירם ליסא בן מרה יעקב
קרויס לעינ אביו מרה יעקב בן
מרה ברוך אברהם דל. אשתו
מיסל בת מרה מאיר. אמו חי
שרה בת מרה יעקב. בנו שלמה
יצחק יעקב זאב. בתו פנא בילא.
אחותו לאה ואחיו שלום זייע.

מרה ירמיהאל בן כה' אלחנן ניי לעינ
אביו אלחנן בן מאיר יצחק דל. אבד
רחל בת כה' יצחק איציק דל.
אשתו מעסל בת מרה אברהם
זאב דל.

כה' אלי צבי גרוסברג ואחיו כה' משה
לעינ אביו כה' אשר בן ארי.
ואמו הינדל בת אשר זייע.

כה' מנחם מענדל בן מרה גדלי' בויס
גרמן. ואחיו כה' יצחק ניי.

מרה אלסער ראובן דוב כיי' דבון.

תודה לשעבר למנהלי לשכת המרכזית האורתודוכסים. ושאנימ ב'
פעסם. קהל אגרת. וח'ק דקי'ק מישקאלין על שתמכו אותי ברוצאת
הספר הזה.

המרל.

גמר עיי מסדר האותיות אלעזר יצחק בן מרה בנימין פריעדמאן מילדי מישקאלין